

ARKEA, AMMATTITAITOA JA YHTEISTYÖTÄ
– TYÖNTEKIJÖIDEN KOKEMUKSIA
KÄYTÖSHÄIRIÖISTEN NUORTEN HOIDOSTA
KOULUKODISSA

Henna Haunia
Opinnäytetyö
Syksy 2011
Diak Etelä, Helsinki
Sosionomi, Yamk

TIIVISTELMÄ

Haunia, Henna. Arkea, ammattitaitoa ja yhteistyötä–työntekijöiden kokemuksia käytöshäiriöisten nuorten hoidosta koulukodissa. Diak Etelä, Helsinki, syksy 2011, 85 s., 2 liitettä. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, Päätteet ja syrjäytyminen, sosionomi (YAMK)

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia koulukodissa tapahtuvaan käytöshäiriöisten nuorten hoitoon liittyviä työmenetelmiä ja kehittämisen tarpeita. Tässä laadullisessa tutkimuksessa tutkimusmenetelmänä oli toimintatutkimus. Aineisto kerättiin viidestä koulukodin työntekijästä kootun moniammatillisen ryhmän haastatteluista. Ryhmä koontui kolme kertaa keskustelemaan käytöshäiriöisten nuorten hoitoon liittyvistä toimintakäytännöistä. Itse olin ryhmässä mukana tutkimuksen tekijän ja koulukodin ohjaajan roolissa.

Ensimmäisellä kokoontumiskerralla keskustelun pohjana oli swot-analyysi, jonka tehtävänä oli hahmottaa käytöshäiriöisten nuorten hoitotyön vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia. Toimintatutkimuksellisuus toteutui haastattelun aineiston palauttamisessa ryhmälle kommentointia varten yhteisten kokoontumiskertojen alussa. Tarkasti litteroitujen haastattelujen tuottama aineisto analysoitiin käyttäen teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Analyysin teoria nousi koulukodin perustehtävästä, joka on hoito, kasvatusta ja opetus. Näiden lisäksi aineistosta kirjoitettiin erillisiksi luvuiksi koulukodin ulkopuoliset suhteet perheeseen ja sosiaalityöntekijöihin sekä kehittämisen kohteet.

Haastatteluissa tärkeiksi käytöshäiriöisten nuorten hoidon elementeiksi nousivat arjen rakenne, koulunkäynti, sijoituksen suunnitelmallisuus ja ammattitaitoinen henkilökunta. Omaohjaajatyöskentely oli toimintaa jossa nuori oli mahdollista kohdata yksilöllisemmin. Kasvatuksella pyrittiin synnyttämään taitoja, joiden avulla oli mahdollista liittyä vahvemmin yhteiskuntaan. Koulunkäynti oli monilla yksilöllistettyä ja opiskelun tukeminen oli koulun lisäksi koko yhteisön tehtävä. Yhteistyötä vanhempien kanssa pidettiin tärkeänä koulukotisijoituksen onnistumisen kannalta.

Tehdyn toimintatutkimuksen perusteella kehittämisen kohteiksi koulukotityössä nousivat jälkihuollon kehittäminen koulukotisijoituksen aikana ja jälkeen, henkilökunnan psykiatrisen osaamisen ja hoidollisuuden lisääminen, ammattitaidon tukeminen, yhteistyö psykiatrisen hoitojärjestelmän kanssa sekä keinot todentaa sijoittaville tahoille hoidon laatu ja tuloksellisuus.

Työmenetelmien tutkiminen on tärkeää, jotta toimintakäytännöt voisivat avuksi lastensuojelun asiakkaille syrjäytymiskehityksen estämiseksi tai pysäyttämiseksi. Tämän tutkimusraportin annan työyhteisöni käyttöön.

Asiasanat: lastensuojelu, moniammatillisuus, koulukoti, käytöshäiriö, toimintatutkimus

ABSTRACT

Haunia, Henna. Personnel's experiences of behavioral disorder care in a state residential school. Helsinki, Autumn 2011, 85 p., 2 appendices. Language: Finnish. Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Intoxicants and Marginalization. Degree: Master of Social Services.

The purpose of this action research is to find issues and development objects concerning how a residential school cares young people with behavioral disorders. The research method is multiprofessional group interviews with five residential school employees. The group met three times to discuss about residential school treatment for young people with behavioral disorders.

In the first meeting the basis for discussion was swot – analysis, designed to perceive strengths, weaknesses, opportunities and threats in the behavioral disorder care work. Action research actualized when interview material was returned for comments at the beginning of the following group meetings. The material produced by the group meetings was exactly transcribed and analyzed using the theory directional contents analysis. The analysis is based on a theory reflecting from the work at the residential school. In addition, the analysis is divided into two separate chapters, young people's relationships outside residential school and care development items.

Important in behavioral disorder care are normal weekdays, school and care scheme during the placement and personnel's professional skills. The personal worker was a person who could meet young people individually. Care and education enhances young people's learning skills in a way that they feel included in society. Cooperation with families was necessary so that work could be successful for the young people.

In this action research a specific development object in residential school work was after care meaning the time after leaving school. Another development object was the personnel's psychiatric skills in their work. Cooperation with psychiatric care system requires improvement and development.

It is important to research working methods to be more helpful in order to prevent social exclusion of the children. This research report will benefit the residential school in developing their work.

Keywords: child welfare, action research, multi professional, residential school, behavioral disorder

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 KOULUKOTI JA KÄYTÖSHÄIRIÖT	8
2.1 Miltä lasta suojellaan?	8
2.2 Koulukoti	10
2.3 Nuorten käytöshäiriöt	13
2.4 Kansainvälisiä näkökulmia	15
3 KOULUKOTI TUTKIMUKSEN TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ	18
3.1 Sijoitusten perusteet	18
3.2 Koulukodissa toimivat koulu ja osastot	19
3.3 Henkilökunta ja hallinnon rakenne	21
3.3 Sijoituksen vaiheet	22
4 KESKEISET KÄSITTEET	26
4.1 Hoito lastensuojelussa	26
4.2 Kasvatus ja opetus	28
4.3 Suhteet perheeseen	29
5 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TAVOITTEET	32
5.1 Tutkimuksen aihe	32
5.2 Tavoitteet ja kysymykset	33
6 LÄHESTYMISTAPANA TOIMINTATUTKIMUS	35
6.1 Toimintatutkimus työn kehittämisen välineenä	35
6.2 Keskusteluja toiminnasta	36
6.3 Tutkimuksen sykli	37
6.4 Tutkija tutkittavana	39
7 TUTKIMUSAINEISTON KERUU JA ANALYYSIMENETELMÄT	41
7.1 Aineistona haastattelut	41
7.1.1 Haastateltavien valinta	42
7.2 Haastattelujen toteutus	43
7.3 Aineiston analyysi	44
7.3.1 Analyysimenetelmä	45
7.4 Tutkimusprosessin raportointi	46
7.5 Tutkimuksen etiikka	47
8 PERUSTEHTÄVÄÄ POHTIMASSA	49
8.1 Keskustelut kertomuksena	49
8.2 Hoito	50

8.2.1 Omaohjaajuus.....	53
8.2.2 Paperityöt, lastensuojelulaki ja ammattitaito	55
8.3 Kasvatus	59
8.4 Opetus	62
8.5 Suhteet koulukodin ulkopuolelle	64
8.6 Tulevaisuuden haasteita ja kehittämisen näkökulmia	67
9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA TUTKIMUKSEN ARVIOINTI.....	69
9.1 Hoitomuotoina yksilöllisyys, vakaa arki ja vuorovaikutus	69
9.2 Toimintatutkimuksen syklin arviointia	72
9.3 Tarkastelussa tutkijan toiminta	74
10 NÄKÖKULMIA JA POHDINTOJA.....	76
LÄHTEET	78
Liitteet	84

1 JOHDANTO

Koulukotityön yli 100-vuotiseen historiaan liittyy hyvin monia erilaisia ja inhimilliseen elämään kuuluvia tarinoita. Niitä kertovat koulukodissa olleet, entiset ja nykyiset, oppilaat, heidän perheensä sekä niissä työtä tehneet ja tekevät työntekijät. Valtion koulukotien nuoria, nuorten arkea ja selviytymistä sijoituksen jälkeen on tutkittu erityisesti 2004 toteutetun Koulukotioppilaan urat -tutkimushankkeen aikana ja myöhemmin yksittäisten tutkimusten ja työpapereiden muodossa. Koulukodit ovat valtion laitoksia, joiden toimintaa valvoo, hallinnoi ja tutkii Terveysten ja Hyvinvoinnin laitos. Niiden käytännöt ja toimintatavat ovat hioutuneet koulukotitoiminnan pitkän historian aikana. Valtion omistuksessa olevia koulukoteja on kuusi eri puolilla Suomea. Näistä yksi palvelee ruotsinkielisiä nuoria. Koulukodeissa tapahtuvaa työtä, menetelmiä ja tuloksia, kehitetään ja arvioidaan jatkuvasti myös yksikkökohtaisesti.

Koulukotien perustehtävänä on lastensuojelulain mukainen avo-, sijais- ja jälkihuolto. Peruskouluopetus sekä ammatillinen koulutus tai sen tukeminen ovat olennaisia koulukodin tehtäviä. Hallituksen lakiesityksessä Eduskunnalle vuonna 2011 Terveysten- ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä 1§ sanotaan, että valtion koulukodeissa annetaan kasvatusta, hoitoa ja perusopetusta ja siihen liittyvää muuta opetusta sellaisille lastensuojelulain (417/2007) perusteella sijais- tai jälkihuoltoon sijoitetuille lapsille ja nuorille, joita ei voida tarkoituksenmukaisesti kasvattaa ja hoitaa muussa lastensuojeluyksikössä ja jotka eivät sairautensa vuoksi tarvitse muualla annettavaa hoitoa. Valtion koulukodeissa voidaan antaa myös mielenterveyslaissa (1116/90) tarkoitettuja mielenterveyspalveluja lukuun ottamatta tahdosta riippumatonta hoitoa.

Koulukotityössä on pyritty ja pyritään edelleen vastaamaan lastensuojelun muuttuviin tarpeisiin. Toiminta onkin yhä enemmän profiloitunut viimesijaisiksi lastensuojeluyksiköiksi, joihin nuori sijoitetaan sen jälkeen, kun monia erilaisia vaihtoehtoja on kokeiltu. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että koulukotiin sijoitettavien nuorten sijoitushistoria on kirjava ja sisältää paljon erilaisia tukitoimenpiteitä jo paljon ennen koulukotia. Erittäin harvoin nuoren sijoituksen aikana sijoituspaikka vaihtuu koulukodista johonkin toiseen laitokseen ennen peruskoulun päättymistä. Sijoituspaikan vaihtuessa jatkosijoitus voi

toki tapahtua toiseen koulukotiin tai joissain tapauksissa huostaanotto puretaan ja nuori voi palata kotiin. Lähes jokainen koulukodin oppilas saa peruskoulun päästötodistuksen. Koulun käymisen, erilaisten arjen taitojen opetteluun ja yhteistyön tavoitteena on ehkäistä nuoren syrjäytymistä, ja tukea yhteiskunnallista osallisuutta.

Tässä toimintatutkimuksessa selvitän ja pohdin koulukodin antamaa hoitoa käytöshäiriöisille nuorille. Tutkimus sijoittuu yhteen valtion koulukodeista, josta tietosuojaan liittyvistä syistä käytän sanaa koulukoti yleistettävässä muodossa. Tutkimusmenetelmänä ovat moniammatillisen ryhmän haastattelu- ja keskustelutilanteet, joiden sisällöt olen analysoinut koulukodin perustehtävän - hoito, kasvatusta ja opetus - mukaisesti. Mielestäni on tärkeää, että työmenetelmien ja käytäntöjen tarkasteleminen lähtee yksikön perustehtävästä. Silloin myös työn kehittäminen on oikean suuntaista. Tätä tutkimusta tehdessäni toimin myös osastotyössä ohjaajana.

Erilaisten yhteiskunnan tekemien lastensuojeluun liittyvien toimenpiteiden määrän lisääntyessä ja tarpeen kasvaessa, on tärkeää tarkastella niitä toimintakäytäntöjä, joilla lapsia ja perheitä yritetään auttaa. Toisten ihmisten muuttaminen on monesti todettu hyvin vaativaksi ja jopa mahdottomaksi tehtäväksi; mahdollista on pohtia ja kenties muuttaa omia olemisen ja toiminnan tapoja. Artikkelikokoelman Nuoruus ja koulukoti (2004) alkusivuilla Jahnukainen, Kekoni ja Pösö toivovat, että koulukotitutkimus ei yksinkertaistuisi tukijan asenteiden pohjalta. Heidän mukaansa koulukoti sijoittuu institutionaalisena ristiriitaisten, kipeiden ja pitkälti ratkaisemattomien odotusten, kokemusten historioiden ja käytäntöjen kentälle. Toimintaympäristö edellyttää erilaisille toimijuuksille, merkityksille ja käytännöille herkistävää asennetta (Jahnukainen, Kekoni & Pösö 2004,13.) Toivon, että tämä opinnäytetyö voisi olla yhtä moniääninen, kuin oli haasteltavieni ryhmä, ja sitä kautta tuottaa erilaisia näkökulmia käsiteltäviin aiheisiin.

Yksilön ammatillinen kehittyminen on hidasta ja edellyttää pitkäjänteistä työtehtäviin sitoutumista, niin myötämässä kuin vastoinkäymisissäkin. Opinnäytetyön tekeminen antoi minulle mahdollisuuden tarkastella työyhteisöni toimintaa teoreettisemmin ja vuorovaikutuksessa toisten työntekijöiden kanssa. Erilaiset näkökulmat ja oman ajattelun tai mielipiteiden perusteleva kasvattavat parhaimmillaan ammatillista kiinnostusta ja kehittymistä omassa työtehtävässä.

2 KOULUKOTI JA KÄYTÖSHÄIRIÖT

2.1 Miltä lasta suojellaan?

Tänä päivänä lapsi tai nuori päätyy lastensuojelun asiakkaaksi vasta silloin, kun monta ehtoa lapsen hyvinvoinnin vaarantumisesta on täyttynyt. Lastensuojelua ohjaa lastensuojelulaki, jonka tavoitteena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen ja erityiseen suojeluun (Bardy 2009, 39.) Lastensuojelussa on pystyttävä osoittamaan, että lapsen terveys tai kehitys uhkaa vakavasti vaarantua ja tätä uhkaa ei voida poistaa ilman viranomaisen puuttumista tilanteeseen eikä kukaan muu kuin viranomainen ei kykene tai halua ottaa vastuuta lapsen hyvinvoinnista. Lasta voidaan suojella olosuhteilta, häneltä itseltään ja myös toisia voidaan suojella lapsen käyttäytymiseltä. Huostaanotto on viimeinen toimi sen jälkeen, kun muut toimenpiteet eivät ole tuottaneet tulosta, ja se on aina voimassa toistaiseksi (Sosiaaliportti/Lastensuojelun käsikirja i.a.).

Tilastojen valossa lastensuojelun asiakkuudet ovat vuosi vuodelta lisääntyneet vuodesta 1994 alkaen ja kaksinkertaistuneet vuoteen 2005 mennessä (Heino 2009, 55.) Terveysten- ja hyvinvoinninlaitoksen tieto ja indikaattoripankin Sotkanetin tilastojen mukaan vuonna 2009 kodin ulkopuolelle sijoitetuista 0 – 17-vuotiaista 31,6 % oli sijoitettuna laitokseen. Lastensuojelulaitokset, niiden kasvuolot, toimitilat, toimintakäytännöt, laatu ja henkilöstö määrittävät lastensuojelulaissa (Lsl 57 – 60 §.). Lastensuojelulaitoksia ovat nuorisokodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat laitokset. Samana vuonna, 2009, koko väestön nuorista 0 – 17-vuotiaista 1,3 % oli sijoitettuna kodin ulkopuolelle (Sotkanet i.a.). Sijoitettujen ja huostaan otettujen lasten määrä on kääntynyt laskuun vaikka kiireellisten sijoitusten määrä on lisääntynyt. Vuoden 2009 aikana huostassa olevien lasten määrä väheni 4 % ja kiireellisten sijoitusten määrä kasvoi 17 %. Lastensuojelun avohuollon asiakkaiden määrä jatkoi kasvuaan vuonna 2009: nousua oli 5 % edelliseen vuoteen verrattuna (Sosiaaliportti/Lastensuojelun käsikirja i.a.).

Tilastokeskuksen syksyllä 2011 ilmestyneessä julkaisussa Nuori tasa-arvo todetaan tyttöjen osuuden kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista lisääntyneen vastaavaan poikien ikäluokkaan verrattuna. Terveysten ja hyvinvoinninlaitoksen rekistereiden pohjalta tehty

raportti osoittaa, että tyttöjen osuus on kasvanut niin laitoshoidossa kuin perhehoidossakin. Vaikka kodin ulkopuolelle sijoitetaan edelleen enemmän poikia kuin tyttöjä, kiireellisissä ja uusissa huostaanotoissa 15 – 17-vuotiaat tytöt ovat menneet poikien edelle. Vastaavasti psykiatrian laitoshoidossa tytöt ovat enemmistönä. (Heino & Säkkinen 2011, 139 - 141.)

Sijoitettujen ja huostaanotettujen lasten vanhemmilla on terveyteen ja työkykyyn liittyviä ongelmia muuta väestöä enemmän. Lisäksi suurella osalla perheistä on toimeentulovaikeuksia ja lapset asuvat yhden huoltajan, yleensä äidin, taloudessa (Saarikallio – Torp, Heino, Hiilamo, Hytti & Rajavaara 2010, 259 - 260.) Lastensuojelun asiakkuus on lapselle, nuorelle ja koko perheelle jo sinänsä kuormittavaa. Sijoitukseen tai toimenpiteisiin johtaneet tapahtumat ja epävakaat olosuhteet lapsen elämässä ovat saattaneet jatkua jo vuosia. Huostaanottojen taustalla on harvoin kyse yhdestä syystä tai aiheuttajasta, vaan usein tapahtumien ketjusta. Lastensuojelun yksi tärkeä tavoite on puuttua riittävän varhain perheen ongelmiin, jotka voivat johtua esimerkiksi päihde-, mielenterveys- tai taloudellisista ongelmista (Räty 2010, 8). Varhaisesta puuttumisesta huolimatta lasten huostaanottilanteet tuovat esiin lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja nuorten kuormitetut lapsuudet. Se näkyy lasten psykososiaalisena pahoinvointina ja psykisenä oirehdintana. Käytännössä se saattaa tarkoittaa sitä, että he tarvitsevat paljon terveydenhuollon ja lasten- ja nuorisopsykiatrian palveluita ennen sijoitusta ja sijoituksen aikana (Heino 2009, 66.)

Artikkelissaan Eronen, Laakso ja Pösö (2010, 155.) kirjoittavat kahdenlaisesta tutkimusaineistoista, jota lastensuojelun laitoshoidon tutkiminen tarvitsee. Toisaalta dokumenttien tutkimista tehdään päätöksentekoa ja asiakasprosesseja varten, jolloin lapsi on palveluiden tarvitsijan asemassa. Tällöin lapsi tai nuori nähdään helposti riskien, ongelmien ja diagnoosien kautta. Lapsen oma tarina ja kasvokkain käydyt keskustelut heidän kanssaan tuottavat äänen lapsen kokemuksista omasta elämästään ja osallisuudesta sekä myös palveluiden käyttäjän näkökulman. Laitoshoidon työkäytäntöjen tutkiminen tuottaa kolmannen tyyppistä aineistoa lastensuojelun laitoshoidosta. Tässä opinnäytetyössä tutkimusten kohteena olivat työntekijöiden omat kokemukset laitoksen toimintatavoista. Ryhmähaastattelut tuottivat tietoa erilaisista hoidon ja kuntoutuksen menetelmistä sekä työn kehittämisen näkökulmista. Tässä tutkimuksessa lapsi ja perhe olivat toiminnan kohteena.

2.2 Koulukoti

Koulukotiin sijoitettujen nuorten pahatapaisuus, tottelemattomuus ja uppiniskaisuus sekä muut huonoon käyttäytymiseen liittyvät ominaisuudet tulevat esiin koulukotityön historian alkulehdiltä 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Suojelukasvatuskomitea jakoi lapset joko pahatapaisiin tai laiminlyötyihin. Kaisa Vehkalahten (2004) kirjoittamassa Vuorelan koulukodin historiasta kertovassa kirjassa *Kissanpäiviä ja koulunkäyntiä*, kuvataan pahatapaisuuden tarkoittavan lasten ja nuorten omaa toimintaa, rikollisuutta ja kurittomuutta. Pahatapaisten lasten kohdalla ei juurikaan huomioitu ongelmiin johdaneita syitä tai olosuhteita. Koulukotijärjestelmää luotaessa ajateltiin, että koulukoti olisi paikka paitsi pahatapaisten myös niille, jotka olivat erityisen laitospasvatuksen tarpeessa käyttäytymisensä perusteella. Koulukotisijoitusten perusteet olivat suojelukasvatuksellisia (Vehkalahti 2004, 57 - 58.) Koulukotien toimintaympäristö ja toimintatavat ovat vuosikymmenten aikana muuttuneet yhteiskunnallisen muutosten kanssa tasahtia. Koulukodeista tehdyt tutkimukset osoittavat, että niiden merkitys erityisistä ongelmista kärsivien nuorten sijoituspaikkana on vuosien saatossa lisääntynyt (Kitinoja 2005, Pösö 2004, Jahnukainen 2004).

Kolmessa eri koulukodissa olevista nuorista tehdyssä *Polku*-tutkimuksessa (2002) selvitettiin laitoksiin sijoitettujen nuorten mielenterveyden häiriöitä, niiden laatua ja oppimiseen liittyviä ongelmia. Jo lähes kymmenen vuotta sitten tehdyssä tutkimuksessa todettiin, että valtaosalla koulukoteihin sijoitetuista nuorista oli selvästi tunnistettavia ja diagnosoitavia mielenterveydenhäiriöitä. Näistä yleisin oli käytöshäiriö, joka oli kolmella neljästä nuoresta. Usealla nuorista oli samanaikaisesti myös mieliala- ja päihdehäiriöitä. Heillä oli myös vaikeuksia oppimisessa ja kielellisessä suoriutumisessa. Koulukotityön kehittämishaasteeksi nähtiin nuorisopsykiatrisen asiantuntemuksen lisääminen, yhteistyö nuorisopsykiatrisen hoidon kanssa, perhetyön lisääminen sekä jälkihuollon kehittäminen (Lehto - Salo, Kuuri, Marttunen, Mahlanen, Toivonen, Toivola, Närhi, Ahonen & Koponen 2002, 30 - 31.)

Pösö (2004, 122 – 123.) on todennut, että koulukodit toimivat niiden nuorten parissa, joiden kohdalla aikaisemmat lastensuojelun sijoitukset ovat epäonnistuneet, kriisiytyneet tai eivät ole kyenneet vastaamaan nuoren tarpeisiin. Tässä etnografisessa kahteen

koulukotiin sijoittuneessa empiirisessä tutkimuksessa tutkija haastatteli nuoria, havainnoi laitoksen arkea ja tutustui nuoria koskeneisiin asiakirjoihin. Tutkimuksensa tuloksissa hän totesi, että koulukoti etsii tasapainoa suhteessa psykiatriseen hoitojärjestelmään. Se näkyy koulukotityön perusteluina ja nuorten tuloreitteinä. Sijaishuollosta sijoitetaan koulukotiin sellaisia nuoria, joilla on psykiatristen hoitojen ja tutkimusten taustaa. Pösön mukaan yksi koulukotityön kehittämisen ydinkysymyksistä onkin suhde psykiatriseen hoitojärjestelmään ja hoidolliseen ajatteluun. Lastensuojelun käsikirjassa kuvataan koulukotityön tämän päivän kehittämisalueiksi päihdeongelmaisten nuorten hoito-ohjelmien ja hoitokäytäntöjen kehittämistyön jatkamisen, mielenterveyden häiriöistä kärsivien lasten tehokkaamman auttamisen yhdessä nuorisopsykiatrian kanssa, eri etnisten vähemmistöjen hoito-, kasvatus- ja opetusmenetelmien kehittämisen, erittäin väkivaltaisten, karkaamisherkkien ja muiden tavallista resurssoidumpaa hoitoa tarvitsevien nuorten hoidon järjestämisen ja jälkihuollon kehittämisen (Sosiaaliportti/Lastensuojelun käsikirja i.a.).

Väitöskirjatutkimuksessaan Kujan päässä koulukoti Kitinoja (2005, 103 – 116.) tutki erilaisia koulukotiin sijoittamisen reittejä ja lapsityyppejä sijoitukseen liittyvien asiakirjojen avulla. Hän jakoi koulukotiin sijoitetut nuoret kolmeen erilaiseen tyyppiin: erittäin pitkän, pitkän ja lyhyen tuloreitin lapsiin. Erittäin pitkän tuloreitin lapset oli sijoitettu ensimmäisen kerran jo alle 10-vuotiaina, pitkän tuloreitin lapset oli sijoitettu ainakin kerran ennen koulukotiin tuloa ja lyhyen tuloreitin lapset sijoitettiin suoraan koulukotiin. Jokaisessa tyyppissä löytyi yhteisiä nimittäjiä, vaikka tarinat eivät olleetkaan täysin toistensa kaltaisia. Yhteistä näille erilaisille lapsityypeille oli kuitenkin koulunkäymättömyys, rajattomuus, vanhempien voimattomuus ja avohuollon tukitoimien riittämättömyys. Osalle lapsista sijoituspaikkoja oli ollut hyvinkin useita ennen sijoitusta koulukotiin. Tutkimuksen mukaan koulukotiin sijoitettujen lasten ongelmat olivat muuttuneet, mielenterveyteen ja päihteidenkäyttöön liittyvät ongelmat lisääntyneet ja myös perheiden pahoinvointi oli kasvanut.

Nuorten elämää koulukodissa ja koulukodin jälkeen tutkinut Jahnukainen (2004, 93 – 94.) kirjoitti tutkimuksensa tuloksissa, että koulukodista näyttäisi olevan eniten hyötyä niille nuorille, joiden sijoituksen peruste on selkeästi ollut koulunkäymättömyys. Eri-tyisopetuksellinen ja yksilöllistetty koulunkäynti pienessä ryhmässä sekä säännöllinen koulunkäynti tasaavat nuoren elämäntilannetta. Rikoskierteeseen tai päihdehäiriöön

vaikuttaminen olivat huomattavasti hankalampia osa-alueita. Peruskoulun jälkeen lähes kaikki koulukodin nuoret saivat toisen asteen opiskelupaikan. Monet heistä keskeyttivät opiskelut. Syynä tähän oli motivaation ja riittävän tuen puute. Tuetusta ympäristöstä itsenäiseen elämään siirtyminen oli liian iso askel. Koulukodista eteenpäin siirtyneet nuoret jäivät säännönmukaisesti yksin ilman minkäänlaista jälkihuoltoa. Se tarkoitti, että vuosien hoito ja kuntoutus jäi kesken, kun ei ollut tarjolla tarvittavia tukitoimenpiteitä. Erityisesti pojat olisivat olleet tuen ja jälkihuollon tarpeessa koulukotisijoituksen jälkeen (Jahnukainen 2004, 317, 323.) Valtakunnallisten rekistereiden pohjalta tehty tutkimus osoittaa, että huostaan otettujen lasten koulutustaso jää huomattavasti matalammaksi verrattuna muuhun ikäryhmään. Sijoitushistorialla arvioidaan olevan suuri merkitys huostassa olleiden koulutukselle ja yhteiskuntaan kiinnittymiselle. Parhaiten yhteiskuntaan näyttävät kiinnittyneen ne naiset, jotka ovat lapsena (alle 12-vuotiaina) otettu huostaan ja sijoitettu perhehoitoon (Heino & Johnson 2010, 284 - 285.)

Tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että ihmisen syrjäytyminen nähdään prosessina, joka ei ole paikallaan pysyvä tai yksilöihin liittyvä ominaisuus. Tässä prosessissa hän ajautuu palkkatyön, sosiaalisten verkostojen ja jopa yhteiskunnallisten palveluiden ulkopuolelle. Toinen syrjäytymiseen liittyvä piirre on huono-osaisuuden kasaantuminen. Kasaantumiseen liittyy olennaisena osana köyhyys (Juhila 2006, 54.) Nuorten kohdalla syrjäytymisellä tarkoitetaan usein sitä, että nuori keskeyttää koulunkäynnin eikä myöskään siirry työelämään. Näillä perusteilla Suomessa syrjäytyy joka vuosi arvioilta 7 % pojista ja 2 % tytöistä. Nuoren jäädessä erilleen normaalista nuoruuskehityksestä, palautuminen takaisin vaiheeseen, jossa on erkaantunut normaalista kehityksestä, ei enää onnistu. Siitäkin huolimatta, että hän ryhdistäytyisi elintavoissaan vuosien kuluttua, jotain jää kehityksessä tapahtumatta. Syrjäytymisen kierre ruokkii itseään. Se johtaa helposti sellaiseen sosiaaliseen elämään ja verkoston syntymiseen, joka aiheuttaa uusia vaikeuksia. Nuoren kehitys etenee aaltomaisesti ja on jokaisen kohdalla yksilöllinen. Nuoruuden kehitysvaiheissa erityisen herkkä kohta on keskivaiheilla, jolloin vähäisetkin muutokset voivat johtaa ulkopuolisuuden tunteen syntymiseen. Tässä vaiheessa nuoren sosiaalisilla suhteilla ja kaveriporukalla sekä aikuisen suhtautumisella tähän nuoren sosiaaliseen verkostoon on vahva vaikutus (Aalberg & Siimes 2007, 137 – 138.)

2.3 Nuorten käytöshäiriöt

Uusimmassa psykiatrian kirjallisuudessa käytöshäiriöt määritellään lapsen tai nuoren selvästi poikkeavaksi ja toistuvaksi epäsosiaaliseksi, aggressiiviseksi tai uhmakkaaksi käytökseksi. Käytöshäiriöt ovat yksi yleisimmistä lastenpsykiatrisista häiriöistä, eikä niille ole mitään yhtä, yksittäistä syytä. Diagnoosin tekeminen edellyttää pitkään jatkunutta tilaa, johon johtaneita riskitekijöitä ovat mm. perintötekijät, traumat, hylkäämiskokemukset, turvattomuus, krooninen sairaus tai vamma ja vanhemmuuden ongelmat esimerkiksi rajaamisessa, johdonmukaisuudessa ja ennakoitavuudessa. Käytöshäiriöiden piirteitä ovat mm. jatkuva tappeleminen ja tottelemattomuus, kiusaaminen, pelottelu ja julmuus, omaisuuden tuhoaminen, koulusta poissaolot, karkaileminen, vaikeat kiukunpuuskat ja raivokohtaukset sekä muiden syyttely (Toivio & Nordling 2011, 161 - 162.)

Nuorten psyykkinen pahoinvointi on suhteellisen yleistä myös niillä nuorilla, joita ei ole sijoitettu. Arvioiden mukaan 10 - 15 % nuorista on jokin mielenterveyden häiriö. Masentuneita arvioidaan olevan 5 – 10 % ja saman verran niitä, joilla on käyttäytymis- tai päihdehäiriö (Marttunen & Kaltiala - Heino 2007, 591.) Koulukotinuorten keskuudessa tehdyssä tutkimuksessa 77 % koulukoteihin tulleista nuorista oli ollut hoidettavana tai tutkittavana psykiatrisella poliklinikalla. Heistä 40 % oli ollut hoidettavana psykiatrisella osastolla. Samassa tutkimuksessa todettiin vanhempien olevan sitä mieltä, että psykiatristen organisaatioiden työntekijät puhuivat eri kieltä heidän kanssaan, kun taas koulukodeissa he kokivat tullessa paremmin kuulluiksi ja ymmärretyiksi (Lehto - Salo & Marttunen 2006, 105.)

Käytöshäiriöiden määritelmä on laaja. Sen seinien sisään mahtuu lähes kaikki poikkeava käyttäytyminen, josta on haittaa yksilölle itselleen tai ympäristölle. Kirjassa Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen löydettiin käytöshäiriöisiltä nuorilta yhteisiä piirteitä kuten huono empatiakyky, taipumus tulkita väärin toisten tekojen motiivit sekä kyvyttömyys kokea syyllisyyttä tai katumusta. Itsetunto on usein huono, ja riskialtis elämäntapa voi ilmetä varhain alkavana seksuaalikäyttäytymisenä sekä tupakan ja muiden päihteiden käyttönä, joihin huono kaveripiiri entuudestaan vaikuttaa. Nuoret, joilla on käyttäytymishäiriöitä, sietävät huonosti pettymyksiä ja impulssikontrolli on huono. Aikuisiässä noin 40 % käytöshäiriödiagnoosin saaneista todetaan antisosiaalisiksi persoonallisuuksiksi (Lehto - Salo & Marttunen 2006, 101, 104.)

Väitöskirjassaan *Koulukotisijoitus – nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena* Pirkko Lehto-Salo totesi käytöshäiriökäyttäytymisessä olevan sukupuolieroja. Tyttöjen käyttäytymishäiriöön liittyi muitakin mielenterveyden ongelmia, ja pojilla taas lukivaikeudet olivat tyypillisempiä. Se tarkoittaisi sitä, että tyttöjen käytöshäiriöiden kehittyminen edellyttää enemmän ja vaikeampia nuoreen itseensä liittyviä tai ympäristössä olevia riskitekijöitä. Yksi tutkimuksen johtopäätöksissä oli, että koulukoteihin sijoitetuilla nuorilla on runsaasti mielenterveyden häiriöitä; yleisimpänä niistä esiintyi käytöshäiriö. Sijoitettujen nuorten perheissä vanhemmilla oli havaittavissa psykososiaalisia vaikeuksia. Tämä vaaransi vakavasti nuoren kasvua ja kehitystä (Lehto – Salo 2011, 26 – 27, 52 - 53.)

Suomessa käytöshäiriöisille nuorille ja lastensuojelulaitoksiin sijoitetuille ei ole vakiintuneita hoitomuotoja psykiatriassa. Hankaluutena hoidossa oli nuorten ja myös heidän vanhempiensa hoitomotivaation puute. Lehto-Salo esitteli Frick & Whitelta käytöshäiriöisten nuorten hoidon sisältöön liittyviä tekijöitä. Käytöshäiriötä pitää hoitaa jo heti alkuvaiheessa, koska ongelmat ovat yleensä kasautuvia. Motivaation lisäämiseksi hoidossa tulee tukeutua niihin tekijöihin, jotka nuoren ja perheen elämässä ovat suojaavia ja myönteisiä. Laaja-alaisuus hoidossa on tärkeää kaikkien riskitekijöiden huomioimiseksi. Hoidon tulee olla riittävän yksilöllistä, koska myös elämäntilanteet, vahvuudet ja ongelmat, ovat erilaisia kaikkien kohdalla. Niinpä hoito tulisi suunnitella yksilöllisten tarpeiden pohjalta. Viidenneksi suunnitelmallisuus ja pitkäjänteisyys ovat tärkeitä käytöshäiriöisten nuorten hoidossa (Lehto – Salo 2011, 57 - 58.)

Lastensuojelussa työ perustuu vuorovaikutukseen ja kohtaamisiin niin nuoren kuin perheenkin kanssa. Heino (2009, 70 – 71.) kirjoittaa artikkelissaan lastensuojelutyön suhdeperustasta, jolla hän tarkoittaa lapsen suhdetta vanhempansa, vanhempien keskinäisiä suhteita, ammattilaisen suhdetta perheenjäseniin tai nuoreen ja ammattilaisen keskinäisiä suhteita. Työn perustana ovat kohtaamiset lapsen ja perheen kanssa sekä erilaisien yhteyksien rakentaminen. Tällöin kehittämisen kohteeksi tulevat palveluiden sisällön kehittäminen lasten ja perheiden parhaaksi, eivät niinkään palvelurakenteen esiin nostamat tarpeet. Keskeisintä lastensuojelutyössä on työntekijän vuorovaikutussuhteet asiakkaisiin. Yhdessä määritellyt perusteet, tavoitteet ja keinot tavoitteiden saavuttamiseksi luovat pohjan yhteiselle toiminnalle. Työntekijän tehtävänä on synnyttää vuoro-

vaikutusta näissä suhteissa (Kaikko & Friis 2009, 76). Lastensuojelutyö edellyttää paitsi vuorovaikutusta ja ongelmien nimeämistä, myös keinoja puuttua tilanteeseen. Käytännössä se tarkoittaa tietoa työn kohderyhmästä, mikä se on ja minkälaisen tuen tarpeessa, minkälaisilla ongelmilla varustettuna ja mikä instituutio häntä palvelisi parhaiten (Raitakari 2006, 263 - 264.)

Väitöskirjatutkimuksessaan Elina Pekkarinen (2010) tutki ja tarkasteli lastensuojelun asiakirjojen valossa huostaanotetun lapsen position muodostumista seuraamalla viittä eri tapausta, jotka sijoittuvat kuudelle vuosikymmenelle. Tutkimuksensa johtopäätöksissä hän toteaa, että tutkittavilla oli todellisuudessa vain vähän vaihtoehtoja arjen rakenteissa ja suhteissa monien hylkäämisten, eristämisten, poikkeavan positioon nimeämisen ja yhteisöstä karkottamisen jälkeen. Omasta käyttäytymisestä riippumattomat seikat kuten köyhyys, päihderiippuvuus tai etninen tausta vahvistivat ajautumista alisteiseen asemaan ja lisäsivät vaaraa syrjäytyä. Nuoren päädyttyä tähän vähemmistöpositioon järkeviä ja mielekkäitä toimintavaihtoehtoja ei heillä juuri ollut (Pekkarinen 2010, 167.) Yksi näkökulma nuorten selviytymiseen on juuri se, miten lastensuojelun asiakkaaksi päätenyt nuori määrittellään ja minkälaiseen positioon hänet asetetaan. Tätä määrittelevää keskustelua käydään lastensuojelutyössä erilaisissa asiakirjoissa ja työntekijöiden välisissä neuvotteluissa. Se vaikuttaa työntekijöiden toiminnan tai asenteen kautta nuoriin ja myös välittyy nuorille itselleen, tietoisesti tai tiedostamatta, vaikuttaen heidän minäkäsityksiinsä ja jopa tulevaisuuden odotuksiinsa (Raitakari 2007, 164 - 165.) Nuoren määrittelystä kirjoitti väitöskirjassaan myös Reinikainen (2009) tutkiessaan tyttöjen kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja selviytymisestä aikuisina, päätyen samankaltaisiin lopputuloksiin. Nuoren määrittelemisen esimerkiksi ”lastenkotilapseksi” tai ”käytöshäiriöiseksi” vaikuttaa työntekijöiden asenteiden kautta heidän omaan toimintaansa suhteissa nuoriin. Nuori taas muodostaa käsitystä itsestään näiden suhteiden perusteella (Reinikainen 2009, 164 – 165.)

2.4 Kansainvälisiä näkökulmia

Amerikkalaisen yhteiskunnan keinoa ratkaista poikkeavasti käyttäytyvien ja psyykkisesti oireilevien nuorten hoitoa pohdittiin artikkelikokoelmassa *Deviant peer influences in*

programs for youth (Dodge, Dishion & Lansford toim. 2006). Artikkelissa Findings and Recommendations todetaan, että häiriökäyttäytyvien nuorten kokoaminen samaan yhteisöön ylläpitää yhteiskuntarauhaa sen muille jäsenille. Tämänkaltaisissa yhteisöissä nuorten oma häiriökäyttäytyjän identiteetti vahvistuu suhteessa toisiin häiriökäyttäytyviin nuoriin. Heillä on myös mahdollisuus solmia haitallisia suhteita muiden samassa tilanteessa olevien ja samankaltaisesti käyttäytyvien nuorten kanssa. Nuoren yksilöllinen sopeuttaminen yhteiskuntaan sen täysivaltaiseksi jäseniksi on kallista ja vaatii voimavaroja, mutta olisi yksi keino ratkaista kysymys häiriökäyttäytyvien lasten ja nuorten hoidosta. Yhteistyötä perheen kanssa pidettiin olennaisena tämänkaltaisen työn onnistumisen kannalta (Dishion, Dodge & Lansford 2006, 368 – 369.)

Viime vuosina on Isossa-Britanniassa tapahtunut nuorisoväkivaltaista liikehdintää, joka on saanut myös kansainvälistä huomiota. Brittiläisessä lastensuojelussa toimenpiteet ovat olleet viimesijaisia ja ennaltaehkäisevää työtä ei juuri ole tehty, vaikka lastensuojelu onkin tärkeä osa brittiläistä sosiaalityötä (Raunio 2009, 211 – 212.) Kysymykset rankaisun ja hyvinvoinnin suhteesta ovat keskeisessä asemassa brittiläisiä nuoria koskevassa hyvinvointikeskustelussa. Keskustelua on käyty erityisesti niiden nuorten kohdalla, joilla on epäsosiaaliseen käyttäytymiseen ja rikollisuuteen liittyviä ongelmia. Vuonna 1998 tuli voimaan uusi rikoslaki. Siinä keskityttiin nuorten sosiaalisten ja psykologisten avun tarpeiden sijasta nuorten rikoksenteekijöiden tekoihin ja vastuun korostamiseen. Ajatus siitä, että nuorisorikollisuus on köyhyydestä, sosiaalisesta epätasa-arvoisuudesta ja psykologisista häiriöistä johtuvaa, korvattiin osittain moraalilla valinnoilla ja vastuunotolla (Kuula, Pitts & Marttunen 2006, 316.) Englannissa jo 10-vuotiaat ovat rikosoikeudellisessa vastuussa, kun Suomessa vastaava ikäraja on 15 vuotta. Alhainen rikosoikeudellinen ikäraja ja ratkaisuvaihtoehtojen puute ovat olleet osaltaan vaikuttamassa nuorisovankiloiden täyttymiseen.

Vuonna 2008 Englannissa julkaistiin Youth Taskforce Action Plan, jonka tarkoituksena oli torjua epäsosiaalista käyttäytymistä ennen kuin ongelmista tulee liian suuria, nuoren käyttäytymisestä hänelle itselleen ja yhteiskunnalle haitallista tai rikollista ja kun on mahdollista puuttua käyttäytymisen ulkoisiin syihin esimerkiksi köyhyyteen. Suunnitelman tarkoituksena oli kannustaa paikallisia viranomaisia puuttumaan aktiivisemmin nuorten tilanteeseen. Ennaltaehkäisevään työhön panostettiin merkittävästi myös taloudellisesti. Rahaa erilaisten projektimuotoisten toimenpiteiden toteuttamiseen valtio

myönsi £218,5 miljoonaa (215 miljoonaa euroa). Tärkeää suunnitelmissa oli juuri varhainen puuttuminen tilanteeseen, vaihtoehtoisten mahdollisuuksien luominen epäsosiaalisen käyttäytymisen tilalle ja työntekijän antama yksilöllinen tuki sekä työntekijän ymmärrys puuttua myös käyttäytymisen aiheuttajiin. Perheiden tukemiseen ja perhetyöhön myönnettiin ylimääräistä rahoitusta £100 miljoonaa (115,15 miljoonaa euroa) (Frost & Parton 2009, 93.) Kasvavat nuorten pahoinvointiin, epäsosiaaliseen käyttäytymiseen ja syrjäytymiseen liittyvät ongelmat vaativat yhteiskuntia etsimään vaihtoehtoja ja lisäämään resursseja uusien sekä jämerämpien ratkaisujen löytämiseksi.

Pohdittaessa nuoria sijaishuollossa, monessa maassa siihen liittyy nuorisoriikollisuuden torjunta, syrjäytymisen ehkäisy ja pyrkimys yhteiskuntarauhan säilyttämiseen. Alaikäisten rikostentekijöiden kohtelussa käytetään monissa Euroopan Unionin jäsenmaissa erityisiä oikeudenkäyntiin liittyviä menettelysäännöksiä ja erityistoimenpiteitä. Heidän ei katsota olevan tarpeeksi kykeneviä erottamaan oikeaa väärästä ja toisaalta alaikäisiin on mahdollista vaikuttaa myönteisillä keinoilla. Hyvinvointisektorin tarjoamaa hoitoa ja kuntoutusta pidetään inhimillisempänä tapana kohdella nuoria rikostentekijöitä kuin oikeusjärjestelmän tuottamaa rankaisua. Jokainen Euroopan maa joutuu vastaamaan haasteeseen nuorten suljetusta laitoshoidosta. Tämä tarkoittaa sitä, että valtioiden täytyy luoda järjestelmä, joka parhaiten täyttää ristiriitaiset vaatimukset lasten oikeuksien toteutumisesta sekä yhteiskunnan intresseistä. Kaikki maat joutuvat arvioimaan näitä intressejä omista lähtökohdistaan. Se vaikuttaa rikosoikeudellisen vastuun ikärajoihin, hyvinvointijärjestelmien ja oikeusauktoreittien väliseen tasapainoiluun. Tahdonvastainen laitoshoido ja suljettuihin laitoksiin sijoittaminen ovat rangaistuksen, hoidon ja kasvatuksen välimaastossa. Sijoitettaessa koulu- ja nuorisokotien tyyppisiin laitoksiin yhteiskunta katsoo tekevänsä lapselle palveluksen tarjotessaan koulutusta ja huolenpitoa. Ne eivät ole varsinaisia rangaistuslaitoksia, mutta eivät myöskään oppilaitoksia (Levin 2004, 265.)

3 KOULUKOTI TUTKIMUKSEN TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ

3.1 Sijoitusten perusteet

Lastensuojelulain mukaan lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen edun toteutuminen, mahdollistaa lapselle turvallinen kasvuympäristö, tasapainoinen ja monipuolinen kehitys sekä erityinen suojeleminen. Lapsen huostaanotto ja sijaishuollon järjestäminen johtuu puutteista lapsen huolenpidossa ja kasvuoloissa tai lapsen omasta, kehitystään vaarantavasta käyttäytymisestä (Lsl 417/2007). Lastensuojelun asiakkuus alkaa lastensuojeluilmoituksesta, jonka voi tehdä kuka tahansa. Useimmiten ilmoituksen tekijä on viranomaisena. Ilmoituksen tekemisen jälkeen alkaa lastensuojelutarpeen kartoitus ja tukitoimenpiteiden pohtiminen, jotka tekee sosiaalityöntekijä yhdessä perheen ja lapsen verkoston kanssa. Erilaisten avohuollon tukitoimien avulla pyritään korjaamaan lapsen ja perheen tilannetta. Huostaanottoon päädytään silloin, kun nämä tukitoimet on todettu riittämättömiksi. Lastensuojelun avohuollon ja huostaanottojen taustalla on samankaltaisia syitä, kuten vanhempien jaksamattomuutta, riittämättömäksi arvioitu vanhemmuus ja perheristiriidat (Heino 2009, 64 - 65.)

Koulukotiin sijoitetuilla nuorilla on aiemmin ollut keskimäärin kaksi sijoituspaikkaa ja yli 80 prosenttia on ollut avohuollon tukitoimien piirissä. Monet heistä ovat olleet erityisopetuksen järjestelyissä ja luokallejäänteitä sekä koulupoissaoloja on huomattavan paljon (Kitinoja 2005, 264 – 265.) Useat sijoitukset ennen koulukotia kertovat siitä, että nuorten ja perheiden ongelmat ovat vaikeita ja niitä on ollut paljon. Heikommin resursoitujen lastensuojeluyksiköiden voimavarat eivät ole riittäneet hoidon järjestämiseen (Kitinoja 2004, 114.) Koulukotiin sijoitetaan nuoria, jotka ovat 12 vuotta täyttäneitä ja huostaanotettuja. Tavallisimpia sijoitukseen johtaneita syitä ovat runsaat koulupoissaolot tai koulunkäynnin keskeytyminen, oppimis- ja keskittymisvaikeudet, ristiriidat kotona ja muissa ihmissuhteissa, kehitystä vaarantava epäsosiaalinen käytös sekä mielen-terveysongelmat (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 15). Koulukotisijoituksen kesto vaihtelee nuoresta riippuen, mutta keskimääräinen sijoitusaika on kaksi vuotta.

Koulukoti toimintaympäristönä antaa mahdollisuuden käyttää lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä, mikäli nuoren hoito ja kasvatusta sitä vaativat. Laitosympäristössä voidaan erillisillä päätöksillä rajoittaa nuoren yhteydenpitoa, tarkistaa tai jättää luovuttamatta omaisuutta ja lähetyksiä, ottaa haltuun aineita ja esineitä, tehdä henkilöntarkastuksia ja henkilönkatsastuksia, rajoittaa liikkumavapautta, pitää kiinni, eristää ja järjestää erityisen huolenpidon jaksoja. Vaativassa koulukotitoiminnassa asiakkaisiin joudutaan ajoittain monin tavoin soveltamaan lastensuojelulain mukaisia pakotteita tai rajoituksia (Sosiaalipolitiikan ja lastensuojelun käsikirja i.a.). Rajoitustoimenpiteiden käyttämiseen pitää olla hyvät perusteet ja niiden käyttämisessä tulee kunnioittaa nuorta ja hänen tarpeitaan. Rajoitustoimenpiteet eivät toimi rankaisuna, vaan niiden tarkoituksena on turvata huostaan oton tarkoituksen toteutuminen, nuoren itsensä tai toisen henkilön suojeleminen (Räty 2010, 423).

3.2 Koulukodissa toimivat koulu ja osastot

Koulukodissa sen arvot, turvallisuus ja osallisuus, antavat toiminnalle perustan. Turvallisuus on edellytys lapsen myönteiselle kehitykselle, ja sisäisen turvallisuuden sekä rajojen saavuttaminen on eheytyksen edellytys. Turvallisuuteen liittyy myös se, että arkipäivän toimintojen ja aikuisten menettelytapojen pitää olla ennustettavissa. Yhteisesti sovituista asioista on pidettävä kiinni. Koulukodin arjessa viime kädessä aikuiset kantavat vastuun tehdyistä päätöksistä. Turvallisuuteen kuuluu myös se, ettei ketään loukata tai kiusata. Arvoista osallisuus puolestaan tarkoittaa sitä, että osallisuus omassa elämässä kehittyä vähitellen taidoksi hallita sitä ja tehdä omaa elämää koskevia rakentavia valintoja. Nuorella on oikeus osallistua omien asioidensa käsittelyyn ja suunnitteluun niin osastolla, koulussa kuin neuvotteluissakin. Työntekijän tehtävänä on kunnioittaa nuoren osallisuutta perheeseensä. Jokainen työntekijä on osallinen työyhteisössään, ja hänellä on mahdollisuus vaikuttaa yhteisiin asioihin (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 8.)

Koulukodin koulun toiminta on Opetushallituksen alaista ja opetuksesta vastaavat rehtori sekä neljä päätoimista opettajaa. Opetushenkilöstön apuna työskentelee koulunkäyntiavustaja ja koulukodin psykologi. Opetusryhmät ovat pieniä, ja jokaiselle oppilaalle

tehdään henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma HOJKS. Yksilöllisen suunnitelman lähtökohtana ovat koulunkäyntihistoria ja oppilaan voimavarat, tavoitteet sekä oppilaan oppimiskyvyt. Pienet opetusryhmät mahdollistavat yksilöllisen koulunkäynnin toteuttamisen. Koulukodin psykologi tekee yhdessä oppilaan kanssa erilaisia oppimiskykytestejä, jotka vaikuttavat opetussuunnitelman tekemiseen (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 25.) Jokaisella oppilaalla on nimetty omaopettaja, joka tietää nuoren koulunkäyntihistorian ja osallistuu lasta koskeviin neuvotteluihin.

Asumisyksiköissä, osastoilla, tapahtuu arkinen hoito ja kasvatustyö. Näissä yhteisöissä nuorten ja aikuisten yhdessäolo, vuorovaikutus ja rajojen asettaminen antavat lähtökohdan hoito- ja kasvatustyölle. Tavoitteena on lisätä nuoren kokemusta oman toiminnan vaikutuksesta asioiden kulkuun. Päiväohjelma on säännöllinen ja ennakoitava kuten myös aikuisten toiminta. Arjessa aikuiset toimivat mallina ja ohjaajina opeteltaessa vuorovaikutustaitoja (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 19 - 20.) Osaston arjessa nuoren tehtävänä on osallistua kaikkia koskeviin arkisiin askareisiin, siivoamiseen, keittiötöihin ja omasta pyykinhuollosta huolehtimiseen. Nuoria kannustetaan vapaa-ajalla aktiivisuuteen: harrastamaan koulukodin tarjoamissa puitteissa ja ohjatussa ryhmätoiminnassa sekä harrastustoiminnassa koulukodin ulkopuolella. Osastotyössä nuoria motivoidaan myös koulunkäyntiin, tarkastetaan läksyjä ja huolehditaan kokeisiin lukemisesta. Yhteisössä sosiaalisten taitojen opettelua tapahtuu myös nuorten keskinäisessä yhdessäolossa. Mikäli näissä tilanteissa syntyy ristiriitoja, ne selvitetään yhdessä aikuisten kanssa. Koko henkilökunnan tehtävä on puuttua kiusaamiseen heti, kun sitä havaitaan.

Koulukodissa on käytössä Nappula-tietojärjestelmä, johon kirjataan jokaisesta nuoresta päivittäisraporttia. Nuorilla on tieto siitä, että heistä kirjoitetaan päivittäin sähköistä raporttia ja kaikki henkilökuntaan kuuluvat pystyvät sitä lukemaan. Toisinaan se aiheuttaa lapsissa luottamuspulaa ja haluttomuutta kertoa omista asioistaan. Heillä on käsitys, että kaikki asiat kirjoitetaan muiden luettaviksi. Julkisuuslain mukaisesti asiakkaalla on oikeus saada tietoa asiakirjasta ja hänestä itsestään tehdyistä merkinnöistä. Henkilötietolaki puolestaan antaa nuorelle oikeuden tarkastaa, mitä tietoja hänestä on merkitty (Räty 2010, 250.) Koulukodissa nuori voi lukea asiakastietojärjestelmää, kun sijoitus on loppumassa tai kun siihen on perustellut syyt. Raportoinnin lukeminen tapahtuu omaohjaajan kanssa. Toisinaan ohjaaja ja nuori yhdessä kirjoittavat Nappulaan nuoren kuulumisia, jotta salamyhkäisyys raportointijärjestelmästä poistuisi. Nuoren vanhemmille ja

sosiaalityöntekijälle lähetetään erillinen kuukausiraportti nuorta koskeneista tärkeistä tapahtumista ja kuulumisista.

Yhteistyön syntyminen perheen kanssa, kodin hyväksyntä nuoren asumiseen koulukodissa ja yhteisesti asetettujen tavoitteiden tukeminen, ovat sijoituksen onnistumisen edellytyksiä. Perhetyön tehtävä on olla tukemassa vanhemman roolia, auttaa nuorta löytämään toimivia yhteyksiä läheisiin ja sitouttaa perhettä yhteisesti asetettuihin tavoitteisiin (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 27.) Yhteyden pidosta kotiin vastaavat omaohjaaja, perhetyöntekijä, psykologi ja omaopettaja. Heidän tärkeä tehtävänsä on synnyttää luottamuksellisia suhteita nuoren kotiin. Perhetyöntekijä ja omaohjaaja tapaavat perhettä kunkin perheen tarpeiden mukaan. Näiden tapaamisten sisältönä voivat olla vanhempain haastattelu, sijoituksen läpikäyminen tai sukuun tekeminen. Suunnitelma perhetyöstä tehdään yhdessä perheen kanssa.

3.3 Henkilökunta ja hallinnon rakenne

Koulukodin henkilökunta on erilaisista koulutustaustoista ja työtehtävistä käsin toimiva tiimi. Se koostuu johtajasta, koulun rehtorista eli apulaisjohtajasta, vastaavista ohjaajista, koulun henkilökunnasta, osastoilla hoitotyötä tekevistä henkilöstöstä, erityistyöntekijöistä, joita ovat perhetyöntekijä, psykologi ja vapaa-ajan ohjaaja, sekä toimistosta, kiinteistöstä ja ruokahuollosta vastaavista työntekijöistä. Koulukodilla on myös perhekoti, joka sijaitsee koulukodin läheisyydessä. Perhekodeissa työskentelee kaksi työntekijää eli niin sanotut perhekotivanhemmat. Sinne sijoitettuna olevat nuoret käyvät koulukodin koulua. Perhekodein toiminta on itsenäistä, mutta he ovat kuitenkin toiminnallisesti ja taloudellisesti koulukodin alaisuudessa.

Koulukodissa järjestetään koko henkilökuntaa koskevia työkokouksia noin kuusi kertaa vuodessa. Kokouksissa käsitellään työyhteisöä koskevia esityslistan mukaisia asioita. Sen lisäksi toimivat työryhmät, ohjaajien palaverit, opettajainkokoukset ja säännöllinen työnohjaus. Syyskaudella järjestetään henkilöstölle suunnittelupäivät, joiden sisällöstä vastaa johtoryhmä. Keväällä järjestettävässä seurantapäivässä arvioidaan syksyllä asetettujen tavoitteiden toteutumista.

Yhteistyö kuuden koulukodin välillä on lisääntynyt hallinnollisesti ja toiminnallisesti. Koulukodeilla on yksi yhteinen johtokunta ja palkattu työntekijä vastaamassa koulukotien yhteisestä profiilin luomisesta ja markkinoinnista. Johtajatasolla käydään keskustelua myös koulukotien yhteisistä hoito- ja kasvatuserityksistä. Syksyllä 2011 koulukodeille on perustettu yhteinen operatiivisen johtajan tehtävä yksikkökohtaisten johtajien lisäksi.

3.3 Sijoituksen vaiheet

Neljään eri vaiheeseen jaettu koulukotisijoitus muodostaa hoidon, kasvatuksen ja oppimisen kokonaisuuden. Henkilökunnan tehtävä on tunnistaa roolinsa jokaisessa vaiheessa ja sitoutua nelivaiheisen prosessin toteuttamiseen jokaisen nuoren kohdalla. Tärkeitä yhteistyökumppaneita sijoituksen ajan ovat nuoren perhe sekä asioita hoitava sosiaalityöntekijä (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 33.) Kovin tarkasti sijoituksen eri vaiheiden ajallista kestoja on hankalaa arvioida. Nuoren henkilökohtainen tilanne määrittelee hänen tarpeitaan sijaishuollossa. Erityisesti koulukotisijoituksen pituudella on merkitystä vaiheesta toiseen siirtymisessä. Koulukotisijoitus voi olla esimerkiksi vuoden mittainen lyhyt jakso nuoren elämässä. Silloin siirtyminen lähdön valmisteluun tapahtuu melko pian jo heti kiinnittymisen jälkeen. Koulukotiin kiinnittymistä voi tapahtua koko nuoren sijoituksen ajan. Usein sijoituksen eri vaiheet kulkevat toistensa kanssa rinnakkain.

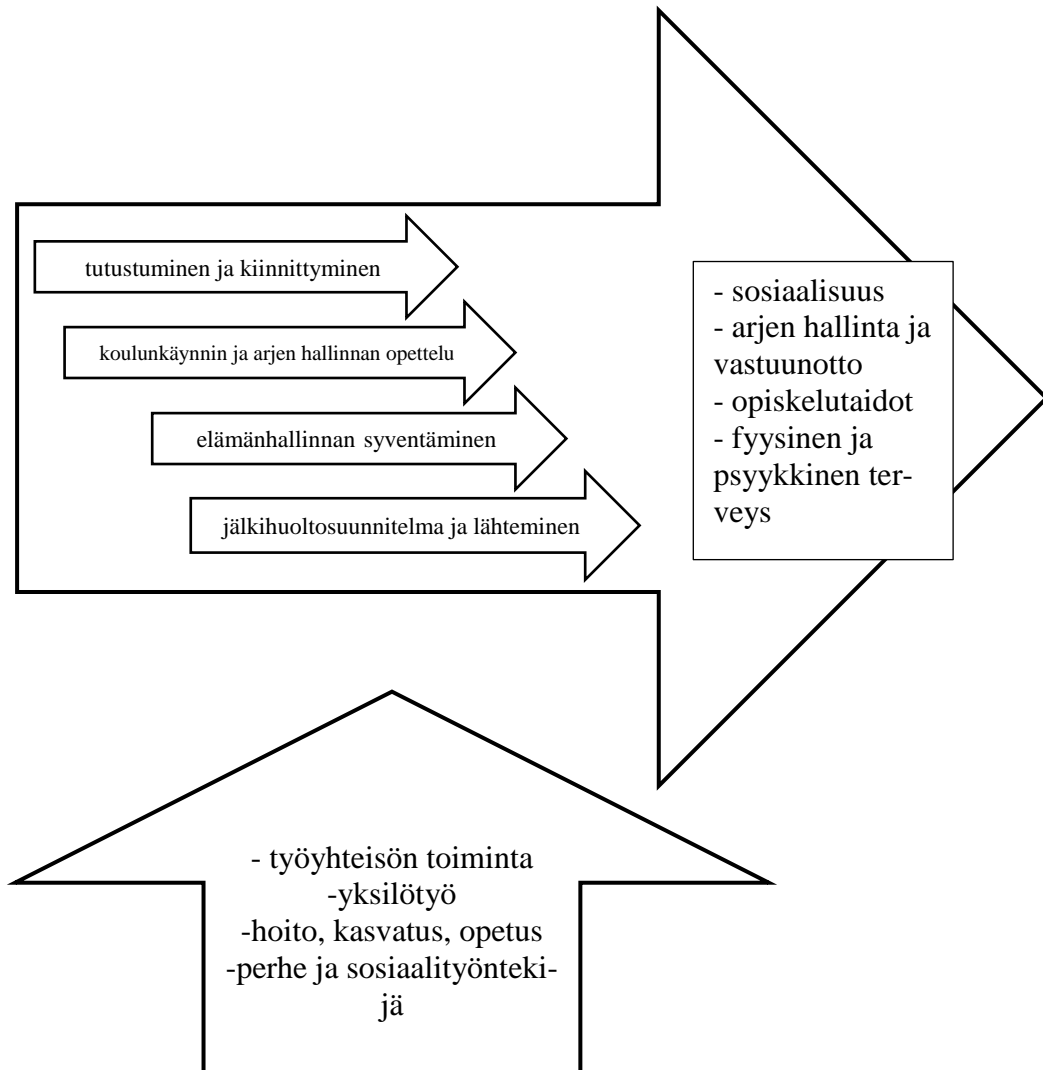
Ensimmäisenä vaiheena on tutustuminen ja kiinnittyminen. Sen tarkoituksena on nuoren kotiutuminen koulukotiin ja hänelle valittuun omaohjaajaan. Usein kotiutumista tapahtuu ensimmäisen kuukauden aikana, jonka nuori viettää koulukodissa ja pysähtyy oman elämäntilanteensa äärelle. Tämän jakson aikana oppilas tutustuu toisiin nuoriin ja koulukodin toimintatapoihin. Omaohjaaja on tukena tutustumisessa, ja myös hän tutustuu nuoren tilanteeseen. Tässä vaiheessa tehdään myös ensimmäinen hoito- ja kasvatussuunnitelma. Suunnitelman tarkoituksena on jäsentää nuoren tilannetta yhdessä nuoren, vanhempien ja koulukodin työntekijöiden kanssa. Ensimmäisen kuukauden jälkeen kotikäynnit alkavat vähitellen päiväkäynnillä jatkuen siitä yön yli vietettäviin kotonaoloihin.

Toisessa vaiheessa nuori opettelee koulunkäyntiä ja muuta arjen hallintaa. Päivärytmin hallinnan ja koulunkäynnin opetteluun kautta myös vastuu lisääntyy. Tässä jaksossa nuoren turvallisuuden tunteen ja vuorovaikutustaitojen tulisi lisääntyä ja koulukodin ulkopuolella olevien tärkeiden ihmissuhteiden vakiintua. Omaohjaajatyöskentely syvenee nuoren tilanteen ja tarpeen mukaan. Puoli vuotta sijoituksen alkamisen jälkeen, omaohjaaja ja nuori tekevät ensimmäisen kasvatustavoitteiden arvioinnin. Arvioinnin sisältöjä ovat nuoren sosiaalisuus, arjen hallinta ja vastuunotto sekä fyysisen ja psyykkisen terveyden arviointi. Kasvatustavoitteiden arviointien tekeminen jatkuu koko sijoituksen ajan, ja niitä tehdään ensimmäisen kerran jälkeen puolenvuoden välein.

Elämänhallinnan syveneminen liittyy olennaisesti kolmanteen vaiheeseen. Tämän jakson aikana nuoren opiskelu- ja sosiaalistaitojen tulisi lisääntyä. Osallisuus omasta perheestä lisääntyy koulukodissa tehtävän perhetyön avulla. Arkielämän taidot ja kyky huolehtia terveydestä lisääntyvät tiedon, kokemuksen ja ohjauksen myötä. Nuori ottaa enemmän vastuuta itsestään. Parhaimmillaan nuoren elämäntilanne on tasaantunut ja hän on kiinnittynyt koulukotiin.

Viimeisessä vaiheessa syntyy nuoren jälkihuoltosuunnitelma ja tapahtuu koulukodista lähteminen. Tämä prosessi on suunniteltua toimintaa, jossa pyritään vahvistamaan nuoren mahdollisuuksia selviytyä koulukodin jälkeen ja etsitään tarvittavia tukitoimia. Tässä vaiheessa on tärkeää, että nuorella on realistinen jatko-opintosuunnitelma ja valmius integroitua yhteiskuntaan lisääntynyt (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 34 - 37.) Viimeisessä vaiheessa tehdään nuoren kanssa tulevaisuuden arviointi. Siinä pohditaan yhdessä nuoren valmiuksia koulukodin jälkeen: mitä vahvuuksia tai kehitymisalueita liittyy tulevaisuuteen.

KUVIO 1. Koulukodin sijoitusprosessin kuvaus (Vuorelan koulukodin laatukäsikirja 2008, 7.)

Pösö luokittelee koulukotitoiminnan kolmeen toimintaideologiseen ulottuvuuteen, jotka näkyvät myös edellä kuvatuissa sijoituksen eri vaiheissa. Sen kokonaisvaltainen tapa osallistua nuoren elämään, ja nuorten erilaiset taustat sekä koulukotiin tuloreitit tuottavat näitä erilaisia ulottuvuuksia. Yksi toimintaideologinen ulottuvuus on moniongelmaisten nuorten hoito. Moniongelmaisuus vaatii erilaista toimintaa koulukodilta kuin käytöshäiriöiksi luokitellut ilmiöt. Kysymykset hoidosta ja sen sisällöstä ovat monisyisiä. Koulukodin työntekijöitä koulutetaan moniottelijoiksi, joilla olisi valmiuksia kohdata hyvin erilaisista lähtökohdista tulevia nuoria. Myös kasvatus on tärkeä koulukodin ulottuvuus. Koulukotityön historiassa on ollut ja on edelleen pyrkimys kasvattaa nuorista kunnan kansalaisia varmistamalla koulunkäynti ja harjoittelemalla arjen taitoja.

Kolmas koulukotitoiminnan ulottuvuus liittyy kuriin, ja rajoja pidetään tärkeänä. Nämä kolme ideologiaa etsivät tasapainoa keskenään. Se tarkoittaa sitä, että koulukodissa käydään jatkuvaa keskustelua toimintaideologiasta, ja ideologian arkiset sovellukset ovat kirjavia. Niissä on myös yksikkökohtaisia eroja (Pösö 2004, 44.)

Erilaisista toiminnan ulottuvuuksista huolimatta, koulukodissa nuori hahmotetaan kokonaisuutena. Kuntoutusta pyritään tekemään niin hoidossa kuin kasvatuksessa ja kurisakin. Yksilöllisten tavoitteiden lisäksi kaikilla nuorilla on yksi sama tavoite ja päämäärä: heille pyritään synnyttämään sellaisia valmiuksia, joiden avulla on mahdollisuus integroitua vahvemmin yhteiskuntaan. Toiminnan erilaiset ulottuvuudet haastavat työyhteisöä käymään jatkuvaa vuoropuhelua toimintatavoista. Kokonaiskuva yhteisön toiminnasta tai nuoren tilanteesta, syntyy erilaisten työtehtävien ja toiminnan perusteluiden tuloksena. Työn kokonaisvaltaisuus tuottaa haasteen henkilöstön voimavarojen tukemiselle. Kokonaisvaltainen eläminen nuorten ja heidän perheidensä kanssa on mielenkiintoista, mutta myös kuluttavaa. Erityisesti se on kuluttavaa silloin, jos yhteisön toimintatavat ovat jatkuvassa ristiriidassa työntekijän oman ajatusmaailman kanssa.

4 KESKEISET KÄSITTEET

4.1 Hoito lastensuojelussa

Hoidollinen diskurssi on juurtunut osaksi lastensuojelutyötä ja siihen kuuluvia toimenpiteitä. Hoitoa voidaan pitää sellaisena ammatillisena toimintamuotona, jonka tarkoituksena on puuttua ja käsitellä jotain tiettyä ongelmaa (Kekoni 2008, 15.) Hoitotyön tarpeen ja toimintamuodot määrittävät ihmisen omat henkilökohtaiseen hyvinvointiinsa ja terveyteensä liittyvät tarpeet. Hoidon tehtävänä on edistää ja tukea yksilön fyysistä tai psyykkistä terveyttä (Holopainen ja Välimäki 2000, 12,14.) Tässä tutkimuksessa käytän sanaa hoito tarkoittaen sillä erityisesti tapaa kohdata ja toimia käytöshäiriöisten nuorten kanssa koulukotityön arjessa, koulussa, osastotyössä ja yhteistyössä perheiden kanssa.

Frost ja Parton (2009, 128 – 129.) kirjoittavat sosiaalityössä vallitsevien sosiaalisten (social) ja lääketieteellisten (medical) toimintamallien välisestä jännitteestä, joiden sisällä ja välillä työntekijä toimii aina tilanteen mukaan. Lastensuojelutyöntekijöiden rooli on viime vuosina muuttunut, koska lasten tarpeet ovat monimutkaistuneet koskemaan myös fyysistä ja psyykkistä terveyttä. Uusi sosiaalinen toimintamalli antaa lastensuojelun asiakkaille luvan siirtyä pois henkilökohtaisen tragedian kertomuksesta kohti elämänhallinnan opettelua. Lastensuojelun palveluiden tulee vastata lasten ja perheiden erilaisiin tarpeisiin, ja niitä pitäisi kehittää vielä enemmän kokonaisvaltaisuuden suuntaan.

Koulukodin arkipuheessa hoitoa ja kasvatusta käsitellään toisiinsa liittyvinä osa-alueina, koska näihin liittyviä toimenpiteitä on käytännössä usein vaikeaa erottaa toisistaan. Arkielämässä hoidon ja kasvatuksen sisällöt ovat riippuvaisia kontekstista, työntekijästä ja koulutustaustasta. Avohuollon asiakkaana, sijaishuollossa tai jälkihuollossa olevalle lapselle tehdään asiakassuunnitelma Lastensuojelulain § 30 momentin 2 mukaan. Laitoshuollossa olevalle lapselle, joka on sijoitettu avohuollon tukitoimena tai huostaanottopäätöksellä laitokseen, laaditaan asiakassuunnitelman lisäksi erillinen lakisääteinen hoito- ja kasvatussuunnitelma. Sen tehtävänä on täydentää asiakassuunnitelmaa ja tukea hoidon ja kasvatuksen järjestämistä (Räty 2010, 241). Hoito- ja kasvatussuunnitelmassa

sisältönä ja seurattavina asioina ovat esimerkiksi fyysinen ja psyykinen terveys, sosiaaliset suhteet, erityistarpeet, lastensuojelulain mukaiset rajoitukset ja koulunkäynti (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 29).

Hoitotyöhön kuuluu usein potilaan diagnostisointi: ensin selvitetään ja nimetään sairaus, sen jälkeen suunnataan tarvittavat toimenpiteet. Koulukotiin sijoitettavilla nuorilla on psykiatristen tutkimusten, erilaisten diagnoosien ja hoitojen taustaa. Tästä huolimatta psykiatrinen hoitojärjestelmä ohjaa nuorten arjesta vastaamisen ja ulkoisten rajojen asettamisen koulukodille (Pösö 2004, 123.) Lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen käyttöhäiriöistä kärsivien tai psykiatrisen hoidon tarpeessa olevien nuorten hoidossa ei ole Suomessa vakiintuneita toimintamuotoja ja hoito koetaan hankalaksi, koska nuorilla tai heidän vanhemmillaan ei ole hoitomotivaatioita. Usein lastensuojelun työntekijät kokevat jäävänsä yksin silloin, kun nuoret palautuvat takaisin psykiatrisesta terveydenhuollosta. Hoidollinen lähestymistapa on yhteistyötä myös psykiatrisen hoitojärjestelmän kanssa. Yhteistyö lastensuojelun sijoituksesta vastaavan yksikön ja psykiatrisen hoitoyksikön kanssa antavat psyykkisesti oirehtivalle nuorelle mahdollisuuden muuttaa kehityksen suuntaa (Lehto – Salo 2011, 57, 60.) Hoitomotivaation synnyttämiseksi ammattilaisten haastava tehtävä on pyrkiä kunnioittavaan, avoimeen ja aktiiviseen vuorovaikutukseen perheen kanssa.

Koulukotityössä tärkeitä hoidollisia elementtejä ovat omaohjaajatyö, arki ja arjen ohjaaminen, perustarpeista huolehtiminen sekä sosiaalisten taitojen kehittäminen yhteisössä ja vuorovaikutuksessa aikuisten kanssa. Keskeinen hoidollinen elementti on ennakoitavuus ja säännöllisyys. Sen tulee näkyä aikuisten toiminnassa suhteessa nuoreen ja perheeseen sekä päiväohjelmassa (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 19 - 22.) Lastensuojelun käsikirjassa on kirjattuna muistilista hoidosta ja kasvatuksesta sijaishuollossa. Listan ytimessä on lapsen kunnioittaminen kuuntelemalla, tuottamalla hyväksyttynä olemisen, onnistumisen ja turvallisuuden tunteita sekä antamalla ymmärtämistä, hyväksyntää ja hellyyttä. Perushoidosta huolehtiminen merkitsee hygieniasta, ravinnosta, terveydestä, levosta ja liikunnasta huolehtimista. Rajojen, sääntöjen ja sopimusten kautta opetellaan kantamaan vastuuta itsestään ja omasta toiminnastaan. Sijaishuollossa tulisi vaikeahoitosten lasten kohdalla olla mahdollisuus käyttää hoitomenetelmänä esimerkiksi thera-
play-menetelmiä, vierihoitoa tai elämyspedagogiikkaa (Sosiaaliportti/Lastensuojelun käsikirja i.a.).

4.2 Kasvatus ja opetus

Malcom Payne (2009) yhdistää hoidon ja ihmisen sosiaaliset tarpeet kirjoittaen sosiaalisen hoidon (social care) käsitteestä. Parhaimmillaan se on toimintaa, jolla autetaan ja rohkaistaan ihmistä tulemaan siksi, millaiseksi hänet on tarkoitettu yksilönä ja yhteisön jäsenenä. Paynen määrittelemässä sosiaalisessa hoidossa keskiössä on yksilön integraatio yhteiskuntaan siitä eristämisen sijaan (Payne 2009, 50.) Koulukodissa erilaisten käytännön taitojen, vuorovaikutuksen ja ongelmatilanteiden ratkaisujen opettelemisen arjessa sekä koulunkäynnin kannustamisen tarkoituksena on tuottaa nuorille kykyjä selviytyä koulukodin ulkopuolella. Koulukodissa kasvatus onkin juuri suuntautunut niihin taitoihin, kykyihin ja valmiuksiin, joita yksilö tarvitsee ja mitä yhteiskunta jäseniltään odottaa. Tulevaisuuteen suuntautuminen on kasvatukselle tyypillistä, se tähtää lapsen menestymiseen aikuisena. Kasvatuksellisessa näkemyksessä lapsen hyvä ei ole sen hetkistä mielihyvää, vaan kysymys on siitä, mitä hän tarvitsee ja tulee tarvitsemaan (Hellström 2008, 98.) Juhila (2006) toteaa asiakkaan elämänhallinnan lisäämisen olevan yksi sosiaalityön keskeisistä tehtävistä. Tällöin ihmistä voidaan tukea, kannustaa ja jopa valmentaa kohti itsenäisempää ja oma-aloitteisempaa elämää (Juhila 2006, 63.) Sijais- huollossa hyvin toteutettuun kasvatukseen, kuin myös hoitoon, kuuluu lapsilähtöinen työskentely. Se tarkoittaa yksilöllisten tarpeiden huomioimista ja lapsen edun mukaista kasvuympäristöä (Sosiaaliportti/Lastensuojelun käsikirja, i.a.)

Nuorelle rajat ovat olemassa vasta silloin, kun hän löytää sen itse. Nuoren tehtävä on kokeilla rajojen, sääntöjen ja määräysten kestävyyttä. Tällä tavoin hän varmistaa, että ne kestävät. Aikuisen tehtävä on pitää kiinni rajoista, jotka toistuvasti kestävät ja sietävät nuoren yrityksiä murtaa ne (Aalberg & Siimes 2007, 127.) Koulukodin toiminnallinen rakenne perustuu tiiviiseen aikuisten ja nuorten yhdessäoloon. Tällöin rajat parhaimmillaan toteutuvat yhteisessä vuorovaikutuksessa. Yhteinen keskustelu ja kuuntelu pyrkivät antamaan nuorelle kokemuksen siitä, miten omalla käyttäytymisellään voi vaikuttaa asioiden kulkuun (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 24.) Kasvatuksen avulla pyritään lisäämään nuoren ymmärrystä oikeasta ja väärästä. Seuraamusjärjestelmän tavoitteena on opettaa nuorta suuntaamaan toimintaansa toivottuun suuntaan. Kasvatuksessa keinot ovat lähes yhtä tärkeitä kuin päämäärä. Se tarkoittaa, että kasvattajan keinojen on oltava samansuuntaiset päämäärän kanssa. Lapsi oppi toimimaan mallista, näin ollen hän ei opi ainoastaan kasvattajan tarkoittamia asioita. Asettaessaan lapselle rajoja hän myös aset-

taa itsensä rajojen tekemisen esimerkiksi ja niiden toteutumisen valvojaksi (Ollila 2006, 139.)

Koulukodissa tehdään nuorten kanssa kasvatustavoitteiden arviointeja. Niiden kautta nuorella on mahdollisuus käydä keskusteluja omaohjaajansa kanssa erilaisista henkilökohtaisen elämän osa-alueista kuten terveydestä, sosiaalisista valmiuksista ja tulevaisuuden suunnitelmista. Näissä keskusteluissa pitäisi tapahtua sen kaltaista vuorovaikutusta, jossa nuori pystyy oman tasonsa mukaisesti arviomaan itseään, omaa toimintaansa ja elämän tilannettaan. Työntekijän ja asiakkaan, nuoren ja ohjaajan, keskinäinen kohtaaminen on sosiaalialalla työn ydin (Juhila 2006, 202.)

Kasvatuksen ja hoidon lisäksi koulukodin kolmas perustehtävä on opetus. Opetus ja kasvatustavoitteet liittyvät vahvasti toisiinsa. Kaikki opetus on kasvattavaa, se perustuu arvovallintoihin vaikuttaen oppilaan minäkuvaan, tunne-elämään ja mielenterveyteen eli ihmisen koko persoonaan. Tietojen oppimisen rinnalla oppilas muodostaa käsityksiä itsestään, lahjoistaan, pystyvyydestään, luonteenpiirteistään ja suhteestaan toisiin oppilaisiin. Opetus on joukko erilaisia vaikuttamisyrityksiä. Sen tarkoituksena on edistää oppilaiden kasvua opetussuunnitelman tavoitteiden suuntaisesti. Opetuksen ydin on opettajan, oppilaan ja oppiaineen välinen kolmio. Tavoiteltu oppiminen ei ole opetuksen ainoa tavoite; opetuksessa opitaan koko ajan muutakin (Hellström 2008, 98, 203.) Koulukodissa oppilas on osallinen ja vastuullinen myös koulunkäyntiään koskevissa asioissa. Koulun kasvattava ote liittyy koulun sääntöjen ja toimintatapojen noudattamiseen sekä toimimaan vastuullisesti ja hyvien tapojen mukaisesti (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 25.)

4.3 Suhteet perheeseen

Hoidon ja kasvatuksen, perushoidon ja arjesta huolehtimisen lisäksi sijaishuollon keskeinen tehtävä on huolehtia lapsen oikeuksien toteutumisesta sijoituksen aikana. Näihin oikeuksiin kuuluvat oikeus tavata hänelle läheisiä ihmisiä, oikeus tavata sosiaalityöntekijää sekä saada tietoa häntä koskevista asioista. Sijaishuoltoajan työntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden on pyrittävä yhteistyöhön vanhempien kanssa. Yhteistyön sujuminen on erityisesti lapsen kannalta tärkeää (Sosiaaliportti/Lastensuojelun käsikirja,

i.a.). Yhdessä määritellyt perusteet, tavoitteet ja keinot tavoitteiden saavuttamiseksi luovat pohjan yhteiselle toiminnalle. Työntekijän tehtävänä on synnyttää vuorovaikutusta näissä suhteissa (Kaikko & Friis 2009, 76.) Lastensuojelun sijoituksen kannalta on tärkeää, että vanhemmat hyväksyvät sijoituksen ja tukevat yhdessä asetettujen tavoitteiden toteutumista (Vuorelan laatukäsikirja 2008, 27.)

Tullessaan koulukotiin nuoret kantavat mukanaan kokemuksia siitä, mitä heidän elämässään ovat tehneet vanhemmat, muut läheiset, koulu sekä sosiaali- ja terveydenhuolto. Näissä kokemuksissa vaihtelevat useilla eri sävyillä tuki, rakkaus, huolenpito sekä hylkääminen, laiminlyönnit ja ohittamiset. Koulukotien pitkän historian aikana yhteys vanhempiin ja perheeseen on toteutunut aikaan sidotulla tavalla. Yhteistä eri aikakausille kuitenkin on, että yhteys kotiin ja perheeseen on toteutunut. Koulukodissa kohdataan erilaisia vanhemmuussuhteita ja koulukodin nuorilla on kokemuksia sisällöltään ja muodoltaan erilaisista perhesuhteista. Vetäytyvä vanhemmuus saattaa olla yksi vanhemmuuden ulottuvuuksista, mutta sen rinnalla on kuitenkin paljon muunlaisia tapoja toimia vanhempana (Pösö 2006, 95 – 97.)

Lapsen kehityksen ja kiintymyssuhteen muodostumisen kannalta tärkeitä ovat varhaiset ja turvalliset ihmissuhteet. Vaikka lapsuus olisi ollut turvallista ja vakaata, siitä huolimatta irtiotto vanhemmista voi olla raju tai päinvastoin. Sosiaalisissa suhteissa ja kiintymyssuhteita rakennettaessa nuoruusikä voi antaa uuden mahdollisuuden korjaaviin ihmissuhteisiin esimerkiksi lastensuojelussa. Turvaton ja rankasti oireileva nuori voi asettua melko nopeasti uusiin ja turvallisiin olosuhteisiin (Sinkkonen 2010, 97.) Huostaanotetut ja kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ovat saattaneet elää pitkään turvattomissa tai epävakaisissa olosuhteissa. Haavoittavissa olosuhteissa eläneiden nuorten saattaa olla vaikeaa luoda vuorovaikutussuhteita uusien aikuisten kanssa. Mikäli lapsella on ollut kokemuksia hyvistä ja pitkäkestoisista ihmissuhteista, hänen on helpompi hyötyä uudesta elinympäristöstä kuin lapsen, jonka historiassa on paljon hylkäämisiä ja eroja. Henkilökunnan on tärkeä muistaa, että vuorovaikutussuhteiden luominen on hidasta ja määrätietoista työtä. Huostaanotto tuottaa myös vanhemmissa häpeää ja voimattomuutta, mikä vaikuttaa heidän suhteeseensa lastensuojelun työntekijöihin (Häkkinen 2000, 108.)

Suhteet läheisiin ja perheeseen ovat olennaisia ihmisen tyydyttäessä kaikkein syvimpiä tarpeitaan. Näin ollen perheen oikeus on saada tukea kasvatustehtävässään, myös huostanoton aikana (Bardy 2009, 36 – 37.) Sijaishuollon tehtävänä onkin ylläpitää ja rakentaa näitä lapselle läheisiä suhteita tukien vanhempia heidän kasvatustehtävässään. Kuitenkin keskeisintä lastensuojelutyössä on työntekijän vuorovaikutussuhteet asiakkaisiin. Ammatillisena joutuu pohtimaan, miten hänen mielestään vanhemmat asettuvat suhteessa lapseen. Kunnioittaako työntekijä erilaista vanhemmuutta vai ohittaaako hän heidät ajatellen, että hän itse tai taustaorganisaatio tietävät paremmin, miten lapsen kanssa ollaan. Ammatillisesti ja eettisesti vaikeaksi yhteistyö vanhempien kanssa tulee silloin, kun vanhemmat ovat tehneet jotain sellaista pahaa, joka vaikuttaa syvästi työntekijän omaan arvomaailmaan. Oli vanhemmuus minkäläistä tahansa, lapsi on lojaali vanhemmilleen ja tarvitsee myös heidän hyväksyntänsä olla suhteessa työntekijään ja sijaishuoltopaikkaan. Avoin suhde lapsen vanhempiin ja lapsen edun esillä pitäminen vie yhteistyötä eteenpäin. Jokainen ihminen tulee todeksi ja elää kokonaisuena omassa yhteisössään (Kaikko & Friis 2009, 79.)

5 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TAVOITTEET

5.1 Tutkimuksen aihe

Ajatus tutkimuksen aiheesta lähti liikkeelle psykologi Pirjo Toivolalta. Keväällä 2010 hän osallistui seminaariin, jossa käsiteltiin nuorten psykiatrisia häiriöitä ja niiden hoitoa. Tässä seminaarissa lastensuojelun palveluiden tekemä hoitotyö oli jäänyt vähälle huomiolle. Näiden päivien jälkeen olivat heränneet ajatukset koulukodin tekemästä käytöshäiriöisten hoitotyöstä ja hoitomallista. Pohdinnat herättivät kysymyksiä: Minkälaisia käytöshäiriöisten nuorten hoitoon liittyviä valmiuksia koulukodilla on? Mitä tehdään? Mitä kenties vielä pitäisi tehdä? Pohdin opinnäytetyön aihetta yhdessä Toivolan kanssa ja myös itse kiinnostuin tästä aiheesta. Tutkimuksen lähtökohdaksi muodostuivat työkäytäntöjen tutkiminen, auki kirjoittaminen, työntekijöiden kokemukset ja kehittämisen näkökulmat koulukotityössä. Heti alkuvaiheessa pohdin ryhmähaastatteluita tutkimusmenetelmänä. Kun tutkimuksen kohteena olivat kaikkia koskevat työkäytännöt, pidin tärkeänä laitoksen henkilökunnan välistä vuorovaikutusta aineiston tuottamisessa.

Menetelmän selkiinnyttyä tutkimusryhmä valikoitui yhteistyössä johdon kanssa. Kaikki haastatteluihin ajatellut työntekijät olivat halukkaita osallistumaan haastatteluprosessiin. Opinnäytetyön haastattelut toteutin yhden koulukodin viiden työntekijän kanssa. Erillistä tutkimuslupaa en opinnäytetyötäni varten tarvinnut, koska tutkin työkäytäntöjä ja työntekijöiden ajatuksia jotka eivät ole salassapitovelvollisuuden alaisia. Haastatteluja oli kolme, ja ajattelin niiden tuottaman aineiston olevan määrällisesti riittävän tutkimuksen tekemiseen. Haastattelut toteutuivat prosessina, jossa haastattelussa kerätty aineisto palautettiin kokoontumisen aluksi ryhmän kommentoitavaksi. Prosessin toteuttaminen edellytti määrällisesti useampaa kuin yhtä haastattelua. Aineistoa olen pyrkinyt käsittelemään niin, että yksittäisten työntekijöiden tunnistaminen heidän sanomistaan kommenteista olisi hankalaa.

Opinnäytetyöni alkuperäinen ajatus oli tutkia nimenomaan käytöshäiriöisten nuorten hoitoon liittyviä työkäytäntöjä ja mallintaa koulukodin tekemää hoitotyötä. Tutkimukseni edetessä oivalsin koulukodin perustehtävän, hoito, kasvatus ja opetus, olevan ko-

konaisuus. Yksittäisen osa-alueen irrottaminen tästä kokonaisuudesta olisi ollut työkäytäntöjen tutkimisen, selkeän rajaamisen ja opinnäytetyön mielekkyyden kannalta hankalaa. Toisaalta myös käytöshäiriöisten nuorten hoidon tutkiminen ja arvioiminen edellyttää laajempaa koulukodin perustehtävän kaikkien osa-alueiden huomioimista. Tutkimusmenetelmänä käyttämäni keskustelut tuottivat luonnollisesti ja luontevasti erilaisia käytöshäiriöisten nuorten hoitoon, kasvatukseen ja opetukseen liittyviä asiasisältöjä.

5.2 Tavoitteet ja kysymykset

Tutkimuksen ensimmäisen tavoitteen, yhteisen moniammatillisen pohtimisen työstä ja työkäytännöistä, saavutin jo syksyllä 2010, jolloin toteutin kaikki kolme haastattelua. Toisena tavoitteena on keskusteluisisältöjä käyttäen pohtia koulukodissa jo olemassa olevia hoitoon, kasvatukseen ja opetukseen liittyviä käytäntöjä, menetelmiä ja toimintamalleja sekä työssä tapahtuneita muutoksia ja kehittämisen paikkoja. Tämän opinnäytetyön viimeinen tavoite liittyy oman ammatillisuuteni kehittämiseen koulukotityössä.

Tutkimuksessa jätän tarkoituksellisesti pienemmälle huomiolle satunnaisemmin toteutuvat hoitotilanteet mm. erityisen huolenpidon jaksot. Opinnäytetyön lähtökohta on toimintatutkimuksellinen. Kysynkin, millä tavalla koulukodin toimintatavat rakentavat yhteistä päämäärää hoitaa käytöshäiriöistä nuorta, riittääkö se mitä tehdään vai pitäisikö jotain tehdä toisin ja minkälaisia työn kehittämisen liittyviä näkökulmia keskustelut tuottavat. Toimintatutkimuksellisuus toteutui yhteisöllisissä haastattelutilanteissa. Niiden aluksi palautin ryhmälle edellisen tapaamisen asiasisältöjä arvioitavaksi ja uuden kerran pohjustukseksi.

Ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon koulutusvaatimukset haastavat pohtimaan omaa työtä kehittämisen näkökulmasta. Koulukotityön arjessa tulee usein pohdittua omia toimintatapoja ja vuorovaikutusta suhteessa lapsiin ja perheisiin. Koulukodissa työ kehittyi tarpeesta käsin ja mahdollisuus työn analyttiseen pohdintaan sekä kehittämisen näkökulmiin on olemassa. Tämän opinnäytetyön kautta työn pohdinnasta, arvioinnista ja kehittämisestä oli tarkoitus tulla yhteisöllinen prosessi. Oma kiinnostukseni koulukotityötä kohtaan, muiden työntekijöiden kokemusten kuuleminen sekä halu antaa

opiskelijan työpanokseni yhteisön käyttöön olivat motivaatioina tämän tutkimuksen tekemisessä.

6 LÄHESTYMISTAPANA TOIMINTATUTKIMUS

6.1 Toimintatutkimus työn kehittämisen välineenä

Toimintatutkimuksen tavoitteena on saavuttaa käytännöllistä hyötyä tutkimuksesta työtä tutkimalla, etsimällä kehitystarpeita ja kehittämisehdotuksia. Tälle laadullisen tutkimuksen menetelmälle on tyypillistä toiminnan ja tutkimuksen samanaikaisuus sekä pyrkimys saavuttaa välitöntä ja käytännöllistä hyötyä tutkimuksesta. Toimintatutkimuksessa toiminnalla tarkoitetaan ensisijaisesti ihmisten välistä sosiaalista toimintaa. Siinä onkin tarkoituksena tutkia ja kehittää juuri ihmisten yhteistoimintaa (Heikkinen 2007, 196 - 197.) Toimintatutkimuksessa pyritään vastaamaan johonkin käytännön toiminnassa havaittuun ongelmaan tai kehittämään käytäntöä paremmaksi. Toimintatutkimusta voi tehdä yksittäinen työntekijä, mutta yleensä se on koko työyhteisön tai organisaation prosessi (Metsämuuronen 2008, 29.) Toimintatutkimus on pienimuotoisimmillaan juuri oman työn kehittämistä. Lähes aina työtehtävät kuitenkin edellyttävät yhteistyötä toisten kanssa. Työn kehittäminen vaatii ihmisten välisen yhteistoiminnan ja vuorovaikutuksen edistämistä. Se onnistuu harvoin ilman, että otetaan huomioon muiden tehtävät, koko organisaatio ja toimintaympäristö. Toimintatutkimuksessa tutkija on aktiivinen vaikuttaja ja toimia, joka ei edes oletta olevansa ulkopuolinen tai neutraali (Heikkinen 2006, 17 - 19.)

Tutkimuksen kenttävaihe ja aineiston kerääminen ovat parhaimmillaan dialogista oppimista. Siinä osallistujat käyvät tasavertaista keskustelua, etsivät ratkaisuja ongelmaan ja muodostavat yhteistä tietoa. Ryhmän keskinäinen luottamus edellyttää jäseniltään osallistumista, sitoutumista, vastavuoroisuutta, vilpittömyyttä ja refleksiivisyyttä (Huovinen & Rovio 2006, 102.) Eräs toimintatutkimuksen perusajatuksista on, että toimintakäytännöt otetaan refleksiiviseen tarkasteluun ja pyritään siten ymmärtämään ja kehittämään toimintaa. Reflektoinnissa ihminen pyrkii katsomaan omaa toimintaansa etäältä ja sieltä käsin arvioimaan toimintaa joko yksin tai yhdessä toisten kanssa (Heikkinen 2007, 201 - 202.) Toimintatutkimuksen refleksiivisen perusotteen myötä korostuu myös tutkimuksen eri elementtien, kuten tutkimustehtävän, teorianmuodostuksen, aineiston-

keruun ja analyysin, prosessin omainen kehittyminen tutkimuksen aikana (Kiviniemi 1999, 68). Tässä opinnäytetyössä sen eri osat muotoutuivat ja kehittyivät vähitellen tutkimuksen edetessä.

6.2 Keskusteluja toiminnasta

Tässä tutkimuksessa haastattelutilanteiden sisältönä olivat pyrkimykset saada tietoa käytöshäiriöisten nuorten hoidon toteuttamisesta ja kehittämistä. Haastattelujen avulla pyrin saamaan esiin työntekijöiden omia ajatuksia työkäytännöistä ja kehittämisen tarpeista sekä työssä tapahtuneista muutoksista (Kuula 1999, 98.) Yhteisissä ryhmätilanteissa tapahtunut työn reflektointi parhaimmillaan tuotti erilaisia näkemyksiä, toimi kannustavasti ja vastauksia saatiin yhtäaikaaisesti useilta vastaajilta. Tämän kaltaisissa keskustelutilanteissa heikkoutena saattaa kuitenkin olla ryhmän toiminta dynamiikkansa mukaisesti. Tällöin ryhmä saattaa valvoa kuka saa puhua, mistä ja millä tavalla (Huovinen & Rovio 2006, 111.) Ryhmähaastatteluissa olennainen piirre on ryhmän keskinäinen vuorovaikutus. Parhaimmillaan se mahdollistaa tarkentavien kysymysten tekemisen, toisten näkemysten vastustamisen, korostaa joitakin näkökulmia tai johdattaa keskustelua oma-aloitteisesti (Pietilä 2010, Hirsjärvi – Hurme 2004) Tässä opinnäytetyössä toimintatutkimuksellinen lähestymistapa oli yhteisöllinen, ei yksilön omaan toimintaan keskittyvä. Tarkoituksena oli kuitenkin tutkia koko yhteisön toimintatapoja (Heikkinen 2007, 206 – 207.)

Tärkeä merkitys opinnäytetyöni kannalta oli tutkimusryhmän moniäänisyydellä. Sosiaalialan työ ja yhteisen todellisuuden muodostaminen, niin työntekijöiden kesken kuin asiakassuhteissa, ovat täynnä erilaisia vuorovaikutustilanteita. Näissä tilanteissa on läsnä kirjo erilaisia todellisuutta muodostavia ääniä. Nämä äänet muodostuvat kuulijoiden ja puhujan välisestä vuorovaikutuksesta (Arnkil & Seikkula 2009, 91.) Tekemissäni haastatteluissa näitä eri työtehtävien ja koulutustaustojen tuottamia ääniä yhdistävä tekijä oli saman perustehtävän toteuttaminen. Työstä oppimisessa ja toiminnan tarkastelussa työyhteisössä olevalla erilaisella ammattitaidolla on oma tärkeä paikkansa.

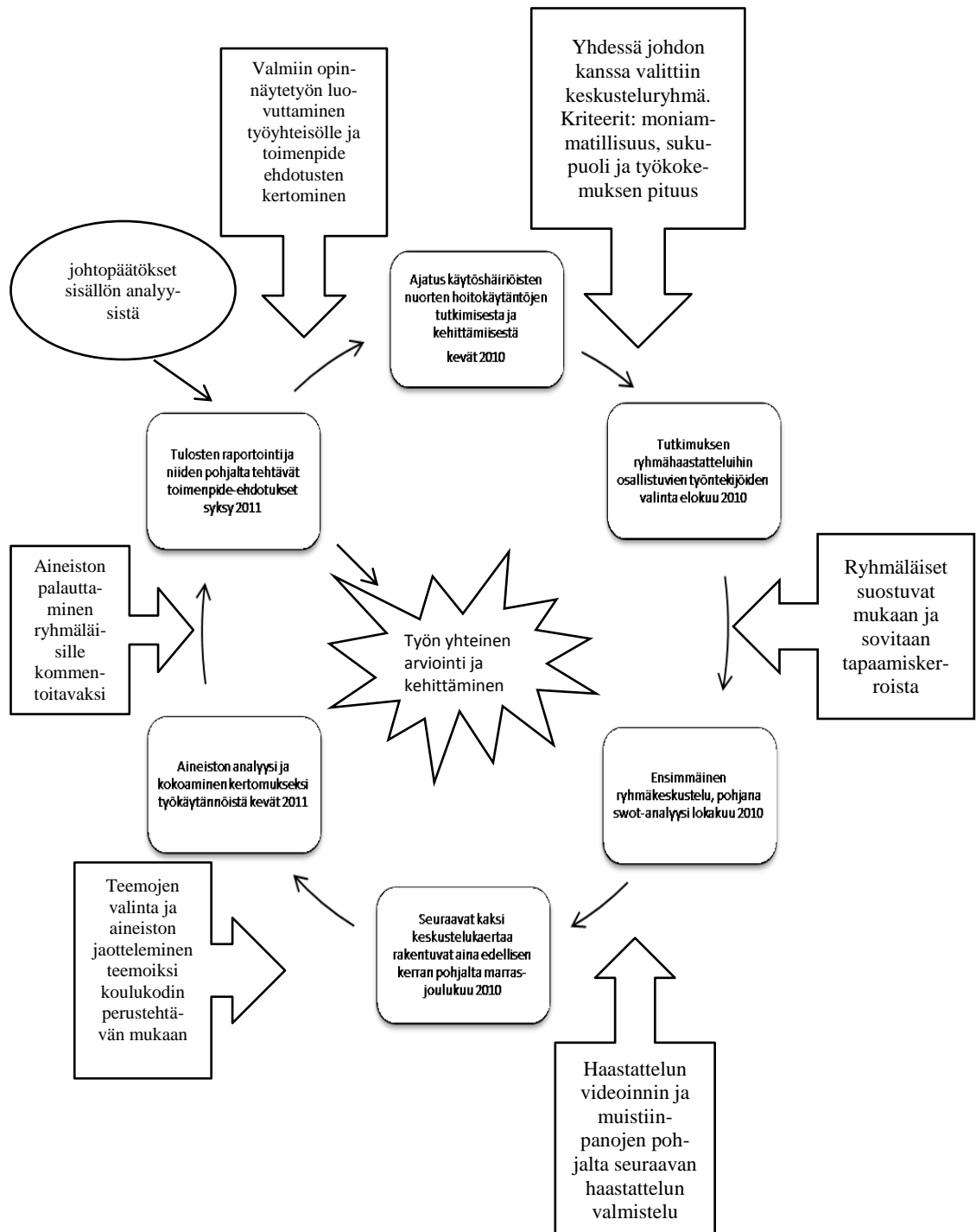
6.3 Tutkimuksen sykli

Keskeisenä metodologisena mallina toimintatutkimuksen prosessissa on sen useat syklit, jotka lopulta muodostavat spiraalin tai päättymättömän kehän. Loppumattoman spiraalin sykli koostuu suunnitelmasta, toiminnasta, havainnoinnista, reflektoinnista ja uudelleen suunnittelusta ja niin edelleen. Toimintatutkimus voi alkaa mistä tahansa syklin osasta. Toimintatutkimuksen kannalta ei ole olennaista syklien määrä tutkimuksen spiraalissa vaan se, että suunnittelu, toiminta ja toiminnan arviointi toteutuvat (Heikkinen, Rovio & Kiilakoski 2006, 78 – 82.) Tässä opinnäytetyössä sykli toteutui jatkuvassa reflektoinnissa työyhteisön kanssa, tutkimuksen ja haastattelun suunnittelusta, haastattelusta itsestään ja sen havainnoinnista, sisältöjen palauttamisesta haastateltaville eli reflektoinnista haastattelujen alussa, sen jälkeen uudesta haastattelukerrasta ja lopulta ryhmässä esiin nousseista kehittämis ehdotuksista. Spiraali muodostui eteenpäin suuntautuvasta tutkimusotteesta jossa keskeisellä sijalla oli ryhmästä nouseva aineisto. Tutkimuksen prosessi johtaa uusien ongelmien havaitsemiseen ja uuden toimintatutkimussyklin toteuttamiseen (Kiviniemi 1999, 69).

Ongelmatonta ei spiraalin käyttö toimintatutkimuksessa ole. Spiraalin käyttöä on kritisoitu kahdesta syystä. Ensinnäkin siksi, että tutkijan vaarana on liika keskittyminen metodologiaan toiminnan kehittämisen sijaan. Toimintatutkimuksessa vaiheet ennemminkin lomittuvat toisiinsa kuin toimivat syklin mukaisesti. Tunnetun toimintatutkimuksen tutkijan Stephen Kemmin mukaan spiraalimalli on hyvänä vinkkinä aloitteleville tutkijoille. Spiraalin heikkoutena pidetään myös sitä, että se antaa toiminnasta eteenpäin menevän ja kehittyvän kuvan. Todellisuudessa työyhteisössä tapahtuu niin monenlaisia prosesseja, että niitä ei voi tiivistää yhteen ajassa etenevään spiraaliin (Heikkinen 2007, 203 – 204.)

Seuraavassa kaaviossa olen kuvannut karkeasti tämän opinnäytetyön toimintatutkimuksellisen spiraalin. Tässä tutkimuksessa sen tarkoituksena on havainnollistaa koko opinnäytetyön prosessin kulkua.

KUVIO 2. Opinnäytetyön toimintatutkimuksellinen sykli on tehty mukailien Marjo Kolkan esitystä.

6.4 Tutkija tutkittavana

Toimintatutkimuksellinen viitekehys edellyttää tutkijan osallisuutta toimintakäytännöistä. Tutkijan on toimintatutkimuksessa sekä ulkopuolinen että sisäpuolinen (Kuula 1999, 208 - 209.) Ulkopuolisuus ja etäisyyden ottaminen oli ajoittain hankalaa, mutta toteutui työn teoreettisella pohdinnalla ja toimimisella tutkijan roolissa. Toimintatutkimuksellisessa viitekehyksessä tutkija on toiminnan subjekti, joka tekee tutkimusta sekä itsestään että työyhteisöstään. Hän tulkitsee tilanteita ja keskusteluja omasta näkökulmastaan käsin ottaen huomioon myös muut tutkimuksen aineistoa tuottaneet (Heikkinen 2007, 205.) Tärkeää toimintatutkimuksen onnistumisen kannalta on, että tutkija osaa kysyä tutkittaviltaan järkeviä kysymyksiä. Samalla hän joutuu miettimään keinoja saada vastauksia kysymyksiin (Heikkinen & Huttunen 2006, 200.)

Haastattelutilanteet haastattelijan ja haastateltavien välillä muodostuivat vahvasti dialogisiksi, koska myös itse tutkijana osallistuin keskustelun kulkuun (Kvale & Brinkmann 2009, 36.) Dialogisessa tutkimuskäytännössä keskinäinen kommunikaatio toimii tiedonvälityksen välineenä. Dialogia ei voi etukäteen loppuun asti suunnitella, joten sen lopputulos on myös arvoitus. Dialogi tuo tutkijalle kokemuksen toisena olemisesta osallistumalla itsekin aktiivisesti kuunteluun ja keskusteluun, ei ainoastaan olemaan kysyjän roolissa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 78 – 79.) Ryhmähaastattelu tilanteen tulisi olla demokraattinen dialogi eli tasavertainen keskustelu. Dialogissa keskustelu on vastavuoroista ja kaikilla osallistujilla tulee olla mahdollisuus, ja jopa velvollisuus, osallistua keskusteluun. Keskustelua tulee käydä ihmisten omalla kielellä, ei esimerkiksi ulkopuolisilla käsitteillä, jotta kaikki ymmärtävät mistä puhutaan. Osanottajat päättävät keskustelun sisällöstä, kaikki mielipiteet ovat sallittuja eikä kiellettyjä puheenaiheita periaatteessa ole (Lahtonen 1999, 206.) Dialogin tarkoituksena on tuottaa uutta ymmärrystä, joka muodostaa perustaa myöhemmälle ajattelulle ja toiminnalle, eikä niinkään etsiä valmiita vastauksia tai ratkaisuja. Mielenkiinto kohdistuu sille alueelle missä puheen avulla tuotetaan yhteistä todellisuutta. Yhteisen käsiteperustan löytämisellä voidaan auttaa erilaisten toimenpiteiden ja arvojen koordinoitua ja yhteensovittamista (Arnkil & Seikkula 2009, 87 - 88.)

Tässä tutkimuksessa olin kahdessa erilaisessa roolissa, tutkijana ja koulukodin ohjaajana. Huovinen ja Rovio (2006, 94- 95.) kirjoittavat kahdesta tavasta tehdä toimintatutki-

musta joko kehittämällä omaa työtään tutkivalla otteella, jolloin hän on toimija–tutkija, tai etsimällä kohteen jota tutkia, jolloin hän toimii tutkija-toimijana. Useimmiten toimintatutkija toimii käytännön ja teorian pohjalta, kuten itsekin tein tässä tutkimuksessa.

7 TUTKIMUSAINEISTON KERUU JA ANALYYSIMENETELMÄT

7.1 Aineistona haastattelut

Tutkittavan aineiston keräsin tekemällä ryhmähaastatteluita teemahaastattelun eli puoli-strukturoidun haastattelun pohjalta. Ryhmätilanteissa oli tarkoituksena edetä jokaiselle kerralle ajateltujen teemojen varassa, vaikka kyse olikin prosessista missä työntekijät antoivat erilaisia tulkintoja ja merkityksiä asioille (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48.) Haastattelut ovat yleisiä laadullisissa tutkimuksissa, koska niiden avulla tutkijan on mahdollisuus tavoittaa ihmisten kokemuksia ja asenteita joiden löytäminen toisten tutkimusmenetelmien avulla olisi hankalampaa (Peräkylä 2008, 351.) Ryhmähaastatteluihin päädyin siis siksi, että mielestäni oli tärkeää saada aikaan vuorovaikutusta erilaisissa tehtävissä toimivien työntekijöiden välillä. Haastattelut antoivat mahdollisuuden keskustella yhdessä niistä työmenetelmistä, joilla käytöshäiriöisiä nuoria yritetään auttaa. Tilanteiden tarkoituksena ei ollut etsiä mitään yhtä selkeää kantaa tai mielipidettä käsiteltäviin teemoihin. Hedelmällisen ja reflektiivisen keskustelun syntyminen työkäytännöistä, työssä tapahtuneista muutoksista sekä kehittämisen näkökulmista, oli yhteisen mielipiteen löytymistä tärkeämpää.

Ryhmätilanteessa on mahdollista saada esille sellaista aineistoa, joka muuten voisi jäädä sanomatta. Keskustelut tuottavat erilaisia diskursseja, joiden kautta osallistujat käsittelevät haastattelun teemaa (Alasuutari 1999, 154 - 155.) Toisaalta ryhmä haastatteluiden avulla on mahdollisuus luoda ja ylläpitää yhteistä todellisuutta (Peräkylä 2008, 361). Myös tutkijan rooli ryhmätilanteissa on erilainen. Tilanteesta käytetäänkin usein haastattelun sijaan sanaa keskustelu, jossa tutkijan rooli on toimia keskustelun moderaattorina, ohjailijana ja rakentajana (Pietilä 2010, 213.) Tilanteissa vaarana ovat ne osallistujat, joilla on vahvoja mielipiteitä tai paljon sanottavaa. He antavat omien mielipiteidensä kuulua vahvimmin halliten tilannetta ja määrittävät keskustelun suuntaa. Haastattelijan tehtävänä onkin näissä tilanteissa saada aktiiviseksi myös ne osallistujat joiden ajatukset uhkaavat jäädä vähemmälle. Näin keskustelu voi olla avointa ja toisten mielipiteitä kunnioittavaa. Silloin kun on kyse muistin varaisista asioista ryhmä voi auttaa toisiaan.

Ryhmä voi myös estää mielestään liian kriittisten tai kielteisten asioiden esilletulon (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 211.) Tässä opinnäytetyössä haastateltavien työtoveruus antoi tilaa avoimuudelle ja myös toisten mielipiteiden kyseenalaistamiselle sekä auttoi erilaisten toimintakäytäntöjen mieleen palauttamisessa.

Aineiston analysoinnin helpottamiseksi sekä nauhoitin että videoin haastattelut. Videoitua materiaalia käytin seuraavan keskustelukerran rakentamista varten. Katsoin haastattelun jälkeenpäin ennen seuraavaa tapaamista ja tein siitä muistiinpanoja seuraavaa haastattelukertaa varten. Videoidun materiaalin katsominen antoi itselleni mahdollisuuden reflektoida toimintaani haastattelijana. Muistiinpanojen runko on opinnäytetyön lopussa liite 1. Videoitujen haastattelujen katsominen palautti mieleen autenttisen vuorovaikutustilanteen, myös muistiinpanojen tekeminen jälkeenpäin nauhoituksesta oli helpompaa kuin intensiivisessä haastattelutilanteessa. Koin tuplanauhoituksen myös turvallisempaan, jos video tai ääninauhuri ei jostain syystä toimisikaan. Seuraavassa haastattelussa käsiteltävien teemojen valintaan vaikutti se, miten epäselväksi käsiteltävä aihe jäi ja toisaalta tarve tarkastella lähemmin isompaa kokonaisuutta. Tällainen kokonaisuus oli esimerkiksi työntekijöiden ammattitaidon merkitys hoito ja kasvatus työssä. Edellisestä haastattelusta nousseet ajatukset ja lisäkysymysten tarpeet kirjoitin myös niihin muistiinpanoihin, jota käytin haastattelukertojen pohjustajana.

7.1.1 Haastateltavien valinta

Haastatteluun osallistuvien työntekijöiden valintaa pohdin yhdessä koulukodin johtajan ja apulaisjohtajan kanssa. Ajatuksina haastateltavien valinnassa olivat mahdollisimman eripituiset työkokemukset ja erilaiset työtehtävät koulukotityössä sekä myös miesnäkökulman saaminen tutkimuskysymykseen. Kaikki etukäteen pohditut työntekijät lupautuivat osallistumaan haastatteluun. Haastateltavan ryhmän kokoonpano oli psykologi, perhetyöntekijä, joka oli toiminut myös ohjaajan tehtävissä, erityisopettaja, ohjaaja ja vastaava ohjaaja, joka hänkin oli toiminut myös ohjaajana. Itse toimin, paitsi keskustelutilanteiden ohjaajana ja opinnäytetyön tekijänä, myös koulukotiohjaajan ominaisuudessa. Tyttöosaston ohjaajan roolissa en ollut ulkopuolinen työikäntöntöjä ja toimintamalleja pohdittaessa, vaikka haastatteluissa toimin myös tutkijana.

7.2 Haastattelujen toteutus

Yhden haastattelun pituus oli noin tunti, tosin ensimmäinen haastattelu oli pidempi käytännön asioiden selvittämisen vuoksi. Haastatteluja järjestin kolme joista ensimmäinen oli 26.10.10, toinen 23.11.10 ja viimeinen haastattelu 15.12.10 Keskustelun runkona ja lähtökohtana käytin ns. swot-analyysia. Swot-analyysin tarkoituksena on arvioida työn tai työyhteisön vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia. Analyysin kohteena voi olla koko toiminta tai toiminnan yksittäinen osa esimerkiksi tässä tutkimuksessa nuorten käytöshäiriöt. Analyysin kohteena ovat nykytila ja tulevaisuus, joita käsitellään saman nelikentän avulla (Lindroos & Lohivesi 2004, 217.) Ensimmäisellä tapaamiskerralla käytin swot-analyysia keskustelun lähtökohtana ja herättelijänä. Alussa swot muodostuikin ikkunaksi, jonka läpi katselimme koulukotityötä käytöshäiriöisten nuorten hoidon näkökulmasta. Haastattelujen edetessä swotin käyttö jäi vähemmälle huomiolle, koska tilanteet itsessään tuottivat aineistoa, jossa työn muutokset, nykytila ja tulevaisuus tulivat näkyviin.

Yhteisten keskusteluajan löytymien oli välillä hankalaa ja ne sijoittuivat usein keskelle työpäivää. Kiireisestä arkityöstä haastatteluun tuleminen, rauhoittuminen ja yhteiseen pohdintaan keskittyminen sujui kaikesta huolimatta hyvin. Haastatteluiden prosessiluonteen vuoksi oli tärkeää samojen työntekijöiden sitoutuminen jokaiseen haastattelukertaan. Pyrin haastatteluissa siihen, että niille varattu aika ei ylittyisi. Sen vuoksi emme ensimmäisellä haastattelukerralla ehtineet keskustella kuin koulukotityön vahvuuksista. Toisaalta halusin pitää kiinni myös keskustelujen prosessin omaisesta luonteesta. Keskustelimme niistä aihealueista, jotka edellisen haastattelukerran perusteella puheista luonnollisesti nousivat. Kaikki kolme haastattelua olen analysoinut yhtenä aineistona.

Monet ensimmäisellä kerralla keskusteluun nousseet teemat toistuivat myös muissa keskustelutilanteissa. Aiheita saatettiin syventää tai tarkastella eri näkökulmasta. Tämän tyyppisessä aineistonkeruumenetelmässä vaarana on, että tutkija ei näe sitä mikä olisi tutkimuskysymyksen kannalta olennaista. Vapaamuotoisen haastatteluaineistojen analysointi ja tulkinta on ongelmallista, koska valmiita malleja ei ole tarjolla ja tutkijan omat kyvyt tai näkemykset vaikuttavat lopputulokseen (Hirsjärvi & Hurme 2004, 35.) Videoinnin antama mahdollisuus katsoa nauhaa ja palauttaa mieleen tilanne uudestaan olennaisten aihealueiden löytymiseksi, oli tärkeä seuraavan kokoontumiskerran valmis-

telemista varten. Haastatteluprosessin kuluessa reflektoin aineistoa ainoastaan itseni ja ryhmän kanssa. Ulkopuolista keskustelun ohjausta en saanut aineistonkeruun aikana. Vielä aineistoa kerätessäni pohdin tuottavatko haastattelut sellaista aineistoa, joka antaa vastauksia kysymyksiin siitä tavasta jolla käytöshäiriöisiä nuoria hoidetaan koulukodissa. Analysointi vaiheessa totesin aineiston tuottavan riittävästi erilaisia asiasisältöjä.

Tutkimuksen viimeinen vaihe keskusteluun osallistuneiden kanssa toteutui syksyllä 2011. Kirjoitettuani Keskustelut kertomuksena – luvun palautin sen sähköpostilla luettavaksi kaikille haastatteluihin osallistuneille. Vaikka tämän luvun analyysi oli sillä hetkellä hieman keskeneräinen, halusin kuitenkin saada vielä kerran tutkimukseen osallistuneiden ajatuksia ja mielipiteitä aineistosta. Pidin sitä tärkeänä tutkimuksen luotettavuuden kannalta. Tällaisen tarkistusmenetelmän tavoitteena on antaa toimintatutkimukseen osallistuneille mahdollisuus kertoa, miten uskottava tutkimus heidän mielestään on ja miten raportissa esitetyt tulkinnat vastaavat heidän käsityksiään (Kiviniemi 1999, 81).

7.3 Aineiston analyysi

Aineiston analysoinnin aloitin litteroimalla haastattelut nauhoitetun aineiston perusteella. Litteroinnin ajankohta oli helmikuussa 2011, kaksi kuukautta viimeisen haastattelun jälkeen. Äänitetyn aineiston avaaminen osoittautui videotallenteita yksinkertaisemmaksi käytännön kannalta, puhtaaksi kirjoittaminen tietokoneen äänitiedostoista oli teknisesti helpompaa. Kirjoittaessani aineistoa tutustuin sen sisältöihin ensimmäisen kerran. Se olikin erinomainen tapa tehdä tuttavuutta aineiston kanssa ja pohtia sen asiasisältöjä. Aineiston täydellinen litterointi on mahdotonta, koska ihmisen havaintokyky on rajallinen ja havaitseminen valikoivaa. Näin ollen litteraatioon kirjattu teksti on jo tavallaan kertaalleen tulkittua aineistoa (Ruusuvuori 2010, 275.) Kolmesta haastattelusta kertyi 43 sivua aineistoa, jotka tulostin aineiston analysointia varten.

Aineiston analysoinnin tein teemoittain koodaamalla aiheet tallennetusta aineistosta viimeisen haastattelukerran jälkeen (Hirsjärvi & Hurme 2008, 138). Haastatteluiden pohjalta nousi esiin monia erilaisia pienempiä aihealueita, jotka toistui lähes kaikissa haastatteluissa. Aluksi pohdinkin niistä jokaisen laittamista analyysiosiossa omiksi lu-

vuikseen. Lukuja olisi tullut monta ja aloinkin pohtia mikä olisi näille aihealueille sopiva jaottelu ja yhteinen tekijä. Päädyin koulukodin perustehtävän mukaiseen jaotteluun. Ajattelin hoidon, kasvatuksen ja opetuksen mukaisen koodaamisen tuottavan tutkimuksen kannalta olennaista ja jäsenettyä tietoa koulukodista. Tällöin toiminnan kuvaus, toimintakäytäntöjen tutkiminen ja kehittämisen näkökulmat olisivat yhden suuntaisia perustehtävän kanssa.

Luin aineistoa useaan kertaan, alleviivasin hoitoon liittyvät teemat punaisella kynällä, kasvatukseen liittyvät keskustelut vihreällä ja sinisen värin saivat ne keskustelut, joita käytiin opetuksesta. Erilliseksi kappaleeksi olen kirjoittanut keskustelut, joissa puhutaan yhteistyöstä nuoren lähiverkoston kanssa. Aineistossa nämä keskustelut saivat oranssin värin. Itselleni paperille painetun tekstin hahmottaminen on helpompaa kuin elektronisen aineiston koodaaminen. Haastattelukerroilla esiin nousseet teemat olivat toistuvia, joten näiden perusteemojen olen jäsentänyt aineistosta nousseet ajatukset työn muutok- sista, vahvuuksista, heikkouksista, mahdollisuuksista ja uhista.

Hankalinta haastatteluiden analysoinnissa oli erottaa osa-alueet joko hoitoon tai kasvatukseen kuuluviksi. Osa aiheista olisi voinut kuulua kumpaankin tahansa tai molempiin aihealueisiin. Tällaisia olivat esimerkiksi oma ammattitaito, ammattitaidon elementit, vuorovaikutus tai työntekijän persoona. Analyysissä pohjana ja jäsennyksenä jaottelulle käytin haastattelusisältöjen asiayhteyksiä. Jos vuorovaikutuksesta puhuttiin useimmiten hoidollisen keskustelun yhteydessä, liitin sen hoidolliseksi elementiksi, ja vastaavasti taas esimerkiksi toiminnan läpinäkyvyyttä käsiteltiin useimmin kasvatuksellisessa asiayhteydessä. Analyysissä nousi niitäkin aihealueita, jotka selkeästi liittyivät hoitoon tai kasvatukseen. Tämänkaltaisia asiasisältöjä olivat esimerkiksi omaohjaajana toimiminen, kasvatustyylin muutos tai arjen rakenne. Karkeasti voi ajatella, että hoito oli niitä menetelmiä, joilla tavoitettiin nuorta henkilökohtaisilla elämän alueilla ja kasvatusta taas toimenpiteitä, joiden tarkoituksena oli antaa yhteiskunnassa selviytymisen eväitä.

7.3.1 Analyysimenetelmä

Tutkimuksen aineiston analyysin menetelmäksi valikoitui teoriaohjaava sisällönanalyysi, vaikka pohdin myös aineistolähtöisen analyysin käyttöä. Aineistolähtöisessä analyysi-

sissä tulkitsemalla ja päättelöllä pyritään luomaan aineistosta uutta teoriaa. Erilaisia käsitteitä yhdistämällä etsitään vastausta tutkimustehtävään. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä analyysin perusteet ja lähtökohta ovat aineistossa, mutta teoria tuodaan ilmiöstä kuten tässä tutkimuksessa koulukodin perustehtävästä. Päädyin teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin, koska teoria ja lähtökohta olivat tutkimuksessa selkeät sekä hyvin perustellut. Analyysin otsikot eli yläluokat ovat lähtöisin teoriasta ja alaluokat eli sisällöt nousevat aineistosta. Analyysin runko oli strukturoitu, aineistosta kerättiin vain niitä asioita, jotka sopivat analyysirunkoon (Tuomi & Sarajärvi 2009, 112 – 113, 117.)

Haastattelun analyysissä on tärkeää tiedostaa, että diskurssit välittävät sen hetkiseen tilanteeseen sidottua tietoa. Kuvaukset ja tieto todellisuudesta ovat haastatteluun osallistuvien ja haastattelijan välisen vuorovaikutuksen tulos. Haastatteluissa tapahtuvan vuorovaikutuksen merkitys ei rajoitu ainoastaan haastattelutilanteeseen, vaan sen merkitys pitäisi huomioida myös aineiston analyysissä ja tulosten raportoinnissa (Pietilä 2010, 214.) Haastattelijan ja haastateltavien välinen vuorovaikutus vaikuttaa myös tutkimusten luotettavuuteen. Tutkija on osallinen ryhmän tuottamassa diskurssissa ja vuorovaikutuksessa, jolloin hänellä on mahdollisuus viedä keskustelua haluamaansa suuntaan. Se, mistä kaikesta tällöin jää puhumatta säilyy arvoituksena. Toimintatutkimuksellisessa viitekehyksessä tutkija tutkii myös itseään tutkiessaan meitä eli työyhteisöä, johon myös itse kuuluu (Heikkinen 2007, 205.) Kysymys tutkimuksen luotettavuudesta ei olekaan niin olennaista, kuin tutkimusaineistojen sisällöt ja niiden analysointi.

7.4 Tutkimusprosessin raportointi

Toimintatutkimuksen raportoinnissa tutkijan tulisi pyrkiä mahdollisimman avoimeen ja rehelliseen tutkimuksen eri vaiheiden kuvaamiseen. Ensin on mietittävä kenelle hän kirjoittaa ja toiseksi tutkijan on rakennettava ymmärrystä itsestään tutkijana, asiantuntijana ja ihmisenä. Sen tulee näkyä myös tutkimuksen raportoinnissa (Heikkinen & Rovio 2006, 114 – 119.) Tätä opinnäytetyötä kirjoitin paitsi työyhteisölleni koulukodissa ja jäsentääkseni omaa työtäni koulukodin ohjaajana, myös kaikille niille, jotka ovat kiinnostuneita koulukotityöstä. Huolimatta opinnäytetyön suuntautumisesta koulukotityöhön, pyrin tutkimusraporttia kirjoittaessani ottamaan huomioon lastensuojelutyön laa-

jemminkin. Tällöin sen tuloksia olisi mahdollista siirtää myös toisenlaiseen toimintaympäristöön.

Toimintatutkimus on yhteisöllinen prosessi jossa tutkimuksen raportointi luo jännittävyyttä. Tutkijalla on velvollisuus ja oikeus tehdä omia tulkintojaan tutkimuskohteesta, toisaalta hänellä on velvollisuutensa toimintatutkimuksen yhteisöä kohtaan. Raportoinnin tulisi olla yhteisön näköistä. Siinä tutkimukseen osallistuneet voisivat kokea raportoinnin keskeisiä näkökohtia kuvaavaksi. Haasteena on tutkittavan yhteisön mukaan ottaminen myös raportointiin (Kiviniemi 1999, 79 - 80.)

Tämän tutkimuksen päänäyttämö oli koulukoti jossa esiintyvät henkilöt olivat haastatte- luissa mukana olleet työntekijät. He kertovat tarinaa koulukodin tavasta kohdella käytöshäiriöisiä nuoria kunkin omasta tehtävästä ja koulutustaustasta käsin. Kertomuksen huipennus on aineiston analyysissä, missä työntekijöiden omat ajatukset ja puheenvuorot tulevat esiin. Tässä opinnäytetyössä nämä erilaiset diskurssit muodostavat yhteistä todellisuutta. Toimintatutkimuksellisessa raportoinnissa tavoitteena onkin tuoda esiin osallistujien kokemuksia. Niiden mahdollisimman alkuperäinen esiintuominen sopii juuri toimintatutkimukseen (Heikkinen & Rovio 2006, 117.)

7.5 Tutkimuksen etiikka

Etiikassa on kyse arvoista ja ihanteista, jotka ohjaavat ihmisen toimintaa sekä valintoja kohti hyvää elämää. Eettinen pohdinta ei anna valmiita ratkaisuja vaan välineitä ajatte- luun ja pohtimiseen (Pietilä & Länsimies – Antikainen 2008, 11.) Laadullisessa tutki- muksessa tuotettu kontekstisidonnainen tieto on eettisesti haasteellista. Tiedon teoreetti- nen yleistäminen ja tulosten siirtäminen vastaaviin tilanteisiin, edellyttää vastuullisuut- ta. Yleistäminen ei saa olla liian rohkeaa, tutkitussa todellisuudessa ilmiön merkitykset ovat voineet olla hyvinkin erilaisia. Ongelmaksi yleistäminen tulee myös silloin, kun tiedon kontekstuaalisuus edellyttää tarkkaa kuvausta osallistujien tilanteesta (Kylmä 2008, 117.) Tein opinnäytetyöni yhden lastensuojeluyksikön toiminnasta. Pyrin tutki- muksen johtopäätöksissä tuomaan esiin näkökulmia, joita olisi mahdollisuus toteuttaa lastensuojelutyössä yleisemminkin.

Sosiaalialalla tutkimuksessa on tärkeää huomioida tutkimuseettinen arviointi ja hyvät tutkimuskäytännöt. Tutkimuksen tulee olla hyödyllistä ja rakentavaa myös tutkimukseen osallistuville (Rauhala & Virokannas 2011, 238.) Lastensuojelun ammattilaiset työskentelevät tilanteissa, joissa on tarpeiden ja resurssien sekä asenteiden arvojen ja etujen ristiriitaa. Työssä on hahmotettava, tutkittava ja pohdittava ongelmia, keinoja, kohteita ja seurauksia. Kun tehdään eettisesti kestävä työtä ja tutkimusta lastensuojelutyössä, ensisijaisena tehtävänä on ehkäistä syrjäytymistä ja poistaa huono-osaisuuden seurauksia (Niemelä 2008, 209, 213.) Lastensuojelun eettinen perusta on lapsen edun toteutumisessa, tasa-arvoisessa ja kunnioittavassa ihmisten kohtelussa sekä laitoshoidossa toiminnan läpinäkyvyydessä. Tässä opinnäytetyössä eettisyys toteutuu työkäytäntöjen ja haastatteluiden avoimessa tutkimisessa, pyrkimyksessä kehittää työyhteisön toimintaa asiakkaiden parhaaksi sekä oman tutkijan roolin esille tuomisessa.

Oman työyhteisön toimintatapojen tutkiminen voi tuottaa ristiriitaa, samalla tutkija tutkii myös omia toimintatapojaan. Silloin tutkijan asema ja vaikutukset tutkimuksen tuloksiin pitäisikin ottaa kriittiseen tarkasteluun. Tutkijan pitäisi pystyä tarkastelemaan yhdessä toisten kanssa omaa toimintaansa riittävän refleksiivisesti (Rauhala & Virokannas 2011, 240.) Tutkijan rooli, tutkittavien suostumus, luottamuksellisuus ja tutkimuksen merkitys antavat tutkimukselle sen kehyksen, jonka avulla on mahdollista tehdä eettisesti kestävä tutkimusta (Kvale & Brinkmann 2009,76). Toisaalta avoimessa tutkimusmenetelmässä on hankalaa etukäteen pohtia minkälaisia eettisiä ristiriitoja tutkimus voi tuottaa. Mitä vapaamuotoisempi tiedonhankintakeino on, sitä enemmän se muistuttaa arkielämän vuorovaikutusta. Tutkijan asema tuottaa toisen ihmisen vahingoittamiselle erilaisen merkityksen kuin arkielämän käytännöissä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 125.) Erityisesti se on mahdollista silloin, kun tutkittavat aiheet käsittelevät ihmisen elämän henkilökohtaisia osa-alueita.

Hyvän tutkimuseetiikan toteutuminen edellyttää tarkkaa ja huolellista haastattelujen litteointia. Kirjaaminen parantaa tutkimuksen laatua ja luotettavuutta sekä analysoinnin tarkkuutta (Kuula & Tiitinen 2010, 451.) Hyvin tehty ja laadukas tutkimus on myös eettisesti kestävä tutkimusta. Pyrin myös siihen, että haastatteluun osallistuneiden työntekijöiden anonymiteetti säilyisi ja suhtautumiseni heidän tuottamaansa tietoon ja mielipiteisiin olisi kunnioittavaa.

8 PERUSTEHTÄVÄÄ POHTIMASSA

8.1 Keskustelut kertomuksena

Seuraavissa luvuissa käsittelen keskustelujen tuottamaa materiaalia jaottelemalla sen hoitoon, kasvatukseen ja opetukseen. Erillisiksi luvuiksi olen kirjoittanut sosiaaliset suhteet ja ajatukset tulevaisuudesta ja kehittämisestä. Kehittämisen näkökulmia tosin tulee esiin muuallakin tässä luvussa. Sosiaalisilla suhteilla tarkoitan työntekijöiden suhteita perheisiin ja sosiaalityöntekijöihin. Nämä aihealueet nousivat aineistosta esiin, ja ovat myös tärkeä osa koulukodin toimintaa. Toivon tämän edellä kuvatun jaottelun muodostavan yhden tarinan, kokonaisuuden tai kertomuksen koulukodissa tehtävästä työstä ja kehittämistarpeista. Aineiston analyysissä olen käyttänyt suoria lainauksia haastatteluista, jotta haastatteluihin osallistuneiden työntekijöiden ääni kuuluisi alkuperäisenä.

Haastateltavat olen nimennyt satunnaisesti: keskustelija 1, keskustelija 2, ja niin edelleen. Halusin nimetä haastatteluihin osallistuneet työntekijät keskustelijoiksi, koska kyse oli ryhmän keskinäisen vuorovaikutuksen tuottamasta puheesta. Numeroimalla keskustelijat, aineiston raportista pystyy näkemään mitkä kommentteista ovat saman ihmisen kertomia. Olen kuitenkin pyrkinyt toimimaan mahdollisimman anonyymisti niin, että keskustelijan työtehtävä tai sukupuoli ei tulisi esille. Myös omat kommenttini ovat tässä aineistossa mukana. Samasta aiheesta olen saattanut kirjoittaa useampia kommentteja, jotta käsiteltävään aiheeseen liittyvä kokonaisuus hahmottuisi selkeämmin. Tällä tavoin pyrin säilyttämään myös keskustelun omaista luonnetta opinnäytetyön kirjallisesa osuudessa. Lainauksien käyttäminen antaa ryhmäläisten alkuperäiselle äänelle mahdollisuuden kuulua, jota pidetään tärkeänä toimintatutkimuksellisessa raportoinnissa (Heikkinen 2007, 205).

8.2 Hoito

Arjen rakenne, selkeä struktuuri ja pitkä hoitoaika nousivat keskusteluissa tärkeimmiksi hoidon elementeiksi koulukotityössä. Ne herättivät keskustelua jokaisella tapaamiskerralla. Koulun käymistä, selkeää päivärytmiä ja päiväjärjestystä sekä arkitoimia pidettiin olennaisena osana arjen rakennetta. Jokaista nuorta pyrittiin kohtelemaan samalla tavalla taustasta tai diagnoosista huolimatta ja kaikilta edellytettiin esimerkiksi koulun käyntiä sekä arjen askareisiin osallistumista.

eihän me arjessa sen kummemmin erilailla kohdella oli sillä diagnoosi mikä tahansa että samalla tavalla me niinkun kaikkia kohdellaan ja samalla tavalla ne kaikki käy koulua
(keskustelija 6)

et kaikki käy koulua ja kaikilla on se arkitoimi ja se rytmi ja päiväjärjestys ja tällöinen niinku et et se niinku on
(keskustelija 3)

Koulukodin tarjoamat hoidolliset toimintakäytännöt koettiin niin vahvaksi, että ne pystyivät kestämaan nuoren voimakastakin oireilua. Työntekijöiden tärkeä tehtävä oli ylläpitää selkeää ja säännöllistä arkea. Arjen rakenteen ja rajojen noudattaminen antoivat työntekijälle selkeän auktoriteettiaseman ja ammatillisen suojan, positiivisessa mielessä.

rakenne ei todellakaan tarkoita sitä että me luetellaan sääntöjä vaan meidän pitäisi niinkun työntekijöinä itse ymmärtää et se rakenne on iso potti jolla me hoidetaan käytöshäiriöisiä
(keskustelija 1)

Työntekijän tulisi sisäistää rakenne ja sen merkitys hoidollisena elementtinä. Juuri sisäistäminen merkitsisi työn sisällön ymmärtämistä syvällisemmin, ei ainoastaan joukkona käskyjä ja kieltoja. Toisaalta koettiin, että työntekijöiden pitäisi oman ammattitaitonsa pohjalta pystyä erottamaan tilanteet, joissa olisi tärkeää käskemisen sijaan keskustelemalla synnyttää nuorelle ymmärrystä koulukodin toimintatavoista. Vuorovaikutuksessa syntyneellä muutoksella olisi enemmän mahdollisuuksia myös koulukodin ulkopuolella. Vuorovaikutuksen synnyttäminen ja syntyminen aikuisen ja nuoren välillä koettiin osaksi hoidollista toimintatapaa. Useasti päivät täyttyivätkin erilaisista nuorten kanssa käytävistä hoidollisista keskusteluista.

mutta mejän ammattitaito pitäis olla niin vahva että pitäis nähdä miten se palvelee sitä nuorta ja että onko se käskeminen nyt sille ase hyvä juttu vai onko se hyvä juttu että se todella ymmärtää miks näin toimitaan
(keskustelija 4)

Arjen rakenteen heikkoudeksi nousi ajatus mahdollisuudesta tehdä yksilöllisiä päätöksiä nuoren tarpeista käsin. Vaikka yksilöllisyyttä pidettiin tärkeänä, aina sen toteuttaminen ei ollut mahdollista. Toisaalta näissä tilanteissa saattoi olla kyse siitä, että omaohjaaja haluaisi sallia nuorelle jotakin mitä nuori tahtoi. Koulukodin toimintatavat eivät antaneet mahdollisuutta poikkeaviin päätöksiin, vaikka perustelut olisivatkin olleet hyvät.

tätä vankkaa mutta jäykähköä rakennetta että millä tavalla sanotaanko miten se palvelee niinko sitä nuorta myöski mutta rakenne voi palvella tätä instituutio ja tätä laitosta ja se ei aina kaikissa tilanteissa välttämättä palvele sitä nuorta sitä mä tarkotan niinku sillä että joustoa niinkun joissakin tilanteissa
(keskustelija 4)

Näissä ristiriitaa tuottavissa ja yksilöllistä kohtelua edellyttävissä tilanteissa nousivat esille myös kysymykset oikeudenmukaisuudesta ja nuorten keskinäisestä tasa-arvosta. Kaikille nuorille pitäisi pystyä takaamaan samanlainen kohtelu. Erillisiä tai poikkeavia päätöksiä pitäisi pystyä perustelemaan työyhteisön lisäksi myös toisille nuorille.

Koulukodin rakenteet koettiin myös nuoria ehdollistaviksi. Toimiessaan tietyllä tavalla ja noudattamalla koulukodin sääntöjä, nuoret välttyisivät rangaistuksilta ja saisivat itselleen etuja laitoksen arjessa. Tärkeässä roolissa oli juuri työntekijöiden ammattitaito perustella toimintakäytäntöjä eikä ainoastaan toteuttaa niitä irrallisena toimintatapana, jossa nuori tekee sen mitä aikuinen käskää. Työntekijöiltä vaadittiin kärsivällisyyttä sinnikkäästi toistaa samoja asioita.

niinhän he sanoo et he tekee sen takii et välttyy niinko joltain tai et pääsee niinku viikonlpuks tai niinku näin mut on siinä se mahdollisuus et se niinkun pitkässä juoksussa heijastais sitä
(keskustelija 5)

Koulukodin vahvuudeksi koettiin pitkä hoitoaika ja hoidon suunnitelmallisuus. Ne antoivat mahdollisuuden selvittää vaikeita asioita, rakentaa luottamusta ja lähteä nuoren sekä perheen kanssa kuntouttavaan prosessiin. Sijoituksen aika nähtiin myös uhkavana ja ryhmässä peräänkuulutettiin pidempiä sijoitusaikoja. Liian varhaiset kotiuttamiset ja kuntien säästötoimenpiteiden vaikutukset kalliiseen laitoshoidon, toivat mustaa pilvettä laitoshoidon ylle.

kyl mult niinku yks sosiaalityöntekijä kysy tuolla et kun sä nyt teet tota työtä niin onko se yhtään lyhentäny näitä sijoitusaikoja mä meinasin sille no et se ei oo tavote
(keskustelija 3)

Hoidon suunnitelmallisuus tuli esiin koulukodin laatukäsikirjassa, sijoituksen alkaessa tehtävässä asiakassuunnitelmassa, hoito- ja kasvatussuunnitelmissa sekä sijoituksen aikana tehtävissä kasvatustavoitteiden arvioinneissa. Laatukäsikirjassa oli kuvattuna vähimmäissuunnitelma, mikä jokaisen nuoren kohdalla tulisi toteutua, vaikka hoidon eteneminen olikin yksilöllisempää ja tarpeet erilaisia. Suunnitelmallisuudessa tärkeää oli keskittyminen elettävään päivään ja hetkeen. Sijoituksen aikana tehtyjen suunnitelmien tulisi kantaa vielä koulukodin jälkeenkin.

suunnitelmallisuuden pitäis jatkua niinkun yli sen peruskoulun ja peruskoulun jälkeen koska se toisen asteen kouluis pysyminen on niin heikkoo et se ei o niinkun se maali se peruskoulu
(keskustelija 5)

Vahvasti hoidollinen elementti, rakenne ja toimintakäytännöt, tuottivat samankaltaista kohtelua ja pyrkimystä normaaliin arkeen. Normaali arki koulukodissa tarkoitti koulunkäymistä, asiallista käyttäytymistä ja arjen askareisiin osallistumista. Kaikki keskusteluun osallistuneet työntekijät olivat samaa mieltä rajojen ja toimintakäytäntöjen merkityksestä, silti ne tuottivat eniten ristiriitaa ja keskustelua.

Kysymykset rajoittamisesta olivat tärkeitä niin kasvatuksellisesti kuin hoidollisestikin. Haastatteluissa tuli selkeästi esille, miten kielteiseksi koetuista rangaistuksista tuli päästä myönteisiin keinoihin ohjata nuorta. Ohjaamisen avulla päästäisiin samaan lopputulokseen kuin rankaisemalla. Keskustelujen kautta saadun ymmärryksen avulla elämönhallinnan taitojen olisi mahdollisuus siirtyä toiminnaksi myös koulukodin ulkopuolella.

Rajat takasivat säännöllisen ja turvallisen arjen sujumisen, mutta myös järjestyksen säilymisen koulukodissa. Rajojen ja sääntöjen opettelulla on merkitystä myös laitoksen ulkopuolella selviytymisen kannalta. Myös yhteiskunnassa sääntöjen noudattaminen takaa rauhan kaikille sen jäsenille ja helpottaa yksilön omaa elämää. Työn tuottama ristiriita haastaa työyhteisöä avoimeen vuorovaikutukseen työkäytännöistä. Erilaisista näkemyksistä ja ajatuksista tulisi pystyä keskustelemaan niin työryhmissä, kuin koko yhteisössäkkin.

Hoitoa käsittelevissä keskusteluissa yksilöllisyyden toteuttaminen nuorten kohdalla koettiin tärkeäksi ja myös vaikeaksi. Parhaimmillaan yksilöllisyys toteutui hänelle tehtävissä henkilökohtaisissa suunnitelmissa sekä työntekijän ja nuoren välisessä vuorovaikutuksessa. Yksittäiseen nuoreen kohdistuvan erilaisen kohtelun tai päätösten perustelevinen, niin muille nuorille kuin toisille työntekijöille, koettiin hankalaksi isossa yhteisössä. Toisaalta nuorten tulisi opetella hyväksymään, että on olemassa erilaisia yksilöllisiä toimintatapoja. Yksilöllisyyteen tulisi panostaa erityisesti niissä tilanteissa joissa se on mahdollista tai kun nuori sitä tarvitsee.

Lastensuojelun asiakkaana olevat nuoret joutuvat kantamaan vastuuta enemmän kuin useimmat ikätoverinsa. Ne asiat jotka kodissa tekee äiti tai isä, tulevat lastensuojelun laitostasumisessa nuoren itsensä hoidettaviksi. Tällä tavoin nuori kyllä oppii huolehtimaan itsestään, mutta hoivattavana oleminen jää vähemmälle. Vanhempien antamaan hoivaan liittyy perustarpeista; koulunkäynnistä, ravinnosta, hygieniasta, terveydestä, levosta ja liikunnasta huolehtimista. Lastensuojelulaitoksessa työntekijöiden rooli on toisinaan myös hoivan antajan ja vanhemman rooli.

8.2.1 Omaohjaajuus

Omaohjaajatyö koettiin siksi toiminnan alueeksi, jolla nuorta voitiin kohdata yksilönä ja henkilökohtaisemmin. Se kautta pystyi saamaan työhön yksilöllistä herkkyyttä, jonka avulla oli mahdollisuus reagoida nuoren tarpeisiin. Toisaalta pohdittiin myös sitä, miten vahvaa ja yhteen ohjaajaan latautunutta työskentely voi olla. Keskustelua herättivät ajatukset jaetusta omaohjaajuudesta, joka olisi etukäteen suunniteltua, kuten on omaohjaajan valinta. Haastavien nuorten hoidossa voisi olla tarpeellista toimia yhdessä nime-

tyn ohjaajaparin kanssa. Molemmilla työntekijöillä olisi käsitys nuoren tilanteesta, vaikka kiintymyssuhdetta synnytetäisiinkin yhden aikuisen ja nuoren välille.

on se niinkun tavallaan uhka ja heikkous että jos se omaohjaaja uupuu väsy ja sit ei oookkaan mitään että ni ehkä se tavallaan niinku ehkäsee sitä väsymistä
(keskustelija 3)

Nuoren asioiden ollessa yhden aikuisen vastuulla työntekijälle saattoi tulla ”jumalainen olo” nuoren asioiden suhteen. Tämä olo tuotti tunteen, että vain hän pystyi hoitamaan ja ymmärtämään nuorta sekä hänen perhettään. Myös nuorelle saattaisi olla hyväksi opetella hoitamaan asioitaan erilaisten ihmisten kanssa. Toisaalta omaohjaaja sai yhteistyökumppaneita erityistyöntekijöistä ja myös yhdessä osaston työryhmän kanssa oli mahdollisuus pohtia nuoren tilannetta.

Omaohjaajatyöskentelyn perustana pidettiin omaohjaajatunteja. Ne olivat hetkiä, jolloin nuorelle oli mahdollisuus kahdenkeskiseen vuorovaikutukseen omaohjaajan kanssa. Näiden hetkien tarkoituksena oli tuottaa kokemusta ”omasta ihmisestä” ja rakentaa kiintymyssuhdetta. Nuorelle olisi tärkeää synnyttää tunnetta, että on joku, joka kulkee rinnalla käyttäytymisestä ja toiminnasta huolimatta. Ajanpuutteen vuoksi omaohjaaja tunteen säännöllinen toteuttaminen koettiin haasteelliseksi. Toisaalta pohdittiin myös sitä, voisiko omaohjaajatunnin välillä pitää joku muukin osaston työntekijä kuin omaohjaaja. Näissä tilanteissa nuori voisi opetella tulemaan toimeen erilaisten aikuisten kanssa ja saisi enemmän hyviä aikuiskontakteja. Ohjaajien henkilökohtaisia taitoja ja kykyä voisi käyttää enemmän hyödyksi osaston kaikkien oppilaiden kanssa.

Omaohjaaja toimi suodattimena oppilaan, perheen ja laitoksen välillä. Häneltä edellytettiin kykyä ottaa vastaan nuoren ulkopuolelta tulevia asioita ja olla mukana myös hankalien päätösten tekemisessä. Esimerkiksi silloin, kun pohdittiin toimenpiteitä joilla pyrittiin rajoittamaan nuoren käytöstä tai jos oli aihetta pysähtymiseen ja viikonlopunviettämiseen koulukodissa. Omaohjaajan haastava tehtävä oli suodattaa ja perustella näitä asioita nuorelle ja hänen perheelleen, ilman koko nuoren arjen romuttumista. Omaohjaajan rooliin kuului myös nuoren puolien pitäminen tiukoissa tilanteissa ja omien mielipiteidensä perusteleminen ammattitaitoisesti.

Omaohjaajan rooli on haasteellinen. Hän on nuoren elämään sattumanvaraisesti valikoitunut aikuinen, jonka kanssa nuoren tulisi pohtia asioitaan. Aikuisen tehtävänä puolestaan on yrittää luoda nuoreen luottamuksellinen vuorovaikutussuhde, joka antaisi tilaa elämään liittyvien asioiden käsittelylle ja identiteetin kehittymiselle. Lapsen kiintymyssuhde aikuisiin kehittyy jo varhaislapsuudessa, siitä huolimatta vaurioituneita kiintymyssuhteita on mahdollisuus korjata nuoruusiässä esimerkiksi sijaishuollossa. Turvallisesti kiintynyt lapsi rakentaa uudet suhteensa entisen varaan ja päinvastoin. Ihminen pyrkii säilyttämään itselleen välttämättömät kiintymyssuhteet kaikissa olosuhteissa ja millä hinnalla hyvänsä. Itsenäistyessään kuohunta kertoo siitä, että nuorella ei ole riittävästi sisäistettyjä turvallisuuden kokemuksia (Sinkkonen 2010, 92 - 93.) Suhteessa nuoreen kiintymyssuhteen muodostuminen ja arvokkuuden kokemusten syntyminen vaativat työntekijältä paljon toistoja ja useita yrityksiä.

Aina ei omaohjaajan ja nuoren välille synny luottamuksellista suhdetta yrityksistä huolimatta. Jaettu omaohjaajuus tai muiden aikuisten pitämät kahdenkeskiset hetket antaisivat nuorelle mahdollisuuden jutella asioistaan ainakin jonkun aikuisen kanssa, jos suhde yhteen ohjaajaan ei yrityksistä huolimatta muodostu luottamukselliseksi. Myöskään tällöin omaohjaajatyö ei olisi niin yhteen aikuiseen lataantunutta. Parityöskentely omaohjaajuudessa saattaisi olla voimavara, erityisesti vaikeiden nuorten kohdalla. Työn kuormittavuus puolittuisi kahden ohjaajan kesken ja nuoren tilannetta voisi pohtia toisen lähityöntekijän kanssa.

8.2.2 Paperityöt, lastensuojelulaki ja ammattitaito

Työn muutokset olivat tuoneet tulleessaan paperitöiden lisääntymistä ja raportointivollisuuksien laajentumista. Lisääntyneiden toimistotöiden heikkous oli, että ne vähensivät nuorten kanssa vietettävää aikaa. Kaikkea koulukodin toimintaa määrittä lastensuojelulaki. Koulukotityön suhde lastensuojelulakiin tuli esille niin hoidollisessa kuin kasvatuksellisessakin keskustelussa. Laki antoi ne raamit, jonka sisällä yksikkö ja yksilö toimivat. Toisaalta lakiin liittyvät toimenpiteet koettiin toimintaa vahvasti rajaavaksi, mutta toisaalta turvalliseksi kehykseksi. Rajoituspäätösten kirjaamiset ja asianosaisten kuulemiset veivät aikaa, mutta antoivat mahdollisuuden kuulla lasta ja hänen perhettään.

Lakien noudattaminen ja niihin liittyvien toimenpiteiden toteuttaminen ei ollut jotain mikä tulee vastaa kerran vuodessa, vaan työntekijöiden olisi mielleltävä toiminta osaksi arkityötä. Toiminnan rutinoituminen edellytti ammattitaitoa, jotta siitä olisi mahdollisimman vähän haittaa muulle työlle. Lastensuojelulain toteuttaminen edellytti keskustelijoiden mielestä koulukodin toiminnan läpinäkyvyyttä, joka koettiin myös hoidolliseksi elementiksi.

lapset ja perheet kuuluttaa jotain lastensuojelulain pohjalta ja me joudutaan raportoimaan sinne tänne ja tonne ja mä en ollenkaan tarkota sitä että pitäis mennä sellaseen kulttuuriin että mejän toiminta ei ois läpinäkyvää vaan sen täytyy olla äärimmäisen läpinäkyvää...

(keskustelija 4)

et me joudutaan ne kaikki ikäänkun opettelemaan et se ei oo jotain sellasta joka tulee vastaan kerran vuodessa...siin on se että lasta on mahdollisuus kuulla ja jokaisessa rajoitustilanteessa käsitellä et miltä tää nyt sitte ikäänkun tuntu ja että mitä se on siitä mieltä ja sitä osallistetaan et se on niinku se idea mut me aletaan olla et se edellyttää et me ollaan sen lain ammattilaisia

(keskustelija 1)

Lastensuojelulaki määrittää vahvasti koulukotityötä. Lain pykälien noudattaminen takaa niin työntekijöille kuin nuorillekin oikeuksia ja velvollisuuksia. Lastensuojelulain mukaiset rajoitukset vaativat tietynlaista raportointia päivittäisraportointiin, yhteyttä vanhempiin ja nuoriin sekä tehtyjen päätösten kirjaamista. Lain noudattaminen ja siihen liittyvät tarvittavat toimenpiteet ovat osa työntekijöiden arkityötä ja rutiineja, eivät vain satunnaisia työtehtäviä. Koulukotityö tulee läpinäkyväksi juuri oman toimintansa avoimuuden kautta. Siitä mitä tehdään, kerrotaan avoimesti ja rehellisesti niille, joille asia kuuluu.

Keskusteluissa nousi työn vahvuudeksi ammattitaitoinen ja työnsä osaava henkilökunta. Vakituisten henkilökunnan ammattikoulutusvaatimukset vaikuttivat myös työn ammatillisuuteen. Enää ei riittänyt se, että on ”hyvä tyyppi”. Ammattitaito oli jotakin, mikä liittyi myös työntekijän persoonalliseen tapaan toimia. Vaikka kahdella ihmisellä olisi sama koulutus, heillä ei välttämättä ollut samaa ammattitaitoa. Ammattitaito ja sen kehittäminen olivat osa koulukodin työtä tukevia rakenteita. Vaikutusmahdollisuudet oman työn tekemiseen kehittivät ammattitaitoa.

se et kaikki käyttää sitä ammattitaitoo et tää talo vois olla tehtynä niinku niin että toinen ihminen ei syö sitä toisen ihmisen ammattitaitoo...on ne systeemit niinku työohjaukset ja työryhmät ja lähiesimiestyö ja kaikenlaiset työnjohdolliset asiat on tehty sellasiks et ne työntekijät voi olla ammattitaitoisia siellä sisällä

(keskustelija 1)

Myös koulukoti itsessään opetti työntekijää toimimaan ammattitaitoisesti. Hyvä ammattitaito ja työyhteisössä toimiminen edellyttivät ymmärrystä siitä, että yhdessä koulukoti oli enemmän kuin joku yksilö yksin. Erityisen tärkeänä pidettiin työntekijän tunnetta, että on osa työyhteisöä ja epäonnistuessaankin voi tukeutua työkavereihin.

me voidaan tukeutua toisiimme ja ei tartte olla kaikkitaiva ja et on sellasia inhimillisiä päiviä jollon tuntuu, että kaikki menee vaan pieleen...voi sanoo et nyt ei vaan kerta kaikkiaan mikään onnistu jollon sitä asiaa pysyy pohtimaan ja sehän on kaikkein tärkein

(keskustelija 4)

yhteistyötaitoa ja halukkuutta siihen ja ymmärrystä että me yhdessä ollaan enempi kuin joku yksilö yksin

(keskustelija 1)

Suhteessa nuoriin saattoi olla tilanteita, joissa aikuiset olivat erimieltä toimintatavoista. Olennaista näissä tilanteissa oli se, että työntekijät eivät joutuisi ristiriitaan keskenään ja toimintalinjat pysyisivät yhteisinä. Tällöin nuorillakaan ei olisi mahdollisuutta käyttää hyväkseen aikuisten keskinäisiä ristiriitatilanteita.

Taito kohdata nuoria oli yksi tärkeä ammattitaidon elementti. Koulutus toi ammattitaitoa nuoren kohtaamiseen, vaikka välillä työntekijä tunsikin itsensä näissä tilanteissa neuvottomaksi. Ammattitaitona pidettiin myös sitä, että nuoren käyttäytymisestä ja toiminnasta huolimatta aikuisen tuli välittää nuoresta ja ajaa hänen asioitaan.

Koulukotityö vie työntekijän mennessään. Sen toimintatapoihin tottuu tiedostamattaankin ja tekee työtä pohtimatta erilaisten käytäntöjen merkityksiä. Uhkana oli se, että työ kulkee omalla painollaan tai alkaa olla liian tyytyväinen omaan työhönsä. Olisi tarpeellista nähdä koulukodin toimintaa ulkopuolisen silmin ja olla tietoinen mitä tapahtuu myös koulukodin ulkopuolella.

kyllähän koulukodissa on hirveesti sellasta mikä toistuu et siihen niinku menee tavallaan niinku siihen pyörään mukaan eikä nää itteensä niinkun ulkopuolelta et sillon niinku sokeutuu sille omalle työlleen
(keskustelija 5)

Uskallus kysyä palautetta ja ottaa sitä vastaan olisi tärkeää oman toiminnan ja koko yhteisön kannalta. Rakentavan palautteen antaminen työkaverille ei aina ollut helppoa. Kuitenkin parhaimmillaan vertaispalaute koettiin rakentavaksi työstä ja toimintatavoista keskustelemiseksi jossa syntyi aitoa vuorovaikutusta.

uskaltais aina kysyä niinkun sitä palautetta ja olla valmis ottaa sitä vastaan ...miten sä toivoisit että mä tämän ja tämän asian tekisin ja voisitko sinä auttaa minua tämän ja tämän asian tekemisessä
(keskustelija 1)

Uhkana ammattitaidolle ja sen kehittymiselle ryhmässä nähtiin erilaisten työssä vaadittavien resurssien puutteen. Oli sitten kyse ammattitaitoisesta henkilöstöstä, ajasta tai taloudellisista resursseista.

Vuorovaikutus työntekijöiden kesken olisi erityisen tärkeää erilaisissa työkäytäntöjä koskevissa ristiriitatilanteissa. Niissä vahvistuvat yksilön ammattitaito, yhteiset näkemykset työstä ja päämäärästä. Yhteisissä keskusteluissa työntekijällä on mahdollisuus vaikuttaa yhteisössä tapahtuvaan työn tekemiseen. Selvittämättömät ristiriidat kuormittavat työyhteisöä ja synnyttävät irrallisia samanmielisiä ryhmittymiä. Avoin erilaisten mielipiteiden ja näkökulmien pohdinta ja perusteleminen, joskus myös nuorten läsnä ollessa, voisi antaa esimerkin puhumalla asioita selvittävästä aikuisista.

Ammattitaito on mielenkiintoinen osa-alue. Siinä ei ole kysymys ainoastaan yksilön saamasta riittävästä koulutuksesta vaan ammattitaitoon vaikuttavat myös aikaisemmat työ- ja elämäkokemukset. Kyky toimia alaisena tai esimiehenä on koko työyhteisön ammattitaitoa kehittävä. Hyvät alaistaidot tukevat johtajuutta ja hyvä johtajuus kannustaa alaisia sitoutumaan työhönsä ja yrittämään parhaansa. Työstä saadulla palautteella on useita tärkeitä merkityksiä. Saatu palaute rohkaisee työntekijää, ja joskus jopa koko työyhteisöä. Myönteinen kannustaminen ja työstä saatu kiitos auttaa jaksamaan. Palautteen antamisessa ja saamisessa on myös työn kehittämisen näkökulma. Hyvin perusteltu palaute auttaa pohtimaan omaa työtä ja ammattitaitoa. Parhaimmillaan se tuottaa reflek-

tiota jota koko työyhteisö, työryhmä tai yksittäinen työntekijä voivat tehdä. Työstä saatu yhteisön ulkopuolinen palaute voisi olla kaivattua ”ulkopuolisin silmin” katsomista, joka auttaisi näkemään koulukotityötä etäämmältä.

8.3 Kasvatus

Keskusteluissa kuvattiin käytöshäiriötä myös sellaisena toimintatapana, josta nuori oli mahdollista kasvattaa pois. Näissä tilanteissa kyse ei olisikaan hoidosta tai arjen rakenteesta, vaan myös kasvatuksellisista toimenpiteistä. Sellaisesta toiminnasta, joka perustui vahvaan syy–seuraus suhteeseen. Nuoren epätoivottuun käyttäytymiseen puuttumalla ja siitä saaduilla seuraamuksilla toivottiin tilanteen muuttuvan. Huonosta tai epätoivottavasta käyttäytymisestä saattoi olla seurauksena esimerkiksi kasvatuksellinen viikonloppu koulukodissa, joka sisälsi erilaisia valehteluun, väkivaltaan, seksuaalisuuteen tai päihteiden käyttöön liittyviä tehtäviä yhdessä aikuisen kanssa.

Rakenteen lisäksi myös henkilökunnan ammattitaito tuli esille kasvatukseen liittyvissä keskusteluissa. Suhteessa kasvatukseen vahvuudeksi koettu ammattitaito näyttäytyi erityisesti kyvyssä ottaa nuori vastaan koulukotiin, kohdata häntä arjessa ja sinnikkäästi puuttua samoihin asioihin.

ett vaikka sä rajaat sitä nuorta niin silti sä pidät siitä ja ajat sen asiaa vaikka se ei sillä hetkellä käyttäydy hyvin ja tekee jotain mitä ei saa tehdä...ei ehkä tuu hylkäämisen kokemusta et se luottaa siihen et se (omaohjaaja) palaa vielä
(keskustelija 2)

Työn muutoksia pohdittaessa esiin nousi miten koulukotia on pidetty perinteisenä suoraviivaisen halki, poikki ja pinoon–kasvatustyylin edustajana. Tämän päivän arkityö koostui erilaisista neuvotteluista ja keskusteluista perheen ja nuoren kanssa. Näissä tilanteissa yritettiin synnyttää yhteistä ymmärrystä kaikkien osapuolten kesken. Neuvottelemalla pyrittiin pääsemään samaan lopputulokseen kuin käskemällä tai rajoittamalla. Tämänkaltaisen vuorovaikutuksen rakentaminen vaati työntekijältä ammattitaitoa. Suh-

teessa nuoriin oli kuitenkin tilanteita, joissa aikuista oli vain toteltava ilman keskustelua.

sitten voi olla auktoriteetti joka sanoo et nyt sä menet tonne ja se on sillä selvä etkä sitä sen kummemmin aattele mut että siitä ei tuu niinku sellanen itsetuntokysymys sille työntekijälle niinkun jälkennpäin et sinähän perkele tottelet
(keskustelija 1)

Kasvatustyötä hankaloittava tekijä oli yhteiskunnallisen moraalien muuttuminen ja myös vanhempien suhde lapsiin oli muuttunut kaverillisemmaksi. Sen koettiin näkyvän mm. siinä miten nuoret ja joskus jopa vanhemmat suhtautuivat työntekijöihin. Vaikka suhtautuminen auktoriteetteihin oli muuttunut kielteisemmäksi ja epäkunnioittavammaksi, positiivinen asia nuorisokulttuurin ja nuorten elämäntilanteiden muutoksessa oli rikollisuuden vähentyminen. Aikaisemmin nuoret olivat olleet ylpeitä sijoituksestaan koulukotiin. Se oli tuonut tullessaan ”statusta” kaveripiirissä. Nykyään koulukotisijoitus oli enemmän hävettävä asia, jota ei haluttu edes kaikille sukulaisille kertoa.

sillon pikkurikollisuus on ollu toisenlaista mut nyt nää on niinku sairaita niin ne ei voi olla ylpeitä niinkun siitä sairaudesta
(keskustelija 5)

Nykyään koulukotiin sijoittamisen syyt liittyivät useimmiten nuoren psyykkiseen vointiin, omaan käyttäytymiseen ja koulunkäymiseen kuin varhain alkaneeseen rikoskierteeseen. Vaikka koulukotiin tultiin oman käyttäytymisen vuoksi, niin usein nuoren käyttäytyminen heijasti myös perheen todellisuutta.

eihän tänne kukaan tuu sen takia et vanhemmilla on ongelmia mut sit toisaalta niinku et onks näillä kellään niinku niinkään et yht äkkiä nuori vaan rupee oireilemaan ilman et siel ei oo mitään ongelmia kotona
(keskustelija 3)

Monet koulukotiin sijoitettujen lasten vanhemmista olivat tavallisia työssä käyviä keskivertoperheitä. Toisaalta nuorissa näkyi myös yhteiskunnan eriarvoistuminen ja osa perheistä elikin melko vaatimattomissa olosuhteissa.

Yhteiskunnan muuttuessa yksilöllisyyttä korostavaksi myös nuorten toimiminen ryhmässä oli vuosien saatossa muuttunut hankalammaksi. Nuorten motivoiminen yhteiseen toimintaan oli vaikeampaa. Yksilöllisyys kasvatuksessa näkyi koulukodissa suorissa kohtaamisissa ja vuorovaikutuksessa nuorten kanssa.

ohjata et mitä on se kasvatuksellinen ohjaaminen niin sitä on varmaan ihan hirveen paljon enempi kuin aikasemmin kun oli isompia nuorisoporukoita niin aikuiset yhdisti niinkun rintaman ja sitte tuli niinkun jotai seuraamusluetteloo siltä ja tota nykyää tehdään paljon yksilöllisemmin
(keskustelija 1)

Pohdintaa herättivät myös yhteisön ulkopuolelta tulevat odotukset esimerkiksi kännyköiden tai internetin käytöstä. Miten paljon ja millä tavoin koulukoti olisi valmis ottamaan vastaan näitä laitoksen ulkopuolelta tulevia muutostoiveita.

Kasvatus on perinteistä koulukodin toimintakenttää jossa korostuvat arjen hallinta ja koulun käyminen. Yhteiskunnassa tarvittavien taitojen opettelu on pitkäjänteistä toimintaa, joka vaatii paljon samojen asioiden toistamista. Se edellyttää kasvattajalta kykyä väsymättä, toistuvasti ja kärsivällisesti puuttua tapahtumiin ja tilanteisiin. Yksilöllistymisen yhteiskunnassa näkyy myös koulukodissa. Se haastaa käytännön valmiuksien lisäksi kasvattamaan nuorissa myös sosiaalisia taitoja toimia yhdessä toisten ihmisten kanssa. Osallistuessaan yhteiskunnan muuttumiseen nuorten kanssa, työntekijät saavat mahdollisuuden vaikuttaa nuorten asenteisiin ja arvoihin esimerkiksi mediakasvatuksessa.

Nuorten päivät täyttyvät erilaisista kasvatuksellisista tilanteista joita koulukodin arki sisältää. Nuori on paljon muutakin, kuin erilaisten muutokseen tähtäävien toimenpiteiden kohde. Hän on täynnä erilaisia kokemuksia, odotuksia, kaipausta, pelkoja, haaveita, tunteita ja tarpeita. Arjen keskellä nuori tarvitsee lepoa ja turvallisia aikuisia, jotka näkevät hänessä sellaisenaan merkityksellisen ja tärkeän ihmisen.

8.4 Opetus

Koulunkäyntiä pidettiin tärkeänä ja erityisenä koulukodin vahvuutena suhteessa käytöshäiriöisten nuorten hoitoon. Peruskoulun suorittaminen antaisi mahdollisuuden jatkokoulutukseen, tulevaisuudessa selviytymiseen ja ehkäisisi syrjäytymistä. Koulu itsessään oli selkeä paketti, jota rajasivat valtakunnalliset opetussuunnitelmat. Lähes kaikki koulukotiin sijoitetut nuoret saivat peruskoulun päättötodistuksen.

Opiskelu koulukodissa oli sekä koulun, psykologin että osaston yhteinen tehtävä. Psykologi ja erityisopettaja tekivät oppilaiden kanssa oppimistestejä, joiden tulokset vaikuttivat henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevan suunnitelman tekemiseen. Osastotyössä tärkeää oli nuorten koulunkäynnin tukeminen huolehtimalla läksyjen teosta ja kokeisiin lukemisesta.

et eihän se oo pelkästään sellasta et opettaja opettaa et se saa sen koulun käytyä et tavallaan niinkun psykologin työ ja omaohjaajan työ ja kaikkien työ tavallaan niinkun tukee sitä et
(keskustelija 3)

Erilaiset koulunkäyntiin ja koulussa pysymiseen liittyvät käytännöt, opettajien ammattitaito opettaa, tukea ja kannustaa, koulunkäyntiavustajien apu sekä tarvittaessa myös ohjaajien työpanos koulupäivien aikana, olivat merkityksellisiä koulunkäynnin onnistumisen kannalta.

vaikka se olis minkäläinen siellä koulussa niin opettajat jaksaa yrittää ja ponnistella ja sit otetaan koulunkäyntiavustaja ja sitte omalta osastolta se ohjaaja joka tulee sitte viime kädessä siihen mut siellä koulussa ollaan ja tätähän ne mun käsittääkseni hakee koko ajan että milloin heidät heitetään ulos ja sitä kun ei tehdä
(keskustelija 4)

Nuorten koulunkäyntihistoriat ovat rikkonaisia, sisälsivät luokalle jäämisiä, paljon poissaoloja ja suorittamattomia kursseja. Siitä huolimatta nuoret tottuivat kohtuullisen nopeasti säännölliseen koulunkäyntiin ja tunneilla istumiseen. Oppilaan pienenkin edistymisen ja oppimisen huomioiminen oli merkityksellistä niin oppilaan kuin opettajan jaksamisen kannalta. Tätä pidettiin suurimpana erona niin sanottuun normaalikouluun verrattuna.

aika nopeesti siihen niinku uusikin tulokas niinku sitten sopeutuu että sitte ne kuitenkin istuu ton kuus tuntisen päivän
(keskustelija 5)

Omaohjaajan lisäksi jokaisella nuorella oli omaopettaja, joka oli tietoinen nuoren koulunkäyntiin liittyvistä asioista sekä kouluhistoriasta. Suhde opettajan ja oppilaan välillä ei muodostu niin läheiseksi, koska se perustui kouluasioista huolehtimiseen. Koulun liittyviä asioita pidettiin vähemmän henkilökohtaisina elämänalueina. Opettajan suhteeseen omaoppilaaseen vaikutti työntekijän tyyli tehdä työtä. Joku oppilas jäi etäisemmäksi tai kontaktin luominen oli syystä tai toisesta hankalampaa.

Perheen tuki nuoren koulunkäynnissä oli tärkeää. Pääsääntöisesti nuorten vanhemmat toivoivat, että nuori saa koulunsa koulukodissa käytyä.

siis se että vaikka vanhemmilla on kaikkii omia juttuja niin ja ongelmia ja kaikkeen niin kylähän niinku kaikkien vanhemmat on sitä mieltä että ne haluaa että niiden lapsi käy koulun
(keskustelija 3)

Kaikille koulukodin oppilaille tehtävä henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma oli iso askel yksilöllisempään ja suunnitelmallisempaan koulunkäynnin tukemiseen. Sen avulla etsittiin yksilön hyviä taitoja ja kehittämisen tarpeita. Tarkoituksena oli paikata koulukäyntihistorian tuottamia aukkoja, joiden päälle olisi hankalaa rakentaa uutta tietoa.

ei yritä rakentaa puuta niinkun sieltä lehtien tasolta jos runko ihan selkeästi puuttuu
(keskustelija 1)

Koulunkäynnin suunnitelmallisuus oli hyvin selkeä kaikkien kohdalla. Tavoitteena oli, että jokainen oppilas saisi peruskoulun päätökseen. Tärkeä oppilaiden koulunkäyntiin liittyvä suunnitelmallisuuden paikka oli suunnitelmallisuuden säilyminen peruskoulun jälkeen.

toisen asteen kouluis pysyminen on niin heikkoo et se ei oo niinku se maali et peruskoulu on suoritettu
(keskustelija 5)

Toisaalta kenenkään koulukotiin tulleen nuoren kohdalla ei olisi ollut itsestään selvää, että peruskoulu olisi saatu suoritettua ilman yksilöllistetympää koulukodin koulua. Nuoren lähtötilanteeseen verrattuna peruskoulun suorittaminen loppuun oli jo itsessään iso tavoite. Ryhmässä toimimisen hankaluus näkyi koulussa muun muassa siinä, että jokaiselle oppilaalle pitäisi antaa erikseen ohjeet. Viestin kuuleminen ryhmässä oli hankalaa.

Uhkakuvana suhteessa kouluun oli resurssien puute. Mitä enemmän oppilaille oli yksilöllistettyä opetusta, sen enemmän pitäisi olla aikaa ja mahdollisuuksia opettaa nuoria eri tavoin. Mitä vaikeampi nuoren oli tehdä asioita yksin ja itsenäisesti, sen enemmän tukea hän kaipasi koulunkäynnin selvittämiseen. Koulukodin koulun tulevaisuuden haasteena onkin saada tarvittava määrä koulutettua henkilökuntaa toteuttamaan yksilöllistetympää opetusta. Koulujärjestelmän muuttuminen ja siitä syrjäytyminen nähtiin uhkaksi käytöshäiriöisten nuorten kohdalla. Muissa kouluissa oppilas siirrettiin helposti luokalta toiselle puuttumatta hänen asioihinsa, jolloin erot nuorten välillä lisääntyivät. Koulukodissa koulunkäynti oli vahvasti tuettua ja jokainen sai peruskoulun suoritettua.

Koulukodissa sijoitus on suunnitelmallista toimintaa, joka tähtää nuoren ja perheen voimavarojen lisäämiseen sekä kuntoutukseen eri elämän alueilla. Erityistä tukea ja suunnitelmallisuutta nuori tarvitsee juuri silloin, kun hän saa peruskoulun päätökseen ja siirtyy koulukodista toiseen sijaishuoltoon tai muuttaa kotiin. Sijaishuollon aikana saavutetut hyvät asiat valuvat nopeasti hukkaan, jos kaikki tuki loppuu sijoituksen päättyessä. On tärkeää, että nuori osaa huolehtia itsestään ja luottaa omiin voimavaroihinsa. Sen lisäksi hän tarvitsee tukea selviytymiseensä itsenäisessä elämässä (Känkänen 2009, 238 -239.)

8.5 Suhteet koulukodin ulkopuolelle

Keskusteluissa tuli esiin työntekijöiden näkemys siitä, minkälaisen muutoksen koulukotisijoitus tuottaa nuorelle ja perheelle. Sijoitus pysäyttää ja rauhoittaa nuoren ja perheen

elämäntilannetta. Ennen sijoitusta nuoren arkipäivä oli useimmiten ollut levotonta ja jopa epävarmaa. Rajat ja sopimukset eivät olleet pitäneet tai ne puuttuivat kokonaan, koulunkäynti oli ollut välinpitämätöntä. Vanhempien rooli oli ollut epävakaa, epäselvä tai ei ollut toteutunut lainkaan. Kodin kasvatuksellisten rakenteiden puuttuminen oli hankalaa myös nuoren vanhemmille itselleen. Työntekijöiden mukaan vanhempien kokemus oli, että heille oli helpotus, kun joku kodin ulkopuolelta asetti rajat joihin he aikuisina voisivat sitoutua ja kontrolloi rajojen toteutumista. Vanhemmat itse eivät halunneet tuottaa lapselleen pahaa mieltä tai pettymyksiä asettamalla nuorelle esimerkiksi kotiintuloaikoja.

niin se on hirvee muutos sille nuorelle tulla niinkun tänne kun tosiaan aattelee mitä se on ollu se arkipäivä kun siinä ei oo niinku mikään oo pysyny, ei oo pysyny niinkun vanhempien rooli eikä oo pysyny niinkun koti eikä aikataulut eikä mitkää mut sit onhan se sille vanhemmallekin niinku, et eihän se sille vanhemmallekkaan niinku oo helppoo kun rakenteet ei oo niinku missään kuosissa
(keskustelija 3)

Yhteys perheisiin merkitsi yhteistyön ja kasvatuskumppanuuden etsimistä yhdessä nuoren lähiverkoston kanssa. Vanhemmat ja lähipiiri mahdollistivat hoidon jatkumisen koulukodin ulkopuolella viikonloppuisin ja loma-aikoina. Perheen oleminen ”samoilla linjoilla” koettiin myös työmotivaatiota lisäävänä.

koen sen niin älyttömän tärkeänä et se perhe on siinä mukana et koska jos me saadaan täällä jotakin aikaseks nii et se siellä perheessä ei oo samoilla linjoilla nii siinä tulee se turhautumisen tunne jaa jaa se on ehdottomasti vahvuus se että me tehdään perhetyötä ja ylipäänsä lapsella on paikka mihin se voi sitte mennä ja pitää yllä mahdollisimman normaaleita suhteita
(keskustelija 4)

Perhetyössä kokemukset yhteistyöstä vanhempien kanssa olivat hyvin usein positiivisia. Vanhemmilla oli tarvetta puhua omista asioistaan ja kertoa aikuisen tarinaa. Nuoren asioihin keskittymisen rinnalle perhetyö toi mahdollisuuden toimia kokonaisuuden kanssa. Tärkeää oli myös se, että toisinaan vanhemmat ottivat itse yhteyttä ongelmatilanteessa ja pyysivät apua. Koulukodin toiminnan läpinäkyvyys tuotti luottamusta suhteissa vanhempiin. Vanhemmille haluttiin kertoa mitä koulukodissa tapahtuu ja vastavasti tieto oli myös vanhempien oikeus. Sillä tavalla koulukodin ja kodin erilaisten kasvatuskulttuurien oli mahdollista olla lähempänä toisiaan. Vaikka ero koulukodin ja ko-

din kasvatuskulttuureiden välillä saattoi olla valtava, silti perhetyön kautta erilaiset toimintatavat olivat lähentyneet toisiaan. Kotikäynneillä ja yhteisissä tapaamisissa perheen kanssa perhetyöntekijästä saatu työpari mahdollisti arkojenkin aiheiden puheeksi ottamisen perheen kanssa.

sillon kun sä oot siin niinkun yksin vaikka meet käymään sillä kotona vähän niinkun kahvilla niin ei siinä oo niin helppo ruveta puhumaan sitten niinkun semmosista
(keskustelija 3)

Toinen tärkeä verkosto nuoren kanssa toimiessa olivat sosiaalityöntekijät. He edustivat sijoittavaa tahoa ja toimivat niin perheen kuin koulukodinkin kanssa. Sosiaalityöntekijöiltä saatiin myös toiminnan ulkopuolista palautetta.

niin kyllähän siin on niinkun lapskohtaisesti kyl mä oon todella ollut monessa sellasessa tilanteessa jossa sosiaalityöntekijä on ollut eri mieltä...sosiaalityöntekijän näkemys voi olla hyvin erilainen
(keskustelija 1)

Sosiaalityöntekijöiltä saatua palautetta pidettiin tärkeänä, koska se tuotti koulukodin ulkopuolista ja ammattilaisen antamaa arvioita toiminnasta. Vanhemmilla ja sijoitukselta vastaavalla sosiaalityöntekijällä oli mahdollisuus kertoa mielipiteensä koulukoti sijoituksen kulusta. Myös tässä yhteistyössä työntekijältä edellytettiin valmiuksia perustella laitoksen toimintakäytäntöjä. Työntekijältä vaaditaan koulukodin toimintakäytäntöjen perustelua erilaisissa suhteissa, nuorelle, kotiin ja viranomaisiin. Siksi olisi tärkeää, että työntekijä itse olisi oivaltanut erilaisten toimintatapojen merkitykset.

Yhteistyössä perheen kanssa puhutaan usein kasvatuskumppanuudesta. Kumppanuudessa lähtökohtana voisi olla hyvien kasvatuskäytäntöjen etsiminen kodin toiminnasta. Huostaanoton aiheuttamaa epäonnistumista kokevat vanhemmat voisivat saada tukea niiden asioiden kautta, joissa he ovat onnistuneet. Tärkeää olisi, että vanhemmat ymmärtäisivät ja hyväksyisivät sijoituksen tarpeellisuuden. Läheisverkostoiden vahvistaminen ja ylläpitäminen sijoituksen aikana antavat tärkeitä voimavarjoja sijoituksen päätyttyä (Känkänen 2009, 239.)

8.6 Tulevaisuuden haasteita ja kehittämisen näkökulmia

Yhdeksi tärkeäksi ja selkeäksi työn kehittämisen kohteeksi nousi yhteistyö nuoriso- ja lastenpsykiatrian kanssa. Kokemus oli, että käytöshäiriöisiä nuoria siirrellään paikasta toiseen, kukaan ei ota vastuuta tai ei ole keinoja auttaa nuorta ja hänen perhettään. Kuitenkin eri tahoilla hoidettiin yhtä ja samaa mielenterveyshäiriöisten ryhmää, joka edellyttäisi vakavasti otettavaa ja kunnioittavaa yhteistyötä eri toimijoiden kesken. Haastattelvilla oli yhteinen ajatus siitä, miten koulukodin työntekijöitä tai työtä ei otettu vakavasti psykiatriassa tai käytöshäiriöiselle nuorelle oli hankalaa saada hoitopaikkaa. Toisaalta myöskään psykiatrinen hoitojärjestelmä ei tarjonnut käytöshäiriöisille nuorille tarvittavaa hoitoa.

et se niinku se nyky haaste johon ei pystytä johon nuorisopsykiatria ei pysty vastaamaan...ei oo tarjottavaa...onko se nyt sitten jotenkin hoidollisempaa et se istuu tossa (psykiatrisessa hoidossa) ja kattoo televisioo kun että se istuu Sirkkulassa (osasto) ja katsoo televisioo
(keskustelija 1)

Nuorten lisääntyneet ongelmat ja henkinen pahoinvointi haastoivat tarkistamaan koulukodissa tehtävää työtä. Keskeisenä keskusteluissa oli kysymys, miten samoilla resursseilla pystyttäisiin vastaamaan tarpeiden kasvamiseen ja muuttumiseen. Nuorten monikulttuurisuus, kielitaidottomuus ja päihdeongelmat olivat tulevaisuuden haasteita myös koulukodissa.

Hoidollisessa työssä tulevaisuuden haasteeksi ja kehittämisen kohteeksi nousi henkilökunnan psykiatrisen osaamisen lisääminen. Voimakkaasti oireilevat tai psyykkisesti huonokuntoiset nuoret, joilla saattoi olla erilaisten hoitojen taustaa, vaativat erityisosaamista. Koulukodissa henkilökuntaa koulutettiin hyvin ja tehtävien vaatimalla tavalla, mutta puhtaasti psykiatrista koulutusta kaivattiin. Yksilöllisten hoidollisten keskustelujen lisäksi koulukotityössä koettiin tarvetta erilaisten vertaistukeen perustuvien hoidollisten ryhmien toteuttamiselle. Tämän toiminnan käynnistäminen olisi selkeä kehittämisen paikka. Näissä toiminnallisissa ryhmissä nuorella olisi mahdollisuus saada tukea toisilta samankaltaisessa elämäntilanteessa olevilta nuorilta. Työn heikkoudeksi nähtiin, että sitä mahdollisuutta mikä hoidollisissa ryhmissä voisi olla, ei haastatteluhetkellä pystytty hyödyntämään.

hoidollisista ryhmistä tai jostain tällasesta hoidollisuudesta ja onhan se vielä tietyllä tavalla meidän heikkous et...ei niinku pysty hyödyntämään sitä jotenkii semmosta
(keskustelija 3)

Toiminnan jatkumisen edellytyksenä nähtiin erilaiset tilastolliset ja kokemukselliset keinot todentaa koulukotiin sijoittaville tahoille, että toiminnasta on apua nuorille ja heidän perheilleen. Niiden avulla olisi mahdollisuus saada nuoria sijoittavat kunnat vakuuttuneeksi toiminnan vaikuttavuudesta.

että tää on plusmerkkistä tää meidän toiminta et se pitäis pystyä niinkun tuomaan esiin kokemuksellisesti ja tilastollisesti
(keskustelija 1)

Haastatteluissa todettiin, että työn jatkumisen kannalta on tärkeää markkinoida koulukodin toimintaa sinne sijoittaville lastensuojelun ammattilaisille. Laadukkaasti työn jatkumisen kannalta on osoitettava, että tuloksellinen käytöshäiriöisten nuorten auttaminen lastensuojelun keinoilla on mahdollista. Henkilökunnan ammattitaito oli yksi avain laadukkaiden koulukotipalveluiden tuottamisessa. Tässä tutkimuksessa ammattitaito koostui koulutuksesta, työkokemuksesta, henkilön persoonallisesta tavasta tehdä työtä, työkavereiden ja työyhteisön tuesta sekä työn itsensä tuottamasta ammattitaidosta. Tekeillä oppiminen edellyttää työntekijältä pitkäjänteistä työhön ja työyhteisöön sitoutumista. Tulevaisuuden haasteena koulukotityössä onkin saada ammattitaitoista ja työhönsä sitoutunutta henkilökuntaa, joka on halukas kehittämään omaa ammattitaitoaan myös työssä oppimalla. Vanhassa suomalaisessa sanonnassa todetaan, että kannettu vesi ei pysy kaivossa. Ihminen oppiikin parhaiten oivaltamalla itse asioita vuorovaikutuksessa toisten työyhteisössä työskentelevien kanssa. Työntekijät kokivat työyhteisönsä ammattitaitoiseksi ja yhteistä päämäärää tukevaksi. Tärkeänä ammattitaidon rakentajana pidettiin toisilta työntekijöiltä saatua vertaispalautetta.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA TUTKIMUKSEN ARVIOINTI

9.1 Hoitomuotoina yksilöllisyys, vakaa arki ja vuorovaikutus

Tässä opinnäytetyössä tutkin koulukodin tuottamia palveluita käytöshäiriöisille nuorille. Näkökulmina olivat nykyiset työkäytännöt ja kehittämisen kohteet. Mitä koulukodissa tehdään ja mitä vielä pitäisi tehdä?

Aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Lehto–Salo 2011; Dodge, Dishion & Landsford 2006) todettiin yksilöllisten suunnitelmien tekemisen olevan tärkeää käytöshäiriöisten nuorten hoidossa. Nuorten yksilöllisen auttaminen helpotti heidän sopeutumistaan yhteiskuntaan. Perheen tuki oli tärkeä näissä yksilöllisissä sopeutumisprosesseissa. Koulukodin työntekijöiden keskusteluissa ajatukset olivat myös tämän suuntaisia, vaikka toisaalta yksilöllisten päätösten tekeminen isossa yhteisössä koettiin hankalaksi. Nuoret ovat tottuneet yksilölliseen kohteluun yhteiskunnan eri tasoilla jo lapsesta, ja osaavat vaatia oikeuksiensa toteutumista. Henkilökohtaiseen elämään liittyvät kokemukset tekevät nuorista eritavoin tarvitsevia. Ilman hoivaa, turvaa ja välittämistä jääminen lisää itsekkyyttä, ja myös yksilöllisen kohtelun tarvetta.

Perhetyön kautta tapahtuvaa yhteistyötä pidetään tärkeänä lastensuojelun sijoituksen onnistumisen kannalta (esim. Kaikko & Friis 2009, Känkänen 2009). Parhaimmillaan yhteistyö antoi mahdollisuuden toimia samaan suuntaan vanhempien kanssa nuoren parhaaksi. Omaohjaaja ja perhetyöntekijän muodostaman työparin toiminta sekä yhteys vanhempiin auttoivat koulukotisijoituksen sujumisessa, hoidon tavoitteisiin pääsemisessä sekä tukivat nuoren viettämien kotiviikonloppujen sujumista. Kotiviikonloppujen viettäminen on tärkeä keino harjoitella koulukodissa opittuja taitoja laitoksen ulkopuolella. Parhaimmillaan yhteistyö perheen kanssa mahdollistaa tukiverkoston säilymisen ja vahvistumisen koulukotisijoituksen jälkeen. Tärkeää on, että myös nuoren olosuhteissa olisi tapahtunut kuntoutumista sijoituksen aikana.

Pohdittaessa lastensuojelutyön keinoja ehkäistä syrjäytymistä, erilaisilla jälkihuollon toimenpiteillä on tärkeä asema. Tässä opinnäytetyössä tuli esille, että peruskoulu suori-

tettiin loppuun koulukodissa ja jo sillä on syrjäytymistä ehkäisevä vaikutus. Toisen asteen kouluissa pysyminen ilman tukea oli heikkoa. Yhteiskunnan taloudellisia resursseja kuluttavat erilaiset lastensuojelun toimenpiteet edellyttävät pitkäjänteisyyttä myös sijoituksen jälkeen. Selkeärajaista ja strukturoidusta laitosympäristöstä toisenlaiseen elämäntyyliin siirtyminen vaatii tukea paitsi läheisiltä ihmisiltä myös viranomaisilta. Heino ja Johnson (2010, 285-286.) kyseenalaistavat jälkihuollon sisällön ja toimivuuden huostaanoton jälkeen. Kuntien velvollisuus on jälkihuollon järjestäminen, vaikka sitten palvelun ulkoistamisella yksityisille palveluntuottajille. Myös Jahnukainen (2004) päätyi jo aiemmin Heinon ja Johnsonin kanssa samankaltaisiin johtopäätöksiin. Koulukotiin sijoitetut nuoret jäivät oletetun jälkihuollon tukitoimenpiteiden varaan, joka usein sisälsi taloudellista tukea ja patistusta erilaisiin koulutus- tai työllistymisvaihtoehtoihin (Jahnukainen 2004, 92.) Jälkihuollon tarpeellisuus ja sen kehittämistarpeet ovat olleet lastensuojelun keskustelussa jo pitkään. Rahat ja resurssit vaikuttavat hiipuvan tärkeässä nivelvaiheessa, jolloin nuori lähtee koittamaan omien siipiensä kantavuutta.

Tämän opinnäytetyön tekemisen aikana valmistui Jyväskylän Ammattikorkeakoulussa kehittämisraportti nivelvaiheen ohjauksen kehittämisestä. Raportti keskittyi selvittämään ohjauksen tarvetta koulukotisijoituksen loppuvaiheessa ja toisen asteen koulutukseen siirtymisessä. Keskeisessä asemassa oli tukiverkoston luominen, pois lähtevällä nuorelle, yhteistyössä kotipaikkakunnan tukitoiminnan kanssa. Raportin pohjalta Terveystieteiden- ja Hyvinvoinnin laitos myönsi koulukodille projektirahoitusta nivelohjaajan palkkaamiseen kevästä 2012 alkaen. Ohjaajan tehtävänä tulee olemaan nuoren kohtaaminen lähtövaiheessa ja palvelu- ja yhteistyöverkoston rakentaminen. Projektin tarkoituksena myös on saada tietoa erilaisista opetusmenetelmistä ja tavoista, joiden sopivuutta koulukodin toimintaan arvioidaan projektin jälkeen. Silloin saadaan tietoa toimintamallin tehokkuudesta koulukodista toiselle asteelle siirtyneille nuorille.

Lastensuojelun keskusliiton ja Talentian julkaisemassa raportissa, Sijaishuolto sisältäpäin -tekijät tietäjinä, Muuronen, Sariola & Varsa (2009, 46 - 49) tekivät kyselyn yli viidellesadalle lastensuojelun ammattilaiselle. Jälkihuollon lisäksi muita kehittämistä vaativia tai työntekijää kuormittavia tekijöitä olivat uuden lastensuojelulain tuomat rasitteet byrokratiasta ja rajoittamisen mahdollisuuksista, resurssipula henkilökunnan määrässä, saatavissa terapiapalveluissa ja sosiaalityöntekijöiden määrässä sekä kiireellä ja väliaikaisesti tehdyt sijoitukset (Saarela – Kinnunen & Eskola 2007, 189.) Pohdinnat

vaikuttavat olevan samankaltaisia koko lastensuojelun toimintakentällä. Kyse on monesti resurssien puutteesta ja sen tuottamasta riittämättömyyden tunteesta. Lastensuojelulain mukaiset rajoitukset edellyttävät toimenpiteitä, joiden tekeminen on pois nuorten kanssa tehtävästä arkityöstä. Henkilökuntaresurssien puute laitoshoidossa, terapiapalveluissa ja sosiaalitoimistoissa kuormittavat vaikuttaen työn laatuun. Väliaikaiset ja lyhyet sijoitukset turhauttavat työntekijää.

Yhteistyö psykiatrisen hoitojärjestelmän kanssa on lähes ikuisuusaihe. Se on noussut aiemmissa tutkimuksissa (esim. Lehto-Salo, Marttunen, Mahlanen, Toivonen, Toivola, Närhi, Ahonen & Koponen 2002; Pösö 2004; Lehto-Salo 2011) tärkeäksi kehittämisen kohteeksi ja tämän tutkimuksen perusteella se on sitä edelleen. Kenties yhteistyö psykiatrisen hoitojärjestelmän kanssa voisi liittyä myös niihin toimintakäytäntöihin, joilla lapsia ja nuoria yritetään auttaa. Voisiko erilaisten hyväksi havaittujen toimintakäytäntöjen jakamisesta olla hyötyä molemmille? Olisi tärkeää tutkia, minkälaisia odotuksia lastensuojelutyötä tekevällä henkilökunnalla on psykiatrista hoitojärjestelmää kohtaan ja minkälaiset valmiudet hoitojärjestelmällä on vastata näihin tarpeisiin.

Työntekijöiden kokemuksen mukaan tärkeä kehittämisen paikka oli hoidollisuuden lisääminen arkityössä. Se tuli esiin esimerkiksi hoidollisen vertaisryhmätoiminnan tarpeessa. Haastattelujen tekohetkellä tämänkaltaista ryhmätoimintaa ei ollut. Tämän opinäytetyön aikana koulukodissa aloitettiin hoidollisen ryhmän toimintaa kuvaava kehittämishanke, josta valmistuu sosionimi amk tutkintoon valmistava opinäytetyö. Näin hoidollisen ryhmän toimintaa, tarpeellisuutta ja siihen vaadittavia resursseja pystytään teoreettisesti arvioimaan.

Henkilökunnan psykiatrisen osaamisen lisääminen koettiin myös selkeäksi kehittämisen kohteeksi. Psykkisesti huonosti voivat nuoret vaativat työntekijöiltä uudenlaisia valmiuksia kohdata heidän elämäntilanteitaan, ja työ vaatiikin enemmän myös psykiatrista ymmärtämistä. Erilaisiin yhteiskunnan tarjoamiin terapiapalveluihin jonotetaan pitkään ja apua ei aina ole tarjolla, varsinkaan silloin kun sitä eniten tarvitaan. Omaohjaajatyöskentely tarjoaa sellaisia mahdollisuuksia, jotka tukevat turvallisen aikuissuhteen syntymistä. Luottamuksellinen työskentely vaatii työntekijältä paljon heittäytymistä ja johdonmukaista työtä. Omaohjaajatyöskentelyssä parhaimmillaan toteutuva dialogi on sellainen vuorovaikutuksen muoto, joka tähtää aitoon kiinnostukseen toisesta ihmisestä. Se

ei sisällä odotusta, että jommankumman pitäisi olla toisenlainen. Kuten tämän tutkimuksen aineiston keräämisen menetelmänä toteutetuissa haastatteluissa, myös yhteistyössä nuoren kanssa, dialogi on tasavertaista keskustelua jossa luodaan yhteistä todellisuutta (esim. Lahtonen 1999).

9.2 Toimintatutkimuksen syklin arviointia

Tutkimusmetodia pohtiessani ensimmäinen ajatukseni oli tehdä tutkimus kehittävän työntutkimuksen viitekehyksestä lähtien. Pehdym kehittävän työntutkimuksen materiaalin, ja koin sen itselleni vaikeaselkoiseksi. Lähtökohta toimintatutkimuksessa ja kehittävässä työntutkimuksessa on sama, molemmissa analysoidaan ja kehitetään työtä yhdessä työntekijöiden kanssa. Ero näiden kahden tutkimussuuntauksen väliltä löytyy kehittävän työntutkimuksen halusta löytää työstä toimintajärjestelmän elementtejä ja niiden välisiä ristiriitoja (Heikkinen, Kontinen & Häkkinen 2006, 60 – 61.) Koin kehittävän työntutkimuksen viitekehysten raskaaksi ja kankeaksi toteuttaa ensinnäkin siksi, että tässä tutkimuksessa tarkkaa koodaamista tärkeämmäksi nousivat keskusteluiden asiasisältöjen analyysit. Myös opinnäytetyön kulku, suunnittelu, toteutus ja reflektointi, istuivat paremmin toimintatutkimukselliseen viitekehykseen. Lähestymistavan vaihtaminen toimintatutkimukselliseksi ei osoittautunut ongelmaksi, koska tutkimuksen alusta alkaen olin pohtinut työn kehittämisen näkökulmaa, joka on yhteistä molemmille tutkimussuunnauksille (Heikkinen 2006,61.)

Toimintatutkimus antoi hyviä keinoja tehdä yhteistä prosessia työyhteisössä. Toimintatutkimuksellisuus toteutui sosiaalisena toimintana jossa tarkastelun kohteena oli yhteinen toiminta saman päämäärän toteuttamiseksi. Haastatteluissa tuotettu aineisto palautettiin ryhmän kommentoitavaksi (kts. Heikkinen 2007, 197.) Haastatteluissa kerätyn aineiston pohjalta olisi mahdollista lähteä toteuttamaan jälleen uutta toimintatutkimuksellista sykliä. Syventämällä jotakin aineistosta nousseista teemoista, esimerkiksi tutkimalla ja kehittämällä omaohjaajuutta, ammattitaitoa tai työstä saatua palautetta, kokonaisuudesta on mahdollista lähteä tekemään uutta toimintatutkimusta.

Haastatteluihin valittujen työntekijöiden valinta oli onnistunut, se oli läpileikkaus henkilöstöstä. Kokonaiskuvan muodostuminen työkäytännöistä edellytti eri ammattiryhmien

edustusta. Keskustelut olivat luontevia videonauhurista ja äänityslaitteesta huolimatta. Haastattelutilanteet olivat mahdollisuus keskustella omasta työstämme arjen keskellä. Työntekijä kokivat haastattelut hyvinä vuorovaikutuksen ja työn äärelle pysähtymisen paikkoina. Tutkimuksen aineisto kertoi juuri haastatteluhetkellä koulukodissa olleista ajankohtaisista asioista. Mikäli keräisin aineistoa nyt, vuotta myöhemmin, keskusteluiden sisällöt saattaisivat olla erilaisia.

Haastattelut käytännön tiedon tuottamisen ja toiminnan arvioinnin paikkana toteutuivat tässä tutkimuksessa. Yhteiset keskustelut ja mielipiteiden vaihto antoivat mahdollisuuden vuorovaikutukseen, jonka kautta tutkimuksen aineisto syntyi. Keskustelutilanteet toteutuivat tässä opinnäytetyössä kolme kertaa. Ajan löytyminen oli välillä hankalaa, mutta tapaamiset toteutuivat vaikka suunnitelmia pitikin muuttaa. Lähes luonnostaan haastatteluissa toteutui yhteinen keskustelu, ydinsisältöjen löytyminen ja palauttaminen takaisin ryhmän keskusteltavaksi ja tarkennettavaksi. Tällainen aihealue oli esimerkiksi vahvuudeksi koettu työntekijöiden ammattitaito jonka avaaminen tuotti hyvää keskustelua kantaen koulukodin toiminnan eettisiin periaatteisiin asti. Erilaisten koulutustaustojen ja tehtävien tuottamat mielipiteet ja ajatukset rakensivat yhteistä todellisuutta. Palautin haastatteluiden analyysiosion kommentoitavaksi haastatteluryhmän jäsenille. Kriittikiä tutkimuksen aineistosta ei tullut, vaan palaute ryhmään osallistuneilta työntekijöiltä oli kannustavaa.

Haastatteluiden perustehtävän mukainen analysointi osoittautui toimivaksi ratkaisuksi. Koulukotityön perustehtävä on yksi iso toisiinsa lomittunut kokonaisuus hoidosta, kasvatuksesta ja opetuksesta jossa erilaiset toimintakäytännöt tukevat toisiaan. Keskeisessä hoidon alueessa, arjen rakenteessa, oli sisältyneenä lähes kaikki perustehtävän osa-alueet. Koulunkäynti oli nuorten arkityö, kasvatusta toteutui elämällä yhteisössä ja arjen taitojen opettelussa. Hoito oli yksilöllisempiä ja terapeuttisempia kohtaamisia arjen keskellä. Koulukodin tarjoama kuntoutus on suunniteltua ja kokonaisvaltaista nuoren elämäntilanteen kohtaamista, ja sijoituksen jälkeistä selviytymistä tukevien valmiuksien lisäämistä.

Aineistoa olisi voinut lisätä mm. ottamalla siihen mukaan palveluiden käyttäjän näkökulman. Sosiaalityöntekijät antavat sijoituksen päätyttyä koulukodille omat kommentinsa ja arvionsa sijoituksen onnistumisesta. Tämän palautteen hyödyntäminen olisi

tuottanut lisää aineistoa ja tuonut toimintatutkimukseen luotettavuutta. Opinnäytetyön havainnointimateriaali jäi melko ohueksi. Sitä olisin voinut lisätä, esimerkiksi haastattelujen väleillä olisin voinut havainnoida niissä nousseita keskusteluaiheita myös arjen työssä. Haastattelujen sisältöihin liittyvä havainnointi olisi saattanut tuottaa myös muuta tutkimuksen kannalta tärkeää materiaalia, ja uusia näkökulmia yhteiseen keskusteluun.

9.3 Tarkastelussa tutkijan toiminta

Uudenlainen lähestymistapa arkityöhön toi tullessaan syvempää ymmärrystä toimintakäytännöistä ja mahdollisuuden keskustella niistä muiden työntekijöiden kanssa. Koulutustyön liittäminen laajempaan lastensuojelun kokonaisuuteen ja saatavilla olevaan tutkittuun tietoon perehtyminen osoittautui hyödylliseksi. Henkilökohtaisesti pidin tärkeänä oppia toimintatutkimuksen työmenetelmän ja ajattelutapana. Toivon, että toimintatutkimus asenteena, toiminnan kehittäminen tiedon avulla ja tiedon hankkiminen toiminnan kehittämisen avulla voisivat tulla osaksi omaa arkityötä.

Aluksi koin oma roolini ristiriitaiseksi haastattelutilanteissa, koska kuulun itsekin työyhteisöön ja tutkittava aihe liittyy vahvasti omaan työhöni. Opettavaista, kehittävää ja haastavaa oli toimia sekä haastattelijan, tutkijan että työkaverin roolissa omassa työyhteisössäni. Tehtyäni haastattelut en ollut ollenkaan varma siitä, olinko saanut keskusteluryhmästäni esille opinnäytetyön kannalta tärkeitä asioita, toiminko rakentavasti keskustelun herättäjänä, annoinko kaikille tasapuolisesti tilaa tuoda esille omat mielipiteensä tai pystyinkö löytämään aineistosta olennaisen. Koko aineiston keräysprosessin ajan pyrin pohtimaan itseni kanssa omaa toimintaani suhteessa tutkimusryhmään ja tutkittavaan aiheeseen. Pyrin ymmärtämään toimintani ja ajatteluni perusteita uudesta näkökulmasta, mikä on tärkeää toimintatutkimuksessa (Heikkinen & Syrjälä, 2006, 152 – 154, Heikkinen 2007, 202.) Toimintatutkimuksessa tutkijan rooli on ristiriitainen. Tutkijan tulisi pysytellä erossa kaikkitietävän ja muutosta ohjaavan ekspertin roolista. Hänen tulisi kuitenkin olla lähellä työn käytäntöjä ja pystyä toiminnallaan herättämään luottamusta ja empatiaa. Tutkijan sosiaalinen taidokkuus merkitsee parhaimmillaan kykyä nähdä itsensä tutkimusvälineenä (Kuula 1999, 143 – 144)

Kuten jo aiemmin totesin, opinnäytetyöni aihe ja menetelmä alkoivat jäsentyä tutkimukseni edetessä. Huolellisempi valmistautuminen opinnäytetyöprosessiin olisi tehnyt toiminnastani jäsentyneempää. Etukäteinen perehtyminen tutkimusta koskevaan kirjallisuuteen ja tutkimusmenetelmään sekä tarkempi tutkimuksen suunnittelu olisivat antaneet parempia valmiuksia tutkimuksen tekemiseen, laajentaneet tutkimusaineistoa ja tuottaneet kenties toisenlaista tietoa.

10 NÄKÖKULMIA JA POHDINTOJA

Koulukotien toiminta erityistä tukea ja vahvoja rajoja tarvitsevien lasten ja nuorten sijaishuoltopaikkana on lastensuojelun kentässä löytänyt oman tärkeän paikkansa. Tästä kertovat mm. Terveysten- ja hyvinvoinninlaitoksen halu kehittää, tutkia ja uudistaa koulukotien toimintaa sekä kuntien halukkuus sijoittaa lapsia koulukoteihin. Lastensuojelutyön toimintakentässä tapahtuvat muutokset haastavat edelleen pohtimaan ja perustelemaan omia toimintakäytäntöjä. Huoli nuorten syrjäytymiskehityksestä, varhain alkava koulunkäymättömyys ja yhteistyö vanhempien kanssa tekevät työstä entistä haasteellisempää ja ammattitaidon kehittämisestä entistä tärkeämpää. Tutkimusta laitoshoidon työmuodoista ja vaikuttavuudesta on tehty suhteellisen vähän. Erilaisten lastensuojelun palveluiden tulisi pystyä todentamaan tekemänsä työn ja tarjoamiensa palveluiden laatu ja vaikuttavuus.

Työ, työ kulttuurit ja työyhteisöt ovat jatkuvassa muutoksessa ja se haastaa myös kehittämisen tapoja sekä keinoja. Vaikka työn jatkuva kehittäminen ei ole itsetarkoitus myöskään koulukodissa, silti jokaisessa työyhteisössä voi yhdessä tehdä jotakin työn laadun parantamiseksi ja kuormittavuuden vähentämiseksi (Launis, Schaupp, Koli & Rauas – Huuhtanen 2010, 6-9.) Kehittämistarpeiden määrittäminen on helpompaa, kuin pohtia miten konkreettisia muutoksia olisi mahdollista saada aikaan ja kuinka niitä lähdetään toteuttamaan. Tulevaisuuden ennakoiminen on vaikeaa. On hankalaa tietää minkälaisiin muutoksiin koulukotityö mahdollisesti joutuu, vaikka yksikön perustehtävä tuskin tulee muuttamaan. Koulukoti on riippuvainen yhteiskunnallisesta tilanteesta, talouden kehityksestä, lakimuutoksista ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden halukkuudesta laitossijoituksiin.

Tekemiäni haastattelujen kautta tuli esille miten koulukotityö toisaalta vie mennessään, mutta toisaalta tuottaa myös ristiriitaa tekijöissään. Juuri ristiriitaa tuottavien tilanteiden ratkaisemisessa mitataan työyhteisön vahvuus ja toimivuus. Erilaiset mahdollisuudet keskustella ja jakaa yhteistä työtä kuten työryhmät tai työnohjukset, ohjaajien palaverit ja koko yhteisön työkokoukset toimivat parhaimmillaan sen kaltaisina keskustelutilanteina, joissa voidaan hakea yhteistä ymmärrystä sekä tukea muilta työntekijöiltä. Myös toimiva esimiestyö eri tasoilla on osa ristiriitojen ratkaisemista. Opinnäytetyön aineis-

tossa tuli vahvasti esille työyhteisön tuen merkitys. Välillä raskaassakin työssä kokemukset työyhteisöstä voimavarana auttoivat jaksamaan, yhdessä oltaisiin enemmän.

Koulukodissa koulunkäynti ja peruskoulun loppuun saattaminen oli keskeinen asia. Sillä oli merkitystä selviytymisessä koulukodin jälkeen. Toisen asteen oppilaitoksissa pysymistä pidettiin heikkona, silti peruskoulun loppuun saattaminen tasasi eroja muuhun vastaavaan ikäluokkaan. Koulukotityön päämääränä on tukea lapsia ja nuoria selviytymään yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä myös sijoituksen jälkeen. Koulukotityö etsii paikkaansa psykiatrisessa hoitojärjestelmässä. Se ei suoranaisesti ole psykiatrinen hoitoyksikkö vaan kasvatukselliset ja kuntouttavat elementit ovat myös vahvasti mukana arjen työssä. Silti koulukodin tavassa olla nuorten kanssa on paljon hoidollista toiminnallisuutta ja yksilöllistä vuorovaikutuksen etsimistä nuoren ja perheen kanssa. Monissa työntekijöiden välisissä keskusteluissa osastoilla, raporteilla tai käytävällä pohditaan usein miten voisimme vielä paremmin olla avuksi juuri tässä tilanteessa ja näiden ihmisten kanssa.

Väitöskirjatutkimuksessaan Pekkarinen (2010) kirjoitti poikkeavan nuoren position syntymisestä. Toimintavaihtoehtojen vähyyys, hylkäämiset, eristämiset ja yhteisöstä karkottamiset vaikuttivat aseman syntymiseen. Alisteiseen asemaan ajautumista vahvistivat köyhyys, päihderiippuvuus ja etninen tausta. Listassa on hyvin vähän niitä asioita, joihin lapsi tai nuori pystyy omalla toiminnallaan vaikuttamaan tai mitä hän voi valita. Sijaishuollossa on merkityksellistä tehdä nuoren kanssa tulevaisuuteen suuntautunutta identiteettityötä. Mitä muuta nuoren identiteetti on kuin lastensuojelun asiakas, huostaanotettu tai koulukotioppilas? Lähtökohdistaan, olosuhteistaan tai teoistaan huolimatta jokaisella on oikeus elää täydesti elämäänsä, ja kokea olevansa hyväksytty ja rakastettu.

LÄHTEET

- Aalberg, Veikko ja Siimes, Martti A. 2007. Lapsesta aikuiseksi – nuoren kypsyminen naiseksi tai mieheksi. Nemo. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.
- Arnkil, Tom Erik ja Seikkula, Jaakko 2009. Dialoginen verkostotyö. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Esa Print Oy.
- Alasuutari, Pertti 1999. Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Jyväskylä: Gummerus.
- Bardy, Marjatta 2009. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 17 - 46.
- Dishion, Thomas J., Dodge Kenneth A. ja Lansford Jennifer E (2006) Findings and Recommendations: A Blueprint to minimize deviant peer influence in youth interventions and programs. Teoksessa Dodge, Kenneth A., Dishion, Thomas J., Lansford Jennifer E. (toim.) 2006. Deviant Peer Influences in Programs for Youth. New York: The Guilford Press, 366 - 364.
- Eronen, Tuija; Laakso, Riitta ja Pösö, Tarja 2010. Now you see them – now you don't: institutions in child protection policy. Teoksessa Forsberg Hannele ja Kröger Teppo (toim.) Social work and child welfare politics through nordic lenses. The Policy Press, 147 – 159.
- Frost, Nick ja Parton, Nigel 2009. Understanding children's social care. Sage Publications. Great Britain.
- Heino, Tarja 2009. Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 52 – 75.
- Heino, Tarja ja Johnson, Marianne 2010. Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Hämäläinen, Ulla ja Kangas, Olli (toim.) 2010. Perhepiirissä. Keila:n tutkimusosasto. Sastamala: Vammalan kirjapaino Oy, 266 - 293.
- Heino, Tarja ja Säkkinen, Salla 2011. Sukupuoli lastensuojelussa. Teoksessa Pietiläinen, Marjut (toim.) 2011. Nuori tasa-arvo. Tilastokeskus. Helsinki: Edita Prima Oy, 135 - 148.
- Hellström, Martti 2008. Sata sanaa opetuksesta. Opetus 2000. PS – kustannus. Juva: WS Bookwell Oy.

- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko ja Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. Tammi.
Helsinki: Kariston kirjapaino oy.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme Helena 2008. Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Huovinen, Terhi & Rovio, Esa 2006. Toimintatutkija kentällä. Teoksessa Heikkinen, Hannu L.T., Rovio, Esa & Syrjälä, Leena (toim.) 2006. Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Kansanvalistusseura. Vantaa: Dark Oy, 94 - 113.
- Häkkinen, Pasi 2000. Lasta suojaavat yhteisöt. Teoksessa Sinkkonen, Jari ja Pihlaja, Päivi (toim.) 2000. Ulos umpikujasta – miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? WSOY. Juva: WS Bookwell oy, 94 - 121.
- Jahnukainen, Markku 2004. Koulukodissa ja koulukodin jälkeen. Helsinki: Satkes:in monistamo.
- Jahnukainen, Markku 2004. Koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 kotiutettujen nuorten yhteiskuntaan jäsentyminen ja riskikäyttäytymisen kasaantuminen. Teoksessa Jahnukainen, Markku; Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) 2004. Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Hakapaino Oy, 291 – 330.
- Kaikko, Kirsi ja Friis, Leila 2009. Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 76 – 88.
- Kekoni, Taru; Kitinohja, Manu & Pösö, Tarja 2008. Erityinen huolenpito koulukodeissa. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki: Valopaino Oy.
- Kitinoja, Manu 2004. Koulukoteihin sijoitetut lapset lapsityyppinä. Teoksessa Jahnukainen, Markku; Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) 2004. Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Hakapaino Oy, 97 – 118.
- Kitinoja, Manu 2005. Kujan päässä koulukoti. Tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja koulukotihistoriasta. Väitöskirjatutkimus. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus ja kehittämiskeskus.
Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kiviniemi, Kari 1999. Toimintatutkimus yhteisöllisenä projektina. Teoksessa Heikkinen, Hannu L.T., Huttunen, Rauno & Moilanen, Pentti 1999. Siinä tutkija

- missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. WSOY - kirjapainoyksikkö. Juva: Atena Kustannus, 63 – 84.
- Koli, Annarita; Launis, Kirsti; Rauas – Huuhtanen, Sirpa & Schaupp, Marika 2010. Muutospajaohjaajan opas. Tykes. Raportteja 71. Helsinki.
- Kujala, Anna-Maija; Kyllönen, Kurt ja Toivola, Pirjo 2008. Vuorelan Laatuksikirja.
- Kuula, Arja 1999. Toimintatutkimus. Vastapaino. Tampere: Tammer – Paino Oy.
- Kuula, Arja ja Tiitinen, Sanni 2010. Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo ja Hyvärinen, Matti (toim.) 2010. Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tallinna: Tallinna Raamatutrukikoda, 446 – 459.
- Kuula, Tarja; Pitts, John ja Marttunen, Matti 2006. Nuoret laitoksissa Suomessa ja Englannissa. Teoksessa Honkatukia, Päivi ja Kivivuori, Janne (toim.) 2006. Nuorisoriikollisuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66. Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisuja 33, 315 – 340.
- <http://www.optula.om.fi/Etusivu/Julkaisut/1215523702070>
- Kvale, Steinar and Brinkmann, Svend 2009. InterViews. Learning the craft of qualitative research interviewing. Sage. United States of America.
- Kylmä, Jari 2008. Näkökohtia tutkimusetiikasta ladullisessa terveystutkimuksessa. Teoksessa Pietilä Anna-Maija ja Länsimies – Antikainen Helena (toim.) 2008. Etiikkaa monitieteisesti. Pohdintaa ja kysymyksiä. Kuopion Yliopisto. Kuopio: Kopijyvä, 109 – 120.
- Känkänen, Päivi 2009. Siirtymät sijaishuollossa –hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Yliopistopaino Oy, 232 – 239.
- Lahtonen, Maarit 1999. Keskustellen parempaan työyhteisöön. Teoksessa Heikkinen, Hannu L.T., Huttunen, Rauno & Moilanen, Pentti 1999. Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. WSOY - kirjapainoyksikkö. Juva: Atena Kustannus, 201 – 220.
- Lehto – Salo, Pirkko ja Marttunen, Mauri 2006. Käytöshäiriöt ja niiden hoito. Teoksessa Laukkanen, Eila; Marttunen, Mauri; Miettinen, Seija & Pietikäinen, Matti (toim.) 2006. Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Duodecim. Hämeenlinna: Karisto Oy, 100 - 111 .

- Lehto-Salo, Pirkko; Marttunen, Mauri; Mahlanen, Auvo; Toivonen, Veli-Matti; Toivola, Pirjo; Närhi, Vesa; Ahonen, Timo ja Koponen, Hannu 2002. POLKU-tutkimus. Tutkimus nuorista kolmessa koulukodissa, psykiatrinen ja neuropsykologinen näkökulma. *Stakes. Aiheita* 16/2002
- Lehto-Salo, Pirkko 2011. Koulukotisijoitus – nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämissaasteena. Jyväskylän Yliopisto. Jyväskylä 2011.
- Levin, Claes 2004. Nuorisokodit Ruotsissa. Teoksessa Jahnukainen; Markku, Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) 2004. Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto. Helsinki: Hakapaino, 263 – 290.
- Lindroos, Jan-Erik & Lohivesi, Kari 2004. Onnistu Strategiassa. WSOY. Juva: WS Bookwell Oy.
- Muuronen, Kaisu; Sariola, Heikki & Varsa, Marjo 2009. Sijaishuolto sisältä päin - tekijät tietäjinä. Lastensuojelun Keskusliitto ja Talentia. Elektroninen aineisto. <http://www.lskl.fi/files/134/TtABbjk9.pdf>
- Ollila, Maija – Riitta 2006. Rajat, unelmat ja lapsuus. Teoksessa Hermanson, Elina ja Martsola, Tarja (toim.) 2006. Aikuinen vanhemmuus. Katoavan kasvatuksen jäljillä. Kirjapaja. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy, 132 - 152.
- Payne, Malcolm 2009. Social care practice in context. Palgrave Macmillan. Printed and bound in China.
- Pekkarinen, Elina 2010. Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapauskertomusta kuudelta vuosikymmeneltä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 102.
- Peräkylä, Anssi 2008. Analyzing talk and text. Teoksessa Denzin Norman K. and Lincoln, Yvonna (edit.) 2008. *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Sage. United States of America.
- Pietilä, Anna – Maija ja Länsimies – Antikainen, Helena 2008. Etiikkaa monitieteisesti – johdantoa pohdinnoille ja kysymyksille. Teoksessa Pietilä Anna-Maija ja Länsimies – Antikainen Helena (toim.) 2008. *Etiikkaa monitieteisesti. Pohdintaa ja kysymyksiä*. Kuopion Yliopisto. Kuopio: Kopijyvä, 11 – 14.
- Pietilä Ilkka 2010. Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo ja Hyvärinen, Matti (toim.) 2010. *Haastattelun analyysi*. Vastapaino. Tallinna: Tallinna Raamatutrukikoda, 212 - 241.

- Pösö, Tarja 2004. Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus ja kehittämiskeskus. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Pösö, Tarja 2006. Monenlaista vanhemmuutta. Teoksessa Hermanson, Elina ja Martso-la, Tarja (toim.) 2006. Aikuinen vanhemmuus. Katoavan kasvatuksen jäljillä. Kirjapaja. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy, 87 - 102.
- Raitakari, Suvi 2006. Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Väitöskirja tutkimus. Tampereen Yliopisto. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Rauhala, Pirkko – Liisa ja Virokannas, Elina 2011. Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, Aini ja Väänänen – Fomin, Marja (toim.) 2011. Sosiaalityön arvot ja etiikka. PS – kustannus. Juva: Bookwell Oy, 235 – 256.
- Raunio, Kyösti 2009. Olennainen sosiaalityössä. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki: Hakapaino.
- Reinikainen, Sarianna 2009. Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Väitöskirja tutkimus. Helsingin Yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 224.
- Ruusuvuori, Johanna 2010. Vuorovaikutus ja valta haastattelussa – keskusteluanalyttinen näkökulma. Vastapaino. Tallinna: Tallinna Raamattu-utruukikoda.
- Räty, Tapio 2010. Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.
- Sinkkonen, Jari 2010. Nuoruusikä. WSOY. Juva: WS Bookwell Oy.
- Toivio, Timo ja Nordling, Esa 2011. Mielenterveyden psykologia. Edita. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Tuomi, Jouni ja Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. Latvia: Livonia Print.
- Vehkalahti, Kaisa 2004. Kissanpäiviä ja koulunkäyntiä. 110 vuotta kasvatustyötä Vuorelan koulukodissa. Vuorelan koulukoti. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino.

Hallituksen lakiesitys Eduskunnalle Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä. Viitattu 10.6.2011.

<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100156>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos i.a. Lastensuojelun tilastot. Viitattu 16.5.2011 ja 10.8.2011.

<http://uusi.sotkanet.fi/portal/page/portal/etusivu/hakusivu?group=354>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Lastensuojelun käsikirja. Viitattu 20.5.2011 ja 19.9.2011.

<http://www.sosiaaliportti.fi/fi->

<FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/muodot/lastensuojelulaitokset/>

Liitteet

Liite 1.

Ensimmäinen haastattelu tiistaina 26.10.2010 klo 14.30 Vuorelan koulukodin leffaterapia huone

Alussa on selvitys haastatteluprosessista ja opinnäytetyöstä yleensä.

työtehtävä nyt ja mahdollisesti ennen jos olet tehnyt koulukodissa muutakin kuin nykyistä työtäsi, miten kauan olet toiminut koulukodissa
miten omassa työssäsi näkyvät koulukodin arvot turvallisuus ja osallisuus
mitä ymmärrät nuorten käytöshäiriöillä, mitä ne mielestäsi ovat (tarkoituksena löytää yhteistä ymmärrystä käsiteltävästä asiasta)
miten nuorten käytöshäiriöt näkyvät siinä työtehtävässä jossa olet
minkälaisia käytäntöjä, toimintatapoja omassa työssäsi on suhteessa käytöshäiriöihin
minkälaisia vahvuuksia löydät käytöshäiriöisten nuorten hoidossa
mitä heikkouksia

Toinen haastattelu tiistaina 23.11.2010 klo 14.00 Vuorelan koulukodin leffaterapia huone

miten työ on muuttunut suhteessa käytöshäiriöihin
asiakkuuden muutokset
edellisellä kerralla esiin nousseiden työn vahvuuksien palauttaminen ryhmäläisille
mitä mahdollisuuksia ja uhkia työllä on

Kolmas haastattelu keskiviikkona 15.12.2010 klo 14.30 Vuorelan koulukodin perheyöntekijän huone

mitkä ovat tulevaisuuden haasteet ammatillisuudelle ja ammattitaidolle
mitä kehittämisen näkökulmia työssä voisi olla
minkälaisia hoidon elementtejä työstä löytyy

liite 2.

SWOT-analyysi

vahvuudet

heikkoudet

mahdollisuudet

uhat